HET

VOLKSONDERWIJS ONDER DE JAVANEN.

HET
VOLKSONDERWIJS

ONDER DE

JAVANEN,

DOOR

J. F. G. BRUMUND.

PRIJSANTWOORD,

UITGEGEVEN DOOR

DE MAATSCHAPPIJ: TOT NUT VAN 'T ALGEMEEN IN OOSTINDIË.

BATAVIA,
VAN HAREN NOMAN & KOLFF.
1857.

Het is van algemeene bekendheid, dat onder de Javanen sedert lang een zekere soort van onderwijs bestaat, hoofdzakelijk van godsdienstige strekking. Minder bekend zijn echter de aard van dit onderwijs en zijne gevolgen voor de ontwikkeling van het volk. Intusschen mag de kennis van dit beginsel niet ontbeerd worden, èn uit het oogpunt van Indische wetenschap, èn omdat Nederland zich in de laatste jaren toont te beijveren om de Javanen tot meerdere beschaving en zedelijkheid te brengen en onder hen leerstoelen en volksscholen op te rigten. Zal toch de zaaijer een doelmatigen arbeid met hoop op goeden oogst aanwenden, dan dient hij zich zeker eerst met den toestand en de eigenschappen van den grond bekend te maken.

Uit deze overweging vermeende onze instelling geen beter steun aan het groote aangevangen werk, waarvan een duidelijk inzigt nog bij menigeen zooveel te wenschen overlaat, te kunnen verleenen dan door, bij wege van prijsvraag, te doen instellen een onderzoek naar het volksonderwijs onder de Javanen en hetgeen daaraan tot verbetering zou kunnen worden aangewend. Niet meer dan één antwoord — onder de zinspreuk „in magnis et voluisse sat est" — mogt op die vraag ontvangen worden; maar na een zeer naauwgezet onderzoek vermeende de Maatschappij den uitgeloofden eerprijs daaraan niet te moeten onthouden. De lof viel ten deel aan den heer J. F. G. Brumund, *leeraar bij de Protestantsche gemeente alhier, als schrijver, die reeds wegens vroegere geschriften omtrent Indië zoo gunstig in de letterkundige wereld staat aangeteekend.*

—

Werden de druk en uitgave van dit geschrift door beletselen, van ons onafhankelijk, buitengewoon vertraagd; wij verheugen ons thans het werk onzen leden en het publiek te mogen aanbieden.

Het geschrevene voor rekening van den zamensteller latende en aan het openbaar oordeel onderwerpende, hopen wij dat dit prijsantwoord ieder welgevallig moge zijn en mede strekke tot bevordering van de kennis van het Oosten en de beschaving van den inlander op Java.

Batavia, 1857.

Het Bestuur van de Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen in Oostindië:

TH. F. SCHILL,

Voorzitter.

J. MUNNICH,

Secretaris.

INHOUD.

INLEIDING. Bladz.
Bepaling van het onderwerp. Verdeeling........... 1

EERSTE HOOFDDEEL.

HOEDANIG IS HET VOLKSONDERWIJS DER JAVANEN? 4

I.

De langgars, pesantrians en bijzondere inrigtingen van onderwijs op Java.......................... —

A De langgar.............................. —

a. Het schoolgebouw.......................... —
b. De schoolkinderen...... 6
c. 〃 schoolorde en tucht......................... 8
d. Het onderwijs.............................. 9
e. De onderwijzer............................ 11
f. Slotbeschouwing............................ 13

B. De pesantrian............................... 17

1. De pesantrian van Langkong................. —
2. 〃 〃 〃 Tegal Sari................ 19
3. 〃 〃 nabij Sumanap................ 23

Bladz.
4. Nadere beschouwingen over de pesantrians...... 24
a. De goeroe of onderwijzer................... —
b. 〃 onderwijsboeken....................... 25
c. 〃 pesantrian eene kweekschool van bijgeloof.. 26
d. 〃 〃 〃 〃 van ondeugd. —
e. Het getal pesantrians...................... 27
f. Stichting van pesantrians .... —
g. Getal en duur van verblijf der leerlingen in de pesantrians.......................... —
h. Slotbeschouwing........................... 29

C. Bijzonder onderwijs......................... —

a. De djoeroe-toelies-school.................. 30
b. 〃 ambtenaars-school....................... 31
c. 〃 burgerschool............................ 32
d. Slotbeschouwing........................... 35

II.

Korte aanwijzing der oorzaken, waarom het volksonderwijs niet anders zijn kan dan wij het uit de voorgaande beschouwingen leerden kennen, en tevens van datgene wat reeds door Nederlandschen invloed daaraan verbeterd is................................. 38

A. De oorzaken van den geheel verwaarloosden toestand van het volksonderwijs onder de Javanen...... 39

a. Hun Mohamedanisme....................... 40
b. Hunne priesters.......................... 41
c. Hun regeringsvorm........................ —
d. Het gemis van alle verdere middelen tot beschaving. 42
e. De adat.................................. 43

B. De pogingen, door Nederland reeds aangewend om het volksonderwijs der Javanen te verbeteren... —

a. Wat de Oost-Indische Compagnie tot beschaving van den inlander deed.................... —

Bladz.
b. Besluiten en handelingen van het Nederlandsche Gouvernement omtrent het onderwijs der Javanen, sedert de herstelling van ons gezag in Indië 44
c. Handelingen van het Nederlandsch Bijbelgenootschap ten behoeve van datzelfde onderwijs. . . . 46
d. Laatste handelingen en besluiten der regering in het belang van het onderwijs der Javanen. . . . 47
e. Handelingen der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, in Nederland en in Indië. 118
f. Werkzaamheden der zendelinggenootschappen in het belang van het onderwijs der Javanen. . . . 120

TWEEDE HOOFDDEEL.

HOEDANIG MOET HET ONDERWIJS DER JAVANEN ZIJN? 124

I.

De gebreken der Javanen. 129
1. De Javaan is onkundig. . . . . —
2. 〃 〃 〃 onnadenkend en werktuigelijk. 131
3. 〃 〃 〃 zeer bijgeloovig. 132
4. 〃 〃 〃 traag naar ligchaam en ziel. 134
5. 〃 〃 heeft vele harde en booze trekken in zijn karakter. 136
a. hij mist diepte des gevoels
b. zijn schoonheidsgevoel is misvormd.
c. ook zijn zedelijk gevoel is ontaard.
6. De Javaan is ook ongodsdienstig. 139

II.

Nadere opmerkingen en beschouwingen, naar aanleiding van het tot hiertoe behandelde, over de stof en den vorm, den omvang en de leerwijze van het volksonderwijs, noodzakelijk vereischt voor den Javaan. 140

Bladz.
1. Onderwijs in lezen........................... 141
2. 〃 〃 het verstaan der moedertaal........ 142
3. 〃 〃 de Maleische taal................. 143
4. 〃 〃 schrijven........................ —
5. 〃 〃 rekenen.......................... 144
6. 〃 〃 teekenen......................... 145
7. 〃 〃 zingen........................... —
8. 〃 〃 de beginselen der geschiedenis en aardrijkskunde, alsmede der natuurkunde........... 146
9. Onderwijs in de gezondheidsleer en gymnastiek.. 148
10. De leerwijze moet verstandelijk enz. zijn........ 149
11. Het onderwijs moet ook de aesthetische ontwikkeling der kinderen beoogen.................... 151
12. Het onderwijs moet ook de kinderen zedelijk opvoeden................................. 152
13. Godsdienstig onderwijs moet de grondslag der zedelijke opvoeding zijn........................ 154

III.

Toetsing der bedenkingen en bezwaren, welke op het volksonderwijs, hierboven voorgesteld, zullen worden gemaakt.............................. 156

1. Beoordeeling der eerste bedenking; van hen, die willen, dat in het volksonderwijs der Javanen ook het onderwijs in de Nederduitsche taal worde opgenomen 157
   a. Volslagen ongeschiktheid der Oostersche volkeren tot het aanleeren van eene Noord-Europesche taal.
   b. Eigenaardige groote bezwaren voor Java tegen het invoeren van de Nederduitsche taal.
   c. Schadelijke gevolgen, van zulk eene invoering te vreezen.
2. Beoordeeling der tweede bedenking; van hen, die zullen beweren, dat het door ons voorgestelde volksonderwijs te veel omvattend, te hoog is en verderfelijk voor ons blijvend bezit van Java.......... 160

Bladz.

a. Het zou te hoog zijn voor den Javaan.
b. Voor een te hoog onderwijs moet men zich steeds ernstig wachten.
c. Moeijelijkheden en bezwaren, welke de invoering en uitbreiding van het voorgestelde onderwijs zullen belemmeren.
d. Of het volksonderwijs den Javaan revolutionair zal doen worden.

3. Beoordeeling der derde bedenking; van hen, die het godsdienstig onderrigt uit het volksonderwijs der Javanen willen geweerd hebben, of, zoo men dat daarmede wil vereenigen, dat men dan de priesters tot volksonderwijzers verheffe.......... 164

a. Zal de Javaan het volksonderwijs, omdat daarin ook godsdienstig onderrigt wordt opgenomen, als eene poging tot bekeering mistrouwen?
b. Mag men hunne priesters tot onderwijzers verheffen en bekwamen?

IV.

Het schoolwezen, deszelfs vorm en orde.......... 167
Het schoolgebouw.......................... —
De schoolmeubelen.......................... 168
″ plaats van het schoolgebouw.............. —
″ schooltijd.............................. 169
″ schooltoon.............................. 170
″ schooltucht of straffen.................. 171
″ belooningen............................. 173
″ schoolbehoeften......................... 174
″ schoolboeken............................ 175
″ ouderdom der schoolkinderen............ —
″ schoolverdeeling, classificatie, bevordering en het examen.......................... 176
″ schoolbetaling.......................... 177
Het getal scholen.......................... —

Bladz.

V.

Noodzakelijke vervolgscholen op die voor het volksonderwijs 178
Voorbereidende scholen 179
Herhalingsscholen 180
Hooger onderwijs 181
Klerkenscholen 183
Landbouwscholen .... —
Industriescholen 185
Volksboeken 186

VI.

Onderwijzers en schoolbestuur .... —
Kweekschool voor onderwijzers .... —
Vereischten in de onderwijzers 187
Reglementen van tucht en toezigt voor de onderwijzers 188
Het gedrag der onderwijzers in- en buiten de school 189
Onderwijzers-gezelschappen 190
Letterkundige hulpmiddelen voor de onderwijzers. 191
Onderwijzers-rangen en betaling en classificatie der scholen .... —
Maatschappelijke stand van den onderwijzer 192
Hoogste schoolbestuur of beheer 193
Hoofdcommissie van onderwijs voor de Javaansche volksscholen .... —
Subcommissiën van onderwijs 194
Tijd der jaarlijksche examens en bevordering der kinderen .... —
De departementen: tot Nut van 't Algemeen op Java en het volksonderwijs 195

Verklarende woordenlijst 197

INLEIDING.

De Afdeeling *Batavia* der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* heeft tot Prijsvraag uitgeschreven: „een onderzoek naar het Volksonderwijs onder de Javanen, en wat daaraan ter verbetering zou kunnen worden aangewend." Tot toelichting merkt zij op: „dat dezelve betrekking heeft op de eigendommelijke Inlandsche bevolking van het eiland Java."

Beschouwen wij het eerste lid der Prijsvraag: „een onderzoek naar het Volksonderwijs onder de Javanen" op zich zelf, dan meenen wij, dat zij wel het volksonderwijs bedoelt, hetwelk, met uitsluiting van dat aan alle andere op hun eiland wonende volkeren, slechts alleen aan Javanen wordt gegeven, maar tevens ook alle onderwijs, door ieder, wie hij ook zij, aan hen gegeven. Wij denken dan niet alleen aan het onderwijs, door Javanen aan Javanen gegeven; maar ook aan dat, hetwelk zij kunnen erlangen en waarin ook enkelen deelen op de Gouvernements lagere scholen of op die, welke onlangs door eenige residenten, met medewerking van aanzienlijke Javanen, op de hoofdplaatsen hunner residentiën werden geopend, of wel op die der enkele Javaansche christengemeenten in de residentiën Batavia en Soerabaija. Dan meenen wij daaronder ook te moeten begrijpen dat onderwijs, hetwelk eerlang voor hen

zal uitgaan van de Gouvernements kweekschool, voor Javaansche onderwijzers te Soerakarta gevestigd (*), of dat misschien nog hier en daar door vreemden aan hen wordt gegeven.

Beschouwen wij echter het eerste lid der prijsvraag in verband met de toelichting, welke zegt: „dat dezelve betrekking heeft op de eigendommelijke Inlandsche bevolking van het eiland Java," dan meenen wij, dat het onderzoek naar het onderwijs, op de Gouvernements scholen en bij de verdere inrigtingen zoo even genoemd aan Javaansche kinderen gegeven, wordt buiten gesloten, als zijnde geen onderwijs der eigendommelijke inlandsche bevolking van het eiland Java, daar het niet van haar uitging, maar èn van vreemden oorsprong is èn onder vreemden invloed en beheer staat. Wij zien ons alzoo bepaald tot een onderzoek naar dat volksonderwijs onder de Javanen, hetwelk hun eigendommelijk is, èn in oorsprong èn in bezorging; hetwelk noch vreemden invoerden, noch vreemden geven, noch vreemden leiden en beheeren; maar dat alleen door Javanen (Mahomedanen), voor zich en onafhankelijk van allen invloed van buiten, aan Javanen (Mahomedanen) wordt gegeven. In geenen anderen zin meenen wij de bepalende toelichting te mogen opvatten. Is toch door de prijsvraag zelve, als alleenlijk van het volksonderwijs onder de Javanen gewagende, reeds aanstonds alle volksonderwijs op hun eiland, aan hen gegeven, die geene Javanen zijn, uitgesloten; mogen wij ditzelfde niet andermaal door de toelichting verstaan, wij kunnen haar dan ook in geene andere beteekenis opvatten dan in die, welke het onderwijs in zijn oorsprong nader bepaalt, als alleen dat bedoelende, hetgeen van de eigendommelijke inlandsche bevolking van het eiland Java uitgaat.

Wij hebben ons dus in de beantwoording der prijsvraag niet slechts te bepalen bij een onderzoek naar het volksonderwijs, *aan* Javanen alleen, maar ook *door* Javanen alleen

---

(*) Dit werd geschreven vóór dat de Gouvernements school van Soerakarta in werking kwam.

gegeven: naar het onderwijs hun eigendommelijk, wat zij op hun standpunt van ontwikkeling, voor zich zelven bezitten of geven.

De orde, in de prijsvraag gesteld, volgende, willen wij met een onderzoek daarnaar aanvangen, om met een antwoord op het tweede lid: „wat daaraan ter verbetering zou kunnen worden aangewend," te vervolgen.

Eerst willen wij dus hooren, hoedanig het volksonderwijs der Javanen *is* — daarna, hoedanig dat *moet zijn*.

EERSTE HOOFDDEEL.

Bij de beantwoording der eerste vraag willen wij achtereenvolgens eerst vernemen wat in de langgars en pesantrians en nog enkele hier en daar verspreid gevonden bijzondere inrigtingen van onderwijs op Java geleerd wordt, om vervolgens te hooren waarom het onderwijs, daar gegeven, niet anders zijn kan dan wij het leerden kennen, en wat tot heden door Nederlandschen invloed daaraan reeds verbeterd is.

I.

DE LANGGARS, PESANTRIANS EN BIJZONDERE INRIGTINGEN VAN ONDERWIJS OP JAVA.

A. De langgars zijn dorps-inrigtingen, waar de jeugd een zoogenaamd onderwijs kan erlangen. Wij willen ze doen kennen door achtereenvolgens te spreken over het schoolgebouw — de kinderen, die daar komen — de schoolorde en tucht — het onderwijs, hetwelk daar gegeven wordt — en den onderwijzer, om eindelijk naar aanleiding van het gehoorde ons oordeel over haar uit te spreken.

a. Het Schoolgebouw. Nederig is het schoolgebouw, de langgar der Javanen. 't Is slechts eene hut, wier onaanzienlijk dak van atap door ruw gekapte stijlen wordt geschraagd, wier wanden ligt en luchtig van bamboe zijn

gevlochten. Zoo bouwde de Javaan reeds sedert eeuwen zijne hut; zoo wilde hij ook dat de school van zijne kinderen zoude zijn. Treden wij nader om, hoe weinig ze ook uitwendig vertoone, haar toch een oogenblik van binnen te bezien. Al aanstonds valt het ons in het oog, dat, terwijl de aarde de vloer is der woonhut, hier die vloer drie voeten boven den grond en van bamboe is. Een opgang, die het midden houdt tusschen een trap en ladder, voert naar binnen. De ingang, tevens ook venster der school, wordt door een klapluik, naar binnen opgeslagen en aan het dak bevestigd, gesloten. De meeste langgars echter zijn van voren geheel open, en men treedt aanstonds onder het laag overhangend dak binnen. Enkelen hebben nog eene zijde met opengevlochten ruiten, waardoor dan meer licht binnenvalt. Ons hoofd reikt tot aan de afgaande zijden van het dak. Maar dit schaadt niet; de scholieren toch zijn gewoon in de beperkte ruimte van eenige vierkante voeten, naar 's lands wijze met de beenen vóór het ligchaam gekruist, op den vlakken grond te zitten. Hoe gaarne wij ook nog meer willen zien, hoe nieuwsgierig wij ook rondblikken, wij ontdekken niet veel meer. Daar in den hoek staat nog een overtrokken pajong met langen stok, die boven de lijken wordt gedragen, welke de modin, de dorpspriester, te gelijk onderwijzer, naar het kerkhof volgt; hier is nog een plankje, dat aan den wand hangt, waarop eenige beduimelde dunne boekjes, manuscript-fragmenten van den Koran, liggen, en in het midden zien wij een keten van bamboeschakels, die uit den nok van het dak afdaalt, waaraan de lamp voor de avondschool, die thans ter zijde staat, wordt opgehangen. De lamp is zoo eenvoudig als de keten, slechts van aarde en op een voetstuk van bamboe geplaatst. Het is wel eene aanzienlijke langgar, welke eene koperen keten en lamp bezit.

Sommige langgars zijn tot zeven voeten hoog. Hoewel bijna allen ruw en van bamboe vervaardigd, zijn echter enkelen in groote dessa's geheel of gedeeltelijk van steen of hout

en met meerdere zorg gebouwd. Ieder Javaan van eenigen rang of vermogen, slechts eenigzins vroom, bouwt zich ook al ligt een bijzondere langgar op zijn erf, stelt daar dan een eigen priester of santri in voor huisselijke godsdienstoefening en het onderwijs zijner kinderen. Gewoonlijk is zij ook nog voor andere leden zijner familie geopend. Kleine dessa's hebben dikwijls geen langgar.

b. Schoolkinderen. 't Is nog vroeg. Zoo even brak de morgen aan. En toch komen ze daar reeds aan, de schoolkinderen, kleine jongens van zeven, acht en negen jaren. 't Viel hun niet moeijelijk om op te staan. Zij hadden geen donzen bed te verlaten, noch zware dekens af te werpen. Zoo zacht en gerust als ze daar even nog op hun tikar, over de harde balé gespreid, sliepen, zoo vrolijk en levendig zijn zij nu onder elkander, terwijl ze naar de langgar gaan. Verscheidenen van hen dragen houten sandalen, met een riempje over den voet bevestigd of slechts door een knop tusschen twee teenen gevat. Allen moesten eigenlijk sandalen dragen; want de adat wil niet dat men met voeten, die zoo even nog de aarde betraden, de langgar binnenkome, daar deze toch te gelijk tot dessa- of kampong-bidhuis dient. Maar zij zijn nog kinderen, nog niet besneden (di soenat), zegt ons een oud man, die met ons dat drukke en levendige volkje staat aan te kijken; daarom neemt men het zoo naauw niet met hen. Intusschen zijn zij bij een groote aarden kom druk bezig om water over hunne voeten te werpen. „Die besneden zijn," vervolgt onze vriendelijke spreker, „moeten, vóór de langgar binnen te gaan, ook nog hun gelaat en polsen met dit water reinigen. Kinderen kunnen volstaan met slechts de voeten te reinigen." Zij laten hunne sandalen aan den trap staan en klimmen naar binnen. Sommigen krijgen een boek van de schoolplank, de anderen bragten het hunne mede. Op eene rij nevens elkander plaats nemende, slaan zij hun vouwleesbankje open en leggen hun geopend boek daarop. Anderen dient een kussentje of slechts een uitgesneden blok

tot lessenaar. Een paar meisjes gaan afzonderlijk aan de overzijde zitten. Al liggen ook de boeken opengeslagen, de leer- en leeslust is niet bijzonder groot; want de vreemdeling, die daar zoo vroeg in den morgen in hun kampong en school komt kijken, trekt aller aandacht tot zich. Doch daar komt de goeroe aan. Hij treedt binnen, gaat naar 's lands wijze zitten, en in een oogenblik geraken aller lippen en ligchamen in beweging. Twintig kinderstemmetjes dreunen nu, te gelijk zingende, letters, woorden en koranverzen op. Dat gedurig heen en weder bewegen van het bovenlijf, zeggen ze, bevordert het luidspreken. En eene luide stem is geene kleine verdienste op de Javaansche school. Ook meenen ze dan gemakkelijker van buiten te leeren. Of de goeroe eerst zoo even van zijne slaapplaats gerezen en nog niet goed wakker is? Hij ziet en hoort althans alles zoo onverschillig en droomend aan alsof hij er niets mede te maken heeft.

In gindsche dessa is eene school, waar de goeroe een hadji is. Gij kunt het aan zijnen tulband zien. Deze wordt daarom natuurlijk als veel geleerder, hooger en heiliger goeroe aangezien. Daarom is zijne school ook meer bezocht. Wij zien er jongens en meisjes van 14 tot 15 jaren. Zij zouden zeker niet meer ter school gaan, ware de goeroe geen hadji. Dit is ook de reden waarom er ook sommigen uit een naburige kampong, wier goeroe slechts een eenvoudige modin is, komen. Op die plaatsen, waar Arabieren wonen, over het algemeen ijveraars voor hun geloof, is de invloed van hun omgang en ijver op de Javanen ook daarin zigtbaar, dat deze hunne kinderen in meerder getal naar de langgars zenden. Naarmate men zich verder van de stranden verwijdert, wordt die invloed allengs minder, houdt hij eindelijk geheel op en wordt ook de langgar minder bezocht. Waar echter de meeste kinderen komen, blijven toch nog altijd drievierden van hen te huis. In de binnenlanden komen slechts enkelen van velen op, dikwerf niet een. Ook komen de meesten maar voor zeer korten tijd. Zij bezoeken de

school een jaar, soms slechts weinige maanden. Daarmede, meenen de ouders, zijn hunne kinderen genoegzaam onderwezen.

c. Schoolorde en tucht. De school vangt zeer vroeg aan, des morgens ten zes ure met zonsopgang, zoo ook weder 's avonds met zonsondergang. Ieder maal duurt de schooltijd gewoonlijk twee uren. Zij nemen daarvoor den vroegen morgen of den avond, om de ouders niet te ontrijven. Deze toch zijn gewoon de kinderen, zoo spoedig zij daartoe de krachten hebben, reeds aanstonds met eenig werk te huis of daar buiten te belasten.

Die orde van schooltijd schijnt echter meer ingesteld om door onderwijzers en leerlingen overtreden dan gevolgd te worden. Immers van hen, die het onderwijs in de langgar genieten, komen slechts weinigen trouw en tijdig ter school, terwijl de anderen zoo willekeurig als ongestraft wegblijven of te laat komen. Zoo ook komt en gaat de goeroe naar verkiezing. Wij troffen het vaak, dat hij eerst kwam nadat reeds de helft van den schooltijd was verstreken. Dikwijls blijft hij ook te huis en laat de kinderen komen en gaan, zonder naar hen om te zien. Hij is soms ook te gelijk dorpshoofd, of liever, neemt als dorpshoofd de betrekking van goeroe. om de voordeelen, te gelijk waar, terwijl hij altijd meer of min handelaar is. Dan, gelijk wij ons daarvan overtuigden, sluit hij dikwijls weken lang, ja eindelijk voor goed de school, of laat het toezigt over aan een der leden zijner familie, daartoe wel of niet geschikt, om geheel voor zijne andere, meer eervolle of winstgevende betrekking te leven. Onderwijzers, ouders en leerlingen schijnen stilzwijgend eene overeenkomst gesloten te hebben, om in alles wat de school en het onderwijs betreft zooveel mogelijk en straffeloos verzuim te plegen.

Wij zagen zoo even ook enkele meisjes in de langgar. Over het algemeen komen er echter slechts zeer weinige. Zij zitten afzonderlijk. Overigens wordt geene classificatie in de school gevonden. Nevens den volleerden snellezer zit de kleine

jongen, die gisteren eerst zijn ho-, no-, tjo-, ro-, ko-cursus aanving. Bovendien dreunen allen te gelijk zingende of schreeuwende hunne les op of oefenen zich overluid. Daar tusschen valt dan van tijd tot tijd de stem van den goeroe in om dezen of genen, altijd onder het koorgeschreeuw der anderen, te regt te wijzen, om de uitspraak van eene letter of een woord te verbeteren. Men kan over het algemeen tot eer der Javaansche kinderen zeggen, dat zij goede kinderen zijn, — en van den goeroe, dat hij, zonder plak, roede of eenige lijfstraf, de jeugd, indien zij zich soms vergrijpt, steeds met zijne stem en vermaning, hoogstens met een rietje regeert. Men zal na het gehoorde reeds van zelf besluiten, dat er niets van reglementen of bepalingen omtrent school, meesters en leerlingen bestaat. De adat, vroeger gevolgd of overtreden, blijft gevolgd of overtreden. Wederzijdsche onverschilligheid zit bij alles voor en doet verzuim of pligtsbetrachting met dezelfde gelijkmoedigheid aanzien of verdragen.

d. Onderwijs. Wij hebben nog niet veel goeds van het onderwijs in de langgars kunnen zeggen en moeten nog ergere dingen verhalen. Het eenige boek tot onderwijzing daar gebruikelijk, eene enkele uitzondering misschien daargelaten, is de Koran. Niet ieder schoolkind bezit daarvan, zelfs het kleinste gedeelte, in manuscript. Slechts enkelen zijn zoo gelukkig. Ligtelijk moeten daarvoor eenige guldens betaald worden, en van waar die verkregen? Dit is waarlijk geene zoo gemakkelijke zaak voor den geringen Javaan. Duizende en duizende kinderen met hunne ouders missen, en blijven altijd zulk een fragment van den Koran missen.

Men weet dat de Javaan den Koran te heilig acht om in zijne taal overgebragt te worden. Hij en zijne kinderen leeren dien dus in het Arabisch lezen — ook verstaan? Wij willen hier als antwoord laten volgen, wat ons vaak de goeroe's op onze vragen antwoordden. „Verstaan de kinderen wat zij lezen?" — „De uitspraak, niet de beteekenis der

woorden?" — "Verstaat gij die?" — "Neen," was dan bijna altijd het antwoord; somtijds zeide mij een — "een weinig, hier en daar een woord." — "Wat leeren de kinderen dan in uwe school?" — "Het lezen van den koran." — "Niets meer?" — "Als zij ouder worden en lang blijven, leeren zij ook eenige Arabische gebeden en godsdienstige waarnemingen." — "Leeren zij schrijven?" — "Neen." — "Rekenen?" — "Neen." — "Slechts alleen lezen en bidden hetgeen zij niet verstaan?" — "Ja."

Zoo bestaat dus het onderwijs der goeroe's in de langgars, en nog wel voor de meest gevorderden, in het werktuigelijk doen lezen of opzeggen van den Koran en eenige gebeden in de Arabische taal, benevens het aanleeren van eenige voorschriften van uiterlijke godsdienstverrigting.

Kan de leerling vlug den koran lezen en eenige gebeden met de daarbij gebruikelijke verrigtingen zonder haperen opzeggen, dan is hij de roem en trots van zijn meester, zijn geslacht, zijne dessa. Kan hij nazeggen en nadoen wat hem voorgezegd en voorgedaan is — moge hij verder ook niets weten van zoo vele waarheden en voorschriften des korans, ook geheel vreemd blijven van de kennis des Islams — dan wordt hij een bekwaam en volleerd leerling geacht.

Bij zulk een onderwijs kan natuurlijk van geene leerwijze sprake zijn. Zoo vele kinderen als er in de school zijn, zoo vele zeggen ook gelijkelijk en zoo luid mogelijk hunne lessen op. De goeroe schijnt de bijzondere gave te bezitten om toch altijd te hooren, wat een ieder uit twintig, soms uit meerdere scholieren, juist of onjuist uitspreekt, en valt van tijd tot tijd met eenen teregtwijzenden schreeuw daar tusschen in. Dikwijls echter in het genot van zijn dolce far niente geheel weggezonken, is hij langgar en ijverig schreeuwende jeugd om zich heen geheel vergeten, denkt hij aan niets, hoort hij naar niets meer. Hunne leerwijze is dezelfde als die, welke de beminnaars van beo's, kakatoea's en loerie's met hunne gevederde leerlingen aanwenden, en leidt ook geheel tot dezelfde uitkomsten.

e. Onderwijzer. Wij hoorden reeds, dat de goeroe tevens dorpspriester (modin, khaum) is. Het onderwijs der kinderen behoort tot de priesterlijke functiën van den modin. Gelijk zijne betrekking als goeroe van zelf uit zijn priesterschap voortvloeit, of liever een deel is van zijn priesterlijk werk, zoo ontvangt hij, of mag hij daarvoor ook geene bijzondere betaling van de ouders eischen en moet hij zich daarvoor bezoldigd achten met de hem jaarlijks toekomende inkomsten als dorpspriester. Dit verhindert echter niet, dat hij soms van de kinderen geschenken in vruchten, olie, rijst, garen, soms ook eenige duiten ontvangt. De kinderen der meer-bedeelden geven hem ook nog geschenken, wanneer zij, genoegzaam volleerd, zijne school verlaten. Daar echter die geschenken en zijne inkomsten over het algemeen zeer gering zijn, zoo heeft hij bovendien als dorpspriester en meester de vrijheid om in zijne gemeente te bedelen. Men ziet hem dan ook vaak met uitgestrekte hand de huizen binnenkomen en vooral op de passer en bij den padie-oogst rondgaan. Ieder geeft iets, en hij is dan ook niet karig om daarvoor wederkeerig zijn zegen te geven, of om te beloven vele gebeden te doen voor het heil van den gever, zijn huis en al wat deze zal ondernemen. Verpligt om ieder kind gratis te onderwijzen, mag hij ook niemand afwijzen, die voor zijn kind onderwijs vraagt. Wij hoorden echter reeds welke vrijheden de priester-onderwijzer zich veroorlooft. Hoewel ook ondergeschikt en verantwoordelijk aan zijn districts-panghoeloe en evenzeer door zijne gemeente bij reden van beklag te ontslaan of tot ontslag voor te stellen, behoeft hij dit echter bij pligtverzuim niet te vreezen. Aan den anderen kant is het echter ook waar, dat hij, bij ijverige pligtsbetrachting, op geene meerdere belangstelling of belooning rekenen kan. Het volk kiest tot dorps-priester en meester wien het wil. Deze behoeft daartoe geen bewijs van toelating te vertoonen, noch eenig voorafgaand onderzoek te ondergaan, of eene der pesantrians, zoogenaamde hoogescholen, bezocht te hebben. Heeft

iemand zich het lezen van den koran, benevens het prevelen van eenige gebeden eigen gemaakt in eene langgar of waar ook, dan is hij, vaak met zeer gebrekkige kennis van dat weinige, verkiesbaar. Ja dikwijls wordt hij, hoe onkundig ook, maar omdat hij bewoner der kampong of dessa, daar bekend is of familiebetrekkingen heeft, boven een onderwezen hadji of santri, die met hem naar de betrekking staat, verkozen. Meerdere kennis, een pelgrimstogt naar Mekka, onderwijs, in eene of meer pesantrians ontvangen, geven onder de Javanen nog geenszins bepaalde aanspraken op eene hoogere of lagere priesterbetrekking. Moge men ook hadji's of santri's daartoe verkiezen, het geschiedt ook vaak, dat anderen, zoo veel minder dan zij, hun uit gunst worden voorgetrokken. Gewoonlijk volgt de zoon den vader op, indien hij althans niet alle geschiktheid daartoe mist. Zij missen die soms ten eenenmale en worden toch verkozen. Onlangs nog overtuigden wij ons daarvan.

Een goeroe, als zoodanig zijn' vader opgevolgd, wist ons zelfs niet de namen der vijf dagelijksche bidstonden te noemen. De vrouw van den overleden goeroe, zijne moeder, die er bij stond, was er zelve over verontwaardigd. Hij glimlachte slechts en bleef ons met zijn dom gezigt als beseffeloos aanzien. Men kan zich geen genoegzaam denkbeeld vormen van de verregaande domheid der meesten, zoo niet van allen. „Kunt gij schrijven?" Deze vraag, zoo beleedigend als zij moge schijnen, tot een' goeroe gerigt, is toch volstrekt niet beleedigend voor hem, daar wij slechts zelden een „ja" tot antwoord bekwamen. Met dezelfde vrijheid mogten wij de goeroe's ook steeds vragen of zij hun eigen taal wel konden lezen en schrijven. Die kennis missen zij gewoonlijk. Zij meenen genoeg te kennen, als zij de heilige taal kunnen lezen, en reeds zeer groote geleerden te zijn, indien zij er ook eenige woorden, meestal kunsttermen, van verstaan. Wij hebben hoogepriesters — ieder Regentschap heeft er een' — gesproken, die geheel onkundig waren in het Arabisch en in hunne godsdienst. Men zegt, er zijn

korans, althans gedeelten van den koran in het Javaansch vertaald en met Arabische karakters geschreven. Ik heb ze nimmer ontmoet. Te Samarang, zegt men mij, eens eenen Arabischen koran gezien te hebben met eene interliniaire gedeeltelijke Javaansche vertaling. Onlangs is er elders nog een ontdekt. Het schrijven van het Arabisch, vooral het schrijven en lezen van hunne taal, beschouwen zij als bijwerk, geenszins echter noodig om goeroe te zijn. Meer dan gewone ijver en bijzonder goede gelegenheid moeten zich vereenigen om hen ook daarin bedreven te doen worden.

f. Slotbeschouwing. Zoo heeft ons onderzoek naar het onderwijs der Javanen dan wel tot zeer treurige uitkomsten geleid. Zijn ze niet alle verloren uren voor onderwijzers en leerlingen, beiden die morgen- en avonduren, door hen in de langgar doorgebragt? Kan men met eenig regt zeggen: daar wordt onderwijs gegeven? Is het iets anders dan een werktuigelijk elkander vóór- en naspreken van niet verstane klanken en woorden? De kinderen hooren geen enkel woord tot verlichting des verstands, veredeling des harten, heiliging des levens. De Spartanen, hoe eenzijdig en ruw hunne opvoeding ook ware, hadden toch nog inrigtingen om hunne kinderen tot krachtige en dappere mannen te vormen. De Atheners, die hooger stonden dan de Spartanen, bedoelden nevens krachts- en moedsontwikkeling ook die van wetenschap en smaak bij hunne kinderen. De Romeinen volgden den ingeslagen weg der Atheners. Zij allen waren Heidenen. De Javanen zijn Mahomedanen, die geacht worden zoo veel hooger dan Heidenen te staan. En toch hun onderwijs — hoe verre staat het beneden dat van Heidenen, welke in reeds lang verleden eeuwen leefden! Warren (*) berigt ons, dat in ieder Hindoe-dorp, nevens den Brahmaan, die de godsdienstplegtigheden leidt, nog een schoolmeester is, die de kinderen in het lezen en schrijven onderwijst. Zoo worden dan daar de

(*) Engelsch Indië in 1843, Deventer, 1845.

betrekkingen van priester en onderwijzer der jeugd, op Java in een persoon vereenigd, door twee personen vervuld en ontvangen de kinderen ook onderwijs in het lezen en schrijven van hunne taal. Het Sanskrit of de heilige taal voor den Hindoe, gelijk het Arabisch dit voor den Mahomedaan is, blijft toch eigendom van de Brahmanen, wordt niet op de volksscholen onderwezen. Was het vroeger ook zoo op Java, toen zijne bewoners nog Hindoe's waren, dan moeten wij tot het besluit komen, dat het toen beter dan thans, zoo vele eeuwen later, met het volksonderwijs op Java was gesteld.

Moet het ons verwonderen zulk een onderwijs, indien wij het met dien naam bestempelen mogen, op Java te vinden, te vernemen dat de Javaan, bijna vier eeuwen, voor zich en zijne kinderen daarmede tevreden was; het is ons tevens een allertreurigst bewijs voor zijn diep geestelijk verval, voor zijne algeheele onverschilligheid omtrent beschaving. Dat onderwijs mist toch niet alleen alle elementen om het volk te beschaven, te ontwikkelen; maar men kan ook daarvan zeggen, dat er geen betere vorm uitgedacht, geen vastere kluisters konden gesmeed worden om het volk in altoosdurende en steeds toenemende onkunde gevangen en geketend te houden. Velen staan verwonderd over de diepe onkunde der Javanen, begrijpen die niet, daar zij toch reeds sedert eeuwen eene belangrijke litteratuur en rijk ontwikkelde taal bezitten; daar zij toch kunnen wijzen op grootsche gedenkteekenen van bouwkunde uit vroegere tijden, en hunne aloude geschiedenissen ons verhalen van vorsten en rijken, magtig en gevreesd door gansch den Archipel, die eenmaal heerschten en bloeiden op hun eiland, toen het middelpunt van rijkdom, handel en beschaving. Een bezoek in de langgars, een onderzoek naar het onderwijs aldaar zal hen het vreemde verschijnsel verklaren, het schijnbaar moeijelijke raadsel oplossen.

Van die langgars ging de doodelijke adem uit, welke alle vroegere beschaving en ontwikkeling deed verkwijnen en

wegsterven, die ook iederen lateren bloesem weldra deed afvallen en verwelken.

Wij zouden meenen op geen treuriger gevolgen van het langgar-onderwijs te kunnen wijzen, toch moeten wij nog treuriger vermelden. De langgars zijn niet slechts kweek- en voedsterplaatsen van onkunde, zij zijn dit ook van vele nuttelooze burgers, ten eenenmale verloren voor de maatschappij; van luije, onbeschaamde bedelmonniken, die tot last der arme bevolking strekken en tevens ijverige dienaars en aanstokers van godsdienstig fanatisme zijn. De scholieren toch, die de meest uitmuntende worden geacht, gaan gewoonlijk verloren voor de maatschappij, worden nuttelooze burgers. Dezulken toch, volleerd genoemd, omdat zij den Koran rad lezen, verscheidene gebeden prevelen kunnen en boven anderen bedreven zijn in de waarneming der uiterlijke godsdienstverrigtingen, waartoe zij na langdurigen en trouwen schoolgang kwamen, worden beschouwd als tot de gemeenschap eener orde van jeugdige geestelijken te behooren. 't Zoude jammer zijn, zeggen nu ouders en leeraars, dat zulke veelbelovende kinderen of jongelingen den zoo gelukkig ingeslagen weg niet vervolgden; 't zoude ook beneden hen wezen om zich, na zoo vele studiën, te gaan verlagen tot de uitoefening van akkerbedrijf of eenig handwerk. Zij hebben ook reeds te veel lust in het luije, vadsige langgarleven verkregen, zijn ook reeds te afkeerig van werken en te trotsch geworden, dat zij niet zouden meenen zich zeer te vernederen als zij huns vaders bedrijf vervolgden. Nu blijven zij in de langgar of des modins huis luijeren, verrigten daar eenige huiselijke diensten, gaan voor of met hem bedelen en erlangen daarvoor schrale kost en inwoning, zoo zij niet ten laste van hunne ouders blijven. Na korteren of langeren tijd gaan zij ook meestal eene of meerdere pesantrians, de zoogenaamde hoogescholen, bezoeken, om, gelijk zij zeggen, zich verder te bekwamen en den naam van santri te erlangen. Deze santri's kunnen wij tot vergelijking niet beter dan met den naam van bedelmonnikken

bestempelen. Eenigen hunner erlangen eene priesterbetrekking en stijgen dikwijls, zoo zij van familie zijn en protectie hebben, tot de hoogste geestelijke betrekkingen. De anderen zwerven rond, of houden zich hier en daar aan de hoofdtempels der districten en regentschappen, ook bij de langgar's, op, leven van bedelen en bedriegen van den eenvoudigen man door vrome vertooning, duivelbezwering en andere kunstenarijen. Sommigen trachten met eenigen handel nog iets bij hun bedel- en bedriegerswerk te verdienen.

Dat zulke menschen ijverige dienaars en aanstokers van fanatisme kunnen zijn en worden, al is ook van zoo velen hunner wegens verregaande domheid en indolentie weinig of niets te vreezen, zal na het gehoorde geen verder bewijs behoeven.

Zoo zijn dan de langgars kweek- en voedsterscholen van onkunde, traagheid en luiheid, van fanatisme en priesterhaat, verderfelijk voor het volk, omdat zij het in een eeuwigen nacht van droevige onwetenheid gekluisterd hielden en nog houden, omdat zij een deel van zijne zonen, die zich, bij een goed volksonderwijs, tot belovende jongelingen, edele mannen, nuttige en nijvere burgers, sieraden der maatschappij zouden ontwikkeld hebben, er thans toe brengen om luije en trotsche bedelaars te worden, die, ten koste eener sober bedeelde bevolking levende, haar daarvoor beloonen met vrome bedriegerijen, geestelooze vormen en ijdele waarnemingen, alles onder den naam van godsdienst, tot eer van God en tot heil hunner zielen. Ook zijn die scholen verderfelijk in strekking te noemen voor het beheer des lands, voor rust en vrede, omdat uit hare meest uitmuntende scholieren steeds dezulken voortkwamen, die nu hier dan daar de rust verstoorden, ja daaruit dezulken nog altijd blijven voortkomen, die, waar zij de gelegenheid slechts schoon zien, gereed zijn om het domme landvolk door voorgewende wonderen en andere bedriegerijen tot opstand en verzet aan te sporen, om het vreemd gezag te ondermijnen en tegen te staan.

B. *De pesantrian.* Wij spraken reeds over santri's en pesantrian's. 't Is hier de plaats om meer bepaald op hen terug te komen. Wij laten eerst, om beiden te doen kennen, de beschrijving van eene pesantrian volgen, gelijk die ons vóór eenige jaren in vele wetenswaardige bijzonderheden door een hooggeplaatst Indisch ambtenaar werd gegeven, om daarna met den lezer twee pesantrians, door ons zelven bezocht, te bezigtigen.

1. *De pesantrian van Langkong.* »In een der dorpen, die wij doortrokken in de residentie Pekalongan, werd onze aandacht opgewekt door het geluid van eenige kinderen, die overluid eenige spreuken uit den Koran leerden. Het was eene van die inrigtingen, welke, behalve kleine scholen, die meest overal in groote dessa's worden aangetroffen, hier en daar op Java bestaan. Zij worden pesantrian genaamd, scholen of instituten, waarin jongelingen in het Javaansch en Arabisch schrift geoefend en uit den Koran onderwezen worden. Wij hebben onder anderen zulk een pesantrian gekend in de dessa Langkong, in het district Kadoe Gedé (regentschap Koeningan, residentie Cheribon) gelegen, waar een getal van 70 à 80 jongelingen, van 7, 8 tot 16 of 18 jaren oud, werd gevonden, die uit alle oorden van *Java* daar waren gekomen, tot zelfs van Soerabaja, meest allen zoons van gegoede hoofden. Op eene groote plaats, door een bamboezen pagger omheind, stonden daar drie groote bamboezen gebouwen en eene kleine pendoppo of opene zaal. De bamboezen gebouwen waren verdeeld in twee rijen vertrekken van 5 voeten in 't vierkant, en een gang, die door het geheele gebouw liep. In elke kamer, ter hoogte van 3 of 4 voeten, was eene zoogenaamde balé-balé of slaapbank gemaakt, waarvan het onderste gedeelte, dat geheel toe en van eene deur voorzien was, tot magazijn diende van de benoodigdheden der bewoners. Gelijk met den vloer der balé-balé, die zoo wel tot slaap- als tot woonplaats diende, was een vierkant gat met een schuifdeurtje gemaakt, zoodat de bewoner, als hij wilde zien om te leeren lezen, op zijn buik

moest liggen; want alleen door dat gat ontving hij eenig licht. Tevens verstrekten deze hokken of cellen tot bergplaatsen der levensmiddelen van de bewoners, zoodat daar provisiën van gezouten visch, dingding, klappers, zout, gambier enz. voorhanden waren, die een ondragelijken reuk van zich gaven en het geheele gebouw verpestten. In deze ongezonde, donkere, afzigtelijke holen bragten de jongelingen het grootste gedeelte van den dag op den buik liggende door, sliepen er 's nachts en waren er dus bijna altijd. Een groot gedeelte der leerlingen zag er als skeletten en schimmen uit; enkelen slechts, die de natuur genoegzame krachten had gegeven en op de hoeken der gebouwen hun verblijf hadden, waar zij min of meer frissche lucht genoten, waren gezond gebleven. Wij waren ontroerd op het gezigt van zooveel afgrijsselijks, gaven daarover den hoogepriester (een hadji) onze verwondering en bevreemding te kennen en stelden hem het ongeluk voor oogen, dat daardoor aan zoo vele jongelingen, wier gezondheid voor altijd een knak had gekregen, werd berokkend. Hij beweerde echter met Mohammedaansche hardvochtigheid, dat dit het eenige middel was waardoor jongelingen konden leeren en onderwezen worden, omdat het ligchaam mager en verzwakt moet zijn, ten einde de ziel onbelemmerd te doen werken, terwijl die leerlingen, daar zij meestal tot geestelijken opgeleid werden, niet noodig hadden een gezond en sterk ligchaam te hebben, dewijl zij niet behoefden te arbeiden. Wij beloofden daarop al de kosten te zullen betalen, indien meer doelmatige gebouwen werden opgerigt, met eene groote pendoppo waarin de leerlingen dagelijks zouden leeren. Schoorvoetende werd dit aangenomen; maar naderhand vernamen wij, dat dit alleen uit beleefdheid was geschied en er geene verandering werd gemaakt. En wat leeren nu deze ongelukkige jongelieden, ten koste van zoo vele opofferingen? Worden werkelijk hunne geestvermogens ontwikkeld en beschaafd, naarmate de krachten van hun ligchaamd ondermijnd zijn? Een weinig voldoend antwoord

kunnen wij op deze vragen geven. Eerst wordt hun in de pendoppo het lezen en schrijven van Arabisch schrift zoo wat werktuigelijk geleerd. Die daarin eenige vorderingen gemaakt hebben, liggen voor het bovenbeschreven gat en dreunen allen te gelijk de les op, die hun ter bestudering is aangewezen. Dat maakt een geschreeuw en geraas, waardoor de oningewijde niets verstaat; maar desniettegenstaande weten de priesters of santri's, die in den gang gedurig heen en weder wandelen, duidelijk te onderscheiden wie zijne les verkeerd heeft uitgesproken. De leerlingen verstaan meestal niets van hetgeen zij lezen; nu en dan geeft de hadji de beteekenis te verstaan, en hierdoor krijgen zij dan eenig begrip, maar zeer gebrekkig, onvolledig en onnaauwkeurig. De hoofdpriester, die zulk een instituut bestuurt, wordt in de wandeling naar de dessa genoemd en heette daarom hier Kiai Langkong; hij oefent eenen grooten invloed uit op de geheele omstreek, doch voornamelijk op de bevolking der dessa zelve."

2. *De pesantrian van Tegal Sari.* De pesantrian Tegal Sari, door ons in de adsistent-residentie Ponorogo, residentie Madioen, bezocht, mag voorzeker onder de voornaamste pesantrian's van Java geteld worden. Vroeger was zij de beroemdste van allen. Bijna 100 jaren geleden werd zij, onder de regering van Pakoe Boewono III, soesoehoenan van Soerakarta, gesticht. Haar eerste priester-leeraar was genaamd kjahi Hageng Besari, grootvader van beide reeds hoog bejaarde broeders, die daar thans onderwijzen en elkander den eersten rang betwisten. De stichter was, zegt men, een man van buitengewone geleerdheid, door geboorte aanverwant van den soesoehoenan, nog meer door zijn huwelijk met eene vrouw van vorstelijken bloede. Het getal zijner leerlingen, van alle kanten zamengevloeid, zoude dikwerf meer dan 2000 bedragen hebben. Onder zijn zoon kjahi Elias verminderde de toevloed reeds. Tegenwoordig zijn daar dikwerf niet meer dan 100 leerlingen. De pesantrian Bandjar Sari in het naburige regentschap Ma-

dioen is thans meer beroemd en wordt daarom ook meer bezocht.

Nog eene andere voorname pesantrian in hetzelfde regentschap is in de dessa Sewoelan gelegen.

Nabij de hoofdplaats van Ponorogo gelegen, hadden wij van daar spoedig en langs een gemakkelijken weg Tegal Sari bereikt. Het is eene groote dessa, die 360 werkbare mannen telt. Bij de stichting der pesantrian, door Pakoeboewono III aan kjahi Hageng Besari afgestaan om in zijne behoeften en staatsie te voorzien, heeft het Gouvernement bij de overname in 1830 zijne eigendomsregten erkend, als ook die der priesters van Bandjar Sari en Sewoelan.

Tegal Sari binnen gereden, moesten wij weldra van onze paarden stijgen, omdat zij, gelijk alle dessa's, zeer onregelmatig is aangelegd en slechts paden voor den voetganger heeft. Een eind wegs voortgegaan, gingen wij over een vervallen brug, die ieder oogenblik dreigde in te storten. Na nog eenigen tijd tusschen de hutten, die er vervallen en armoedig uitzagen, omgedoold te hebben, kwamen wij eindelijk aan de pendoppo van den goeroe, den ouderen broeder, ook kjahi Besari genaamd. Tweemaal naar Mekka gereisd, is hij in het oog van den Javaan ook tweemaal een wijze en heilige. Vol verwachting namen wij onze plaatsen in en hielden het oog gevestigd op de deuren, die zich moesten ontsluiten om hem naar buiten te laten.

Eindelijk kwam hij, te regt kjahi genaamd, zoo als hij daar bevend waggelde, gebogen onder den last van meer dan 80 jaren, die zijn ligchaam gesloopt en vermagerd en hunne diepe lijnen op zijn gelaat geteekend hadden. Omtrent niets wenschte ik meer van hem te hooren dan omtrent zijne pesantrian, santri's en onderwijs; — omtrent niets vernam ik minder. Of zijn tandelooze mond, hardhoorenheid of onlust om den vreemdeling veel te antwoorden, of onkunde, of mijn nog maar aanvankelijk Maleisch daarvan de schuld moeten dragen, wil ik niet beslissen; maar ik verliet den man zoo wijs als ik

was gekomen. Na een weinig thee en inlandsche confituren gebruikt te hebben, stonden wij dan ook weldra weder op, om zoo veel mogelijk te zien wat wij niet mogten hooren.

Omringd van verscheidene, digt opeengebouwde hutten, stond daar eene onaanzienlijke mesigit. Wij moesten haar inwendig zien, hoewel daar binnen niets te zien was. Zijne sandalen buiten latende, ging de priester ons blootvoets voor. Wij volgden hem met schoenen aan, daar het ons moeijelijk viel zijn voorbeeld te volgen en hij er ook niet tegen was dat wij zijn heiligdom geschoeid binnentraden.

De omringende huisjes waren de verblijven zijner leerlingen of der santri's. Een smalle gang doorliep het midden. Aan beide zijden waren kleine kamertjes, 6 of 8 in iedere hut, de verblijven en studeervertrekken der santri's. Een laag deurtje voerde binnen iedere kamer. Aan het einde was een balé-balé. Door een vierkant gat met een naar binnenslaand klepluikje viel het licht daarop. Een enkele lag daar op zijn buik en zong zijne les af. Wij vroegen naar hunne studieboeken. Men bragt ons een Arabische Koran. Hij was zeer schoon geschreven. Wij wilden nog andere boeken zien. Daar kwam er een aanloopen met de Makota segala radja, door Roorda van Eysinga uitgegeven. Wij lazen een gedeelte van den Maleischen tekst. Met wat vreemde oogen zagen zij ons aan, als wilden zij zeggen: ook die vreemdeling kan lezen wat wij lezen, hij is dan toch zoo dom niet als wij dachten! Dit moest mij natuurlijk aanmoedigen om verder te lezen. Maar nu wilde ik ook weten wat zij kenden, vroeg hen of misschien een hunner ook de Hollandsche vertaling konde lezen. Een algemeen meesmuilen was hun antwoord. Wij herhaalden de vraag, zij hun meesmuilen. Vonden zij de vraag wijs of dwaas? Ik weet het niet — wel, dat niemand hunner Nederduitsch konde lezen. Intusschen stond de kjahi ons spel met oogen aan te zien, als wilde hij zeggen: wat heb ik, oude man, nog met de pesantrian van Tegal Sari te doen? Of hij er ooit zich veel om heeft be-

kommerd, wij durven het niet beslissen. Maar men zeide ons, dat hij reeds sedert lang de leerlingen elkander liet onderwijzen, terwijl hij in het genot zijner rijke praebende zich weinig om hen bekommerde. Nog een enkele maal worden sommigen in zijne pendoppo toegelaten. Dan lezen zij hem iets voor en verklaart hij hun eenige woorden en zinnen; daarmede is het onderwijs dan vooreerst weder afgeloopen. „Gij hebt toch nog meer boeken van onderwijs," vervolgde ik tot een. — „De Kitab", antwoordde eindelijk een hunner. — „Welke Kitab?" — „Die ons leert van de waktoe sembahjang en wat de priesters en santri's moeten weten." De naam der kitab wilde hem juist niet te binnen schieten.

De voornaamste door de Javaansche priesters gebruikte kitab of verzameling van voorschriften der vele uiterlijke godsdienstwaarnemingen van den Mahomedaan is genaamd Tsirathoel Mosthakim. De studenten, om hen althans een enkele maal dien naam te geven, zagen er zeer ongunstig uit. Sommigen met echte bedelaars-, anderen met bepaalde deugnieten-gezigten; zij waren allen haveloos gekleed en omringden ons met onbeschaamde blikken. In niet een hunner vonden wij den echten Javaan der binnen- en berglanden terug, die met eerbied en bedeesden blik op den grond hurkt, wien gij volgzamen zin en nederige onderwerping op het gelaat kunt lezen.

„Minta doewit", klonk ons reeds hier en daar uit den hoop, in wier midden wij stonden, in de ooren. Toen wij heengingen drongen allen gelijkelijk op ons aan met de hand vooruit en hun herhaald, „minta doewit." Nergens op Java hebben wij zulke dwingende bedelaars ontmoet. Toen wij een handvol duiten op eene daar staande bank nederlegden, vielen allen er om strijd over heen. In hun eigen onderhoud moetende voorzien en dikwerf van verre gekomen, zonder vrienden en betrekkingen, bedelen zij in den omtrek, helpen zij in den oogsttijd padi snijden of borgen bij den kjahi, die het zijne bij den volgenden oogst wel met winst weet terug te krijgen, of hen voor de schuld laat werken.

3. *De pesantrian nabij Sumanap.* Over de derde pesantrian kunnen wij, na het reeds gehoorde, kort zijn. Wij nemen hare beschrijving over uit ons reisverhaal over Madura, nog in manuscript berustende. Zij luidt als volgt: „Omtrent drie posten van Sumanap, een klein kwartier uur links van den weg, ligt de pesantrian. Spoedig hadden wij die, langs smalle paadjes tusschen struiken en heggen voortgegaan, van uit ons rijtuig bereikt. Slechts enkele leerlingen waren aanwezig. De overigen waren voor eenigen tijd naar huis gegaan of gingen rond, om door werken of bedelen rijst en djagong voor hun onderhoud te verzamelen. In vier rijen, door smalle steegjes of gangen gescheiden, zagen wij daar verscheidene kleine hutjes. Zij stonden op bamboe-stutten, twee voeten hoog boven den grond, met eene kleine, iets lagere zitplaats er voor; ruw van bamboe opgeslagen, waren zij hier en daar met groote bladeren digt gemaakt. Slechts onder de nok kon ik regtop staan. De ruimte der hutjes was even groot genoeg, dat de bukkende bewoner er zich in konde bewegen. Zij zijn de woningen der santri's, die daarvoor als huur wekelijks eenige duiten aan hun goeroe, den khiadji betalen, en ze inrigten tot hunne studeer-, ook slaap-, kleedkamer, bergplaats en keuken.

In eene ruime langgar, wier bamboe-vloer, gelijk die van ieder bidhuis, op steilen boven den grond was verheven, zaten drie bejaarde priesters. De oudste, die een grooten bril droeg, scheen zoo verdiept in de lezing van zijn Koran, dat onze komst hem daarin niet kon storen. Tegenover de beide anderen, ter zijde gezeten, zaten vijf leerlingen met blatende stemmen, tegelijk hunne les zingende af te lezen.

Met éénen blik hadden wij de armoede en ellende der pesantrian overzien, dezelfde als die, welke wij ook op Java vonden. Het gansche onderwijs bestaat in het leeren lezen van den niet verstanen Koran, van nog een manuscript over de ritus en het ceremonieel hunner godsdienst, en in het werktuigelijk memoriseren van eenige Arabische woorden, spreuken en gebeden.

Zoo armoedig en behoeftig de hutjes der santri's er uitzagen, zoo rijk en wel voorzien vertoonde zich de ruime en nette woning van den khiadji. Enkele santri's verrigtten op zijn erf eenig werk voor hem; een hunner scheen zijn kok te zijn. De khiadji wist mij weinig of niets van zijn pesantrian en onderwijs te zeggen. Ook in hem moest ik weder een man ontmoeten, die zoo goed als alle kennis en besef miste van het werk, waartoe hij daar geroepen was. Ik was verwonderd en getroffen, in het rijk van den als geleerden en voor zijn volk zoo zorgvollen, eenig boven alle andere Oostersche vorsten geroemden sultan van Sumanap, zoo nabij zijn hof, zulk eene pesantrian en khiadji te vinden. En toch had hij bij mijn vertrek gezegd: "ga die pesantrian zien; zij is de voornaamste in mijn rijk, en de khiadji een zeer geleerd man."

4. *Nadere beschouwingen over de pesantrians.* Wij zouden, het gebruik volgende, de langgars en pesantrians in lagere en hoogere scholen kunnen onderscheiden; maar wat zijn de pesantrians anders dan inrigtingen, daargesteld om het verwoestingswerk van verstand en hart, in de langgars aangevangen, te volmaken; om de kluisters, dáár der volksbeschaving en veredeling gesmeèd, nog meer te harden en vaster aan te leggen? Vervolgen wij echter nog met eenige nadere kennismaking van een en ander haar betreffende.

a. De goeroe der pesantrian. De onderwijzer in de pesantrian voert hooger titel dan die der langgar. Met eerbied wordt ook vaak zijn naam als die van een grooten wijze en heilige verre geroemd, en komen ze van alle kanten, om, aan zijne voeten gezeten, de woorden der wijsheid van zijne lippen op te vangen. Wanneer gij hem ook daar ziet heengaan, den statigen tulband om het hoofd geslagen, het wijde priesterkleed ten voete afgedaald, dat gelaat zoo ernstig, dat oog zoo vroom, die houding zoo waardig, dien tred zoo plegtig, gij zoudt meenen: die man zal voorzeker een wijze, een vrome zijn, een licht onder de zijnen.

Maar vang een gesprek met hem aan, hoor hem te midden zijner santri's, ga hem na in zijn huisselijk leven of in de zorg zijner onmiddelijke gemeente, of in het beheer zijner priesterlijke goederen; hoe ziet ge u dan spoedig in uwe goede verwachting bedrogen! Hij is dezelfde onwetende bijgeloovige priester, dien gij in iedere langgar kunt vinden, misschien sluwer en meer geslepen, daarbij vaak te grooter wellusteling naarmate hij rijker is, vaak te grooter verwaarloozer van zijn goeroe-priesterambt, naarmate hij hooger titel voert, bovendien niet zelden een onderdrukker en uitzuiger van zijn volk en leerlingen.

b. Onderwijsboeken. Wenden wij het oog van den goeroe der pesantrian op het daar gegeven onderwijs en op de gebruikte boeken. Wij hoorden reeds, dat nevens den Koran daar ook zoogenaamde kitabs, die handelen over het ceremonieel van hunne godsdienst, worden gebruikt; misschien worden daar nog meer Arabische en Maleische manuscripten betreffende de godsdienst, hare voorschriften en leeringen gelezen; misschien, hetgeen wij echter nimmer hoorden, breidt zich het onderwijs in de Arabische taal daar zoo ver uit, dat sommige santri's tot eenig verstaan van die taal komen. Wij willen nog aannemen, dat ook hier en daar in de pesantrians onderwijs in het schrijven en lezen der moedertaal gegeven wordt. Maar hoeveel wij hier ook noemden, meer voorzeker dan wij zelven in de pesantrians vonden, is het, wel beschouwd, iets meer dan werktuigelijk onderwijs, hetgeen wij in de langgars vonden, slechts eenigzins meer uitgebreid? Wat wordt er geleerd tot beschaving des verstands, tot veredeling des harten en heiliging des levens; wat om hen zuivere begrippen van God en godsdienst in te scherpen en daarvoor te doen gevoelen? Welke pesantrian gij bezoekt, men kan u slechts den Koran, dien zij niet verstaan, vertoonen, benevens de kitabs, welke een aantal voorschriften van dorre en lastige godsdienst-ceremoniën bevatten.

Moge de litteratuur der Javanen ook een voortbrengsel

zijn van losbandige verbeelding en verregaande zinnelijkheid, zij bevat toch ook eene menigte van schoone dichterlijke, zedekundige en godsdienstige gezegden en voorschriften. Eene verzameling, eene bloemlezing daaruit in de pesantrians gevonden, zouden wij met dankbaren blik begroeten, gaarne zouden wij er op willen wijzen. Maar welke hoofd-goeroe, hoe ook als een wijze en heilige over Java geroemd, dacht er immer aan die te geven, of wel om zulk eene bloemlezing uit den Koran voor zijne leerlingen in de landtaal te verzamelen? Zoo ver zijn zij daarvan af, dat zij veeleer het aanleeren en beoefenen der moedertaal beneden de waarde van den santri en den priester zullen verklaren. Zij weten wel wat zij willen. Wilden zij toch anders, het ware gedaan met hun rijk, hunne magt, hunnen naam. Daarom moet het aangevangen werk der langgars daar getrouw worden voortgezet; daarom zijn hunne pesantrians, niet minder dan de langgars, kweek- en voedsterplaatsen van diepe onkunde en schromelijk bijgeloof.

c. De pesantrian eene kweekschool van bijgeloof. De opvoeding der Javanen in huis en daar buiten, in den omgang des dagelijkschen levens — wij komen er later ter meer geschikte plaatse meer bepaald op terug — bestaat in niet veel anders dan het inprenten van eene menigte bijgeloovige begrippen. De kinderen brengen die mede naar de langgars en nemen ze van daar, versterkt en vermeerderd, weder mede naar de pesantrians. Waartoe? Om er daar nog meer in bevestigd en vermeerderd te worden. Of was er immer een priester van hooger en lager rang, die, mogt hij het ook voor u ontkennen, ja zelfs zeggen „het is slechts bedrog", onder de zijnen niet hoog opgaf van de kracht zijner gebeden en bezweringen; die geen talismans vóór en tegen alles bezat en konde leveren; die niet van zoo vele wonderen hier of daar, misschien nog kort geleden, misschien wel door hem zelven verrigt, sprak? De pesantrians vooral vormden en leverden zulke priesters.

d. De pesantrian eene kweekschool van ondeugd. Wij hoor-

den reeds hoe verstandig, hoe regelmatig het onderwijs in de pesantrians wordt gegeven. Gelijk het onderwijs, daar aan de santri's gegeven, zoo ook het toezigt over hen. Aan zich zelf en elkander overgelaten, is er misschien geen geschikter kweekplaats voor de ondeugd dan de pesantrian. Er zijn altijd eenige santri's, die daar reeds verscheidene jaren verbleven, te zeer reeds verwend door het leven aldaar, om elders te willen gaan en eenig nuttig werk te aanvaarden. Evenzeer ook volleerd in alle bedriegerijen en boosheid, zijn zij nu daarin de zoo gewillige als verdervende onderwijzers der later komenden. Daarom: geen geschikter kweekplaats der ondeugd dan de pesantrian, waar zij, velen te zamen, onder welke altijd volleerde bedriegers zijn; hunne uren en dagen in lediggang en luiheid doorbrengen; waar zij geene verantwoording van hun gedrag behoeven te geven, noch om zedelijke misdrijven veroordeeld of gestraft worden.

e. Getal pesantrians. In iedere residentie worden pesantrians gevonden. Hun getal over Java mag misschien meer dan 300 zijn. Eenige worden echter als de voornaamste boven anderen geroemd.

f. Stichting van pesantrians. Zij zijn stichtingen van vromen zin en godsdienstijver en openen den stichter voorzeker ook de poorten van Mahomeds paradijs. „Bidden" zegt de Koran in zijne beeldrijke taal „voert halverwege op tot God, vasten brengt voor den ingang des Hemels, en aalmoezen openen de deur." Maar hoe wijd moeten zulke werken des geloofs die deuren voor den stichter dan niet openzetten; hoe ver hem den hemel dan niet binnenbrengen? Meenen zij echter Allah daarmede een huis te bouwen; het is nog meer waar, dat zij er den Iblis ook eene kapel mede stichten. Die pesantrian-stichtingen waren vroeger menigvuldiger; men hoort er thans minder van.

g. Getal en duur van verblijf der leerlingen in de pesantrians. Vraagt misschien iemand nog: worden de pesantrians door velen bezocht, en wie zijn ze, die santri worden, en hoe langen tijd vertoeven zij gewoonlijk in de pesantrian —

wij willen hem nog een kort antwoord geven. Wij hoorden, dat onder den eersten panghoeloe, stichter van Tegal Sari, het getal der santri's, thans zoo onbeduidend geworden, tot 2000 klom. Meerdere pesantrians van vroeger telden hunne santri's bij honderden. Het is ons niet bekend, dat hun getal in eenige pesantrian nog zoo groot is; wij moeten hieruit besluiten, dat de toevloed van santri's sedert aanmerkelijk is verminderd. Het is ons ook bekend, dat vroeger onderscheidene jeugdige leden der vorstelijke familiën van Soerakarta en Djokjokarta om hunne zoogenaamde opvoeding te volmaken, voor korteren of langeren tijd, santri te Tegal Sari of elders waren; het is ons niet bekend, dat dit nog heden geschiedt. Er zijn santri's, die tot 6 jaren en langer in eene pesantrian verblijven. De meesten echter achten hunne vorming met één jaar voltooid; velen vertoeven er nog korteren tijd. Ook velen, die van de eene pesantrian naar de andere reizen, in iedere eenigen tijd, korter of langer, verblijven, naar het hun goeddunkt. Ieder kan komen en gaan, hetzij hij iets of niets wete. Er bestaan geene bepalingen, noch omtrent den tijd van verblijf, noch omtrent de kennis, die vereischt wordt om toegelaten te worden, noch om als genoegzaam onderwezen weder heen te kunnen gaan. Gelijk zijne studiën den santri geene regten geven op eenig priesterambt boven iemand, die de pesantrian niet bezocht, zoo kan ook ieder santri worden en is hij geheel vrij omtrent zijnen tijd van studie. Wij hoorden het reeds; de meest uitstekende leerlingen der langgars gaan later gewoonlijk naar de pesantrian. Nog voegen zich bejaarden bij hen, die, om mij zoo uit te drukken, in eenen aanval van vroomheid de wereld en hun werk vaarwel zeggen, om zich geheel aan een zoogenaamd godsdienstig leven te wijden. Deze laatsten noemen zich ook dikwerf santri en worden ook zoo door anderen genoemd, zonder echter immer eene pesantrian bezocht te hebben, omdat zij trouwe tempelbezoekers en ijverige waarnemers der godsdienstvormen en voorschriften zijn. Meestal kan men den

santri, gelijk den hadji aan zijnen tulband, kennen aan een gevlochten kapje, dat de kruin des hoofds slechts dekt.

h. Slotbeschouwing. Zoo hebben wij dan de tempels der hoogste wijsheid en wetenschap op Java bezocht, zoo stonden wij dan aan hunne altaren te midden van hunne priesters. Helaas! kan de menschenvriend ergens elders treuriger blikken om zich heen werpen, droeviger tooneelen aanschouwen, weemoediger indrukken ontvangen? Moest dat dan het einde zijn der bloem van Java's zoo veel belovende jeugd en jongelingschap; van die kinderen, die zich door leerlust- en vlijt boven anderen onderscheidden? Moest die kiem, welke tot zoo heerlijk leven had kunnen rijpen, zich tot zulke doode vruchten zetten? Maar wat vragen wij nog? Immers geen twijfel meer; maar al te zeer moesten wij ons daarvan in de pesantrians overtuigen. Trof het u niet vaak gelijk mij, als gij daar Javaansche kinderen zaagt komen: hoe blijde en vriendelijk zagen zij u aan! hoe schitterden hunne oogen van leven! hoe vrij en schrander blikten zij u tegen! hoeveel had van hen, onder verstandige leiding en zedelijke vorming, kunnen worden! Tot mannen opgegroeid, zouden zij lichten onder hun volk hebben kunnen worden; maar omdat zij de langgars en pesantrians bezochten, ging hunne onschuld in zedeloosheid, hun vlijt in luiheid onder. Hun vrije en vriendelijke blik werd een onbeschaamde, een sluwe; hun ijver en schranderheid ontaardden in trots en domheid. Zij, die nijvere mannen, trouwe burgers, verlichters en weldoeners van hun volk hadden kunnen worden, werden bedelaars, vagebonden, bedriegers en verdervers van hun volk — ook vaak gevaarlijke onderdanen van den staat.

C. *Bijzonder onderwijs.* Maar reeds lang misschien zweefde velen mijner lezers de vraag op de lippen: van waar, zoo in de langgars en pesantrians geen onderwijs wordt gegegeven in het lezen en schrijven van de landtaal, van waar dan toch, dat allerwege Javanen worden gevonden, die hunne moedertaal lezen, ook dikwerf schrijven kunnen?

Wij spraken hier alleen over het openbare onderwijs; met

de gedane vraag echter wordt onze aandacht van zelf bepaald bij eenige inrigtingen van bijzonder onderwijs, hier en daar gevonden, waarvan wij thans moeten spreken. Bijzonderen voorzagen, althans gedeeltelijk, in het verzuim van den staat. Er moest zich wel hier of daar een man opdoen, die onderwijs gaf in het lezen en schrijven der moedertaal; er moesten ook wel leerlingen komen, die van dat onderwijs gebruik maakten. 't Was immers voor velen een te noodzakelijk vereischte hunne moedertaal te kunnen lezen en schrijven, voor velen onder een volk van tien millioen zielen, dat, hoe laag wij ook over zijne beschaving en ontwikkeling mogen denken, toch reeds sedert eeuwen eene rijk ontwikkelde taal, eene litteratuur en geleerden, benevens hoogere en lagere standen, ook ambtenaren en regeringsvormen bezit. Ieder Javaan van geboorte of rang heeft zijn schrijver, djoeroe-toelis. De regent heeft er twee, soms meer, het districtshoofd altijd een. Zij behoeven die wegens verschillende zaken, vooral wegens de vele brieven en rapporten, welke zij als ambtenaren moeten beantwoorden of inzenden.

a. Djoeroe-toelis-school. Deze djoeroe-toelis is gewoonlijk in zijne ledige uren onderwijzer der jeugd. De kinderen van zijn hoofd komen dan bij hem leeren, ook die van dorpshoofden en andere beambten, die gewoonlijk tot het gevolg van het hoofd behooren en diens panakawans zijn. Dit onderwijs strekt zich uit tot het Javaansch lezen en schrijven, tot de beginselen der rekenkunde en tot het schrijven van Maleisch met Arabische of Nederduitsche karakters. Dikwijls blijven de panakawans tot vier of zes jaren in het gevolg van hun hoofd en zijn dan wel in de gelegenheid om genoegzame vorderingen te kunnen maken. Later worden velen hunner schrijver, dorpshoofd, of erlangen een ander ambt. Dit vooruitzigt is het dan ook, dat hen tot leeren aanzet; daarop is ook het gansche onderwijs ingerigt. De leertijd is natuurlijk niet bepaald, misschien iederen dag verschillende; dit hangt geheel af van den tijd en den luim des onderwijzers of der leerlingen.

De pendoppo van het hoofd is de leerplaats, en naar de officiële brieven, rapporten en tabellen, ontvangen of verzonden, oefenen zij zich in lezen, schrijven, stellen.

Wederom een geheel werktuigelijk onderwijs. Gelijk dat der priesters den Javaan met de vormen van zijne godsdienst bekend maakt, zoo onderrigt dat van den djoeroetoelis hem in de voor hem noodige vormen van het ambtenaarswerk. Evenzeer laten beiden gelijkelijk hoofd en hart ledig.

b. Ambtenaars-school. Een dergelijk onderwijs wordt ook nog elders, maar meer geregeld, in eene soort van scholen gegeven. Men vindt die op of nabij de hoofdplaatsen. Een man, die zich genoegzame bekwaamheden daarvoor toekent, vestigt zich aldaar; hij tracht naar de gunst van het hoofd en de aanzienlijken; deze zenden hem hunne kinderen ter schole en hij geeft hun in de zoo even genoemde vakken, dagelijks eenige uren, een meer geregeld onderwijs. Hij is particulier persoon, ontvangt en behoeft ook geene aanstelling, noch ondergaat eenig onderzoek naar zijne bekwaamheden, wordt echter goeroe genoemd en ontvangt maandelijks van *f* 2 tot *f* 3 koper, ook minder, als schoolgeld van zijne leerlingen. Deze blijven gewoonlijk twee tot drie jaren bij hem. Zijne pendoppo of voorgalerij is de school. Bij het onderwijs bezigt hij dezelfde middelen als de djoeroetoelis. Het getal schoolkinderen is zeer verschillend, van vier tot dertig. Ook uit zijne school komen Javaansche ambtenaren en klerken voort, of wel zij, die bij de landelijke ondernemingen en de fabrieken van particulieren in eenige betrekking van ondergeschikt gezag of administratie worden geplaatst. Hoe onvoldoende echter — gelijk dit ook wel niet anders kan zijn — de vorming van zulke leerlingen voor hunne aanstaande betrekking is en hoe weinige bruikbare individuën uit die scholen komen, blijkt reeds aanstonds daaruit, dat ook op verschillende gouvernements-kantoren gelegenheid tot opleiding van dezulken moet worden gegeven, en dat nu onlangs, vooral wegens nog altijd voortdurend gebrek aan

hen, in enkele residentie-hoofdplaatsen Javaansche scholen zijn opgerigt.

c. Burger-school. Nevens dit ambtenaars-onderwijs kunnen wij ook nog van soortgelijk burgeronderwijs spreken. De Javaan moge onverschillig zijn omtrent veel, ook omtrent het onderwijs zijner kinderen; hij is dit vooral daarom, omdat hij de ontwikkeling en geschikte aanleiding mist om uit zijn plantenleven, uit zijn zieleslaap te kunnen ontwaken en opstaan. Intusschen kan men hem in zijne jeugd geenszins leerlust noch aanleg en ijver om te leeren ontzeggen, al mogen die ook met het klimmen zijner jaren meer en meer verminderen en wegsterven. De schuld van dit laatste ligt in zijne volgende levensbetrekkingen. Maar zie die kinderen eens: hoe ijverig en vlijtig leeren zij hunne niet verstane les in de langgar! Daar staat er een en teekent met waarlijk geoefende en zekere hand in weinige trekken een letter of wajangpop met houtskool op een muur of houten wand, dikwijls op een grooten steen, die aan zijn weg ligt. Het ploegwerk is afgeloopen, de karbouwen worden losgelaten, kinderen en kleine jongens drijven hen naar de weide, het bosch of door de stoppelen der sawahs. Terwijl hunne beesten daar ginds weiden, zitten er hier een paar in het zand en onderwijzen elkander. Hoe ijverig zijn zij bezig! de een teekent met zijn stokje eene letter in het zand, de ander volgt vol aandacht zijne hand en leert van hem haren naam. Morgen of overmorgen zal hij ook eens beproeven die letter na te bootsen; want hij wil ook gaarne zooveel weten als zijn jeugdige onderwijzer, die gelukkige! Konden zij lei en griffel of pen en papier krijgen, gelijk de zoon van het hoofd, hoeveel gelukkiger zouden zij nog zijn! maar met hun zand en stokje zijn ze toch ook tevreden. Dikwerf blijft het bij dat eerste spelend leeren; maar is dit hunne schuld? Zij krijgen later misschien nooit een beschreven of gedrukt blad in handen om zich verder te kunnen oefenen. Kunnen zij zulk een blad of een brief meester worden, welk een schat voor

hen, hoe zorgvuldig zullen zij die bewaren; iederen dag ziet gij er hen op turen, in lezen, zich daaruit laten onderwijzen, totdat zij kunnen lezen en verstaan. Maar daarbij moeten zij het dikwijls dan ook al weder laten blijven; want een tweede blad of brief is niet zoo gemakkelijk te verkrijgen, en een geheel manuscript — welke boer of kleine man kan zich dat koopen?

Mogen ook niet alle kinderen zoo bestaan, zoo worden er toch velen gevonden, zoo zouden zij ligtelijk allen zijn bij goede leiding. Kinderen willen altijd nabootsen, volgen, vragen, hooren, leeren — en die der Javanen zijn ook daarin geheel kinderen.

Nu worden al ligt in eene groote dessa een of meer personen gevonden, die kunnen lezen en schrijven, althans het eerste verstaan. Deze bezitten dan ook gewoonlijk een manuscript of gedeelte daarvan. Wanneer gij 's avonds hunne hut voorbijgaat, hoort gij soms van binnen hun luid en eentoonig zangerig lezen tot u doordringen. Binnengetreden, ziet gij hen dan, op hun amben bij het flaauwe licht van eene palita gezeten, vol aandacht over hun door ouderdom reeds gedeeltelijk vergaan manuscript gebogen, om andermaal wat zij vaak reeds als kind lazen of hoorden lezen uit die erfenis hunner vaderen te lezen.

Mogen zij ook niet bepaald goeroe genoemd worden, zij zijn toch dikwerf de goeroe van eenige kinderen en jongens hunner dessa. Opgewekt door zijn voorbeeld, of omdat zij daar buiten reeds aanvingen spelende te leeren, vragen zij zijne hulp om verder te komen. Gewoonlijk acht hij zich met zulk een verzoek vereerd. Na afloop van zijn dagwerk ontvangt hij hen dan in zijne hut, van een tot tien of twaalf, naarmate de dessa of liever de leerlust der kinderen groot is. Op een stukje papier schrijft hij hun de letters voor, waarop zij zoo lang moeten turen en studeren tot dat zij die na een of twee maanden kennen. Kennen zij die en kunnen ze daarbij misschien nog een weinigje lezen, dan blijven de meesten reeds weg, of uit traagheid, of omdat hunne ouders hen voor

bezigheden te huis of buiten behoeven. De overigen, slechts enkelen, die blijven, lezen het manuscript, dat de onderwijzer bezit, met hem door. Daarmede zijn dan echter gewoonlijk ook hunne studiën volbragt; want een tweede manuscript bezit de goeroe gewoonlijk niet.

Schrijven wordt niet, althans hoogst zeldzaam, door hen onderwezen. Het gansche onderwijs is een werk van welwillenheid, en de talenten van den onderwijzer bepalen natuurlijk geheel den aard en het nut daarvan. Is hij eenigzins begaafd en weet hij de leerlust zijner leerlingen op te wekken, dan wordt zijn onderwijs daardoor ook meer belangrijk. Schoolgeld vraagt hij niet; doch soms geworden hem daarvoor kleine geschenken van rijst of vruchten. Woont hij in eene groote dessa en is daar veel leerlust, dan geeft hij een meer geregelden gang aan zijn onderwijs en rigt eene soort van school op. Dit onderwijs wordt alsdan dagelijks gegeven en meer getrouw bijgewoond, bepaalt zich echter ook slechts tot het leeren van het alphabet en het lezen van een of meer lajangs. Schrijven wordt er doorgaans weinig of gebrekkig geleerd en aan het onderwijs in de rekenkunde zelfs niet gedacht. Niet slechts jongeren, maar ook enkele bejaarden komen soms bij hem ter school. Zes maanden, soms een jaar, duurt de cursus. Aan het einde betalen zij hem gewoonlijk in eens met twee of drie gulden koper. Zulk een man, goeroe door de dorpelingen genoemd, maakt ook dikwijls zijne kostwinning van het overschrijven der lajangs, die de volleerden dan van hem koopen om daarmede later weder de onderwijzers van anderen te worden. Kan zulk een goeroe goed lezen, heeft hij eene welluidende stem en daarbij de gaaf om de menigte aan het lagchen te brengen door het verhalen van aardigheden, dan wordt hij ook gewoonlijk bij een geboortefeest of andere dergelijke gelegenheden geroepen om voor te lezen, waarvoor hij met geschenken van de tafel en eenig geld, echter niet veel, wordt beloond. Zulk een goeroe, lam aan beide beenen, weten wij, was vroeger in eene naburige dessa onzer woonplaats

werkzaam. Zijne lamheid, waardoor hij voor alle andere werkzaamheden ongeschikt was, deed hem het ambt van onderwijzer en voorlezer kiezen.

d. Slotbeschouwing. Maar wat kunnen wij van zulke scholen, meesters en boeken voor het volksonderwijs en de jeugd op Java verwachten? Scholen, die slechts enkele onbeduidende vormen der school wedergeven, maar overigens ten eenenmale haar geest en wezen missen; scholen, als waren zij opgerigt om eene bespotting van het onderwijs te zijn; meesters, naauwelijks waardig op de bank van den minsten leerling te zitten en daarom dikwerf alleen gekozen, omdat zij voor niets anders geschikt werden geacht; boeken eindelijk, gewoonlijk vol beuzelachtige en ongerijmde verhalen, vaak van hoogst zedeloozen inhoud! In de hutten waar zij die boeken bezitten, vereenigen zich ook soms anderen, om aandachtig luisterende te hooren naar hunne voorlezing. De gegoeden en aanzienlijken, de regenten en leden der vorstelijke familiën van Soerakarta en Djokjokarta hebben gewoonlijk hun eigen voorlezer, die hen, vaak uren lang, uit die geschriften het vroeger gelezene of gehoorde nogmaals en nogmaals zingende voorleest. Of wel het breede linnen wordt uitgespannen, de groote koperen lamp daarachter ontstoken, de wajang-poppen langs hetzelve bewogen, en de dalang verhaalt hen nu, onder het geraas der muzijk, wat in vroegere en latere eeuwen op Java zou zijn geschied. Maar waartoe anders dat lezen, die vertooningen, dan om hen iedermaal nog meer in hunne onkunde en bijgeloof te sterken?

Voorzeker, kan een volk niet lezen, dan blijft voor hetzelve ook iedere deur tot beschaving en ontwikkeling gesloten. Dat begreep Karel de Groote geheel; daarom rigtte hij volksscholen op, en daardoor werd hij de groote bevorderaar van Europa's latere beschaving. Maar wat baat het, al kan gansch een volk lezen, indien men het geene boeken in handen geeft, of, gelijk in de langgars en pesantrians, slechts dezulke, die zij niet verstaan kunnen, of, wat

nog erger is, gelijk in de scholen, boeken zoo even genoemd, wier geest wij deden kennen? Niet slechts dat het volk dan op zijn laag standpunt van onkunde en bijgeloof blijft staan, maar het wordt er nog meer door vervormd en verdorven.

Wat schoone proeven van verstand, vlijt en geduld kunnen ons de Javanen als landbouwers en handwerkslieden niet dagelijks geven, in weerwil van hunne gebrekkige kennis en nog gebrekkiger middelen! Hadden zij scholen, goede volksscholen gehad, zij zouden ons ook reeds lang dezelfde schoone blijken en proeven van beschaving en ontwikkeling hebben gegeven.

Onlangs deed ik eenen vriend eenige vragen over het volksonderwijs der Javanen. Ik verzocht hem: hij mogt mij die uit zijne veeljarige en rijke kennis van den Javaan beantwoorden. Ik wenschte gaarne ook van elders en van anderen zooveel mogelijk te hooren bij hetgeen ik zelf had gezien en gehoord, om zoo tot meer juiste en ware kennis van zaken te komen. Hij begreep mij niet met zoo vele vragen; hij meende dat zij geen ernst waren. Ontevreden legde hij den brief ter zijde. Na eenigen tijd antwoordde hij echter: „gij hebt mij vragen gedaan omtrent schoolgebouwen, onderwijzers, enz. enz. Ik begrijp niet hoe gij mij die vragen hebt kunnen doen, daar gij zelf weet, dat niets van dien aard hier bestaat. De kinderen leeren lezen en schrijven als zij lust daartoe hebben, van hunne ouders, bekenden en vrienden, die deze kunst verstaan. Zij hebben daartoe geene andere middelen dan die een ieder daartoe uit zich zelf bedenkt. De een leert de letters al spelende in het zand schrijven, een ander gebruikt een stukje papier, pen en inkt, of wel hij schrijft met een grifje op de lei. Als een kind begint te leeren lezen, wordt ieder schrift, om het even van welken inhoud, daartoe gebruikt. De manuscripten worden bij de geringe Javanen zeer zelden aangetroffen. Een brief of een beschreven blad is alles wat zij bezitten, waarop de leerling zoo lang tuurt, tot dat hij het stukje lezen kan en den inhoud daarvan heeft begrepen."

Een ander antwoordde mij: „gij weet dat onder de Javanen geen eigenlijk schoolonderwijs bestaat, althans geene volksscholen zijn, zoodat in dien zin uwe vragen van zelf wegvallen. Nogtans zijn er onder de Javanen hier en daar te vinden, die kunnen lezen en schrijven en zich nog eenige meerdere onbeduidende kundigheden hebben eigen gemaakt. Schoon er nu ook geene eigenlijke scholen bestaan, is toch bij sommigen hunner gelegenheid om daarin onderwezen te worden."

Beiden zijn mannen, meer dan anderen in de gelegenheid om den Javaan te leeren kennen, ook geheel met hem vertrouwd.

Vraagt iemand: hoeveel Javanen kunnen lezen en schrijven? Dit is zeer moeijelijk te bepalen. Het antwoord is dan ook zeer verschillend. De jaarlijksche verslagen der residentiën gaven in 1822: voor Grissee een van de honderd; voor Tegal een van de vier honderd, en voor Buitenzorg een van de duizend zielen. Natuurlijk volgens ruwe begrooting of liever volgens gissing meer onzeker dan zeker. Volgens latere mij geworden opgaven zouden (de hoofden, priesters en goeroe's uitgesloten en slechts alleen het volk genomen), in algemeenen overslag, van de duizend tachtig personen de Javaansche letters kennen, vijfentwintig een weinig kunnen lezen, dertig de letters kunnen teekenen en naauwelijks vijftien meer of minder gevorderd zijn in het schrijven. Wij geven deze opgaven geenszins voor meer zeker dan de voorgaande. Hij zal de waarheid wel het meest nabij komen, die de getallen onbepaald laat. Een brief ligt voor mij, die zegt: „het is mij niet mogelijk op te geven hoeveel Javanen omtrent op de honderd kunnen lezen en schrijven. Zooveel weet ik, dat het getal derzulken grooter is dan men bij de geringe en gebrekkige hulpmiddelen, die de Javanen bezitten, zou veronderstellen en het gewoonlijk door Europeanen daarvoor gehouden wordt." Men kan voor geheel Java als zeker aannemen, dat er aan de stranden meer wonen, die lezen en schrijven kunnen, dan in de binnenlanden; en

voor iedere residentie, dat van hen meer op en nabij de hoofdplaats dan in de meer verwijderde deelen gevonden worden.

II. Zoo is het dan wel treurig met het onderwijs der Javanen gesteld en moeten wij het nogmaals herhalen: zij hebben geen volksonderwijs. En dat gevoelden zij zelven niet; ja, zelfs niet eenmaal gedurende den loop dier vier eeuwen, dat zij bogen onder het priesterjuk van den Islam, zoo verderfelijk voor hun volksonderwijs, zagen zij op uit hun treurigen toestand, vroegen zij voor hunne kinderen naar iets beters! Men kan ons echter vragen: dat bijzonder onderwijs in het lezen en schrijven van hunne taal, waarvan wij zoo even gewaagden, getuigt het toch niet voor een volksstreven om iets meer voor zich en hunne kinderen te erlangen dan zij in de priesterscholen vinden? Gaarne zouden wij daarin eenig bewijs voor dat streven willen zien; maar kan het daarvoor gelden, indien wij in het oog houden, dat dit onderwijs evenmin door het Javaansche bestuur uitgelokt en geregeld werd als het door de menigte der ouders voor hunne kinderen begeerd wordt? Immers die weinigen op duizend, die lezen en schrijven kunnen, getuigen evenzeer voor het laatste, als het eerste ook door niets kan weêrlegd worden. Bovendien werd het geenszins door een ontwaakten volksgeest, door verlangen naar beschaving, maar, zoo niet alleen, dan toch vooral door eigenbelang in het leven geroepen, omdat het lezen en schrijven der moedertaal noodzakelijke vereischten waren tot vervulling van het ambt, waarvoor de leerlingen geroepen of bestemd werden. Hoorden wij ook niet, hoe anderen hunne kinderen naar dat onderwijs zenden om ze met naauwelijks aangevangen of gebrekkige kennis van het weinige, daar nog maar geleerd terug te nemen? En bedoelden ook sommigen daarmede meerdere beschaving voor hunne kinderen, wij hoorden tevens hoe dat doel toch geheel gemist werd, omdat de kennis van het lezen, daar verworven, hun slechts den toegang opent tot geschriften, die daartoe ten eenenmale de elementen missen.

't Is zoo, er waren en zijn aanzienlijke Javanen, die het onderwijs der gouvernements lagere scholen voor hunne kinderen begeeren. Wij ontmoetten hier en daar enkele Javaansche kinderen op die scholen; wij weten ook dat enkele regenten een Europeschen onderwijzer voor hunne kinderen hebben of hadden, zoo als die van Tjilatjap, Koedoes ([1]), Kediri, misschien nog andere; maar wat beteekent die ontwaakte geest van enkelen, meer nog ontwaakt door den omgang met Europeanen en door opgewekt eigenbelang dan uit de ware beginselen voortgesproten, in vergelijking met den nog altijd in sluimering weggezonken geest der millioenen, die nevens hen toch ook Javanen zijn?

Voorzeker een verschijnsel zoo treurig als treffend, die bijna algemeene en diepe onverschilligheid omtrent alle onderwijs en beschaving onder een volk van tien millioenen zielen; onder een volk, dat op vroegere eeuwen van magt en aanzien en zekere beschaving kan terugwijzen; onder een volk, reeds twee en een halve eeuw met beschaafde Europeanen in aanraking, die in alle deelen van zijn land, en op sommige plaatsen in grooten getale, verspreid wonen!

A. *De oorzaken van den algeheel verwaarloosden toestand van het volksonderwijs onder de Javanen.* Maar van waar zulk eene algeheele verwaarlozing van het onderwijs en zoo volslagen onverschilligheid omtrent hetzelve? Dit willen wij thans onderzoeken. Hij is aanstonds met het antwoord gereed, die weet, wat de godsdienst van den Javaan beteekent, wie zijne priesters zijn, welke zijn regeringsvorm is, wat zijne vorsten en hoofden willen, hoe hij alle middelen tot beschaving en opwekking des geestes mist, eindelijk geheel slaaf van zijne adat is. Ziet ons daarmede op oorzaken gewezen, welke niet anders konden dan zoo droevige gevolgen na zich slepen als wij in het zoogenaamd volksonderwijs van den Javaan moeten betreuren; oorzaken, waarover wij breed zouden kunnen uitwijden, hier echter slechts kort mogen zijn.

([1]) Thans pangeran regent van Demak.

a. Hun Mahomedanisme. Mogen ook de eerste predikers van den Islam in Azië meer als veroveraars en geweldenaars zijn uitgegaan; is het ook waar, dat onder den invloed van den Islam geen onderwijs en beschaving zich duurzaam kunnen ontwikkelen, dat zijne geschiedenis leert hoe hij die integendeel weldra als door een doodelijken adem in ledige vormen doet verstijven en ganschelijk versterven: 't is toch ook waar, dat onderwijs, kunsten en wetenschappen onder den Islam gedurende zekere tijdperken in het moederland of elders beoefend werden en dat de Soenna of mondelinge overlevering der Mahomedanen vele uitspraken van Mahomedanen bevat, in welke dichtkunst en geleerdheid worden aanbevolen. Maar waar immer vond of vindt men nog bij de Mahomedanen van den Indischen Archipel en van Java in het bijzonder iets, dat eenige billijke aanspraak op den naam van onderwijs of wetenschap kan maken? Dit verwondere ons niet. Welke vruchten van onderwijs en wetenschap onder den Islam ook elders soms bloeiden: in ons Oosten nimmer, omdat slechts een doode tak van zijnen boom hier werd overgeplant. Of kunnen wij het Mohamedanisme van een volk anders noemen, dat ja den Koran bezit, maar dien niet verstaat — zijn godsdienst belijdt, maar zonder leven — zijn vormen volgt, maar zonder geest? Wat toch anders is het Mahomedanisme voor de groote menigte op Java dan dat zij de besnijdenis ondergaan, zich onthouden van varkensvleesch en bij hun trouwen of begraven eenige voorschriften volgen van het Mahomedanisme; dat sommigen nog de priesterscholen bezoeken, de vasten onderhouden, naar de misigiet gaan om het amin! amin! mede uit te spreken op 's priesters niet verstane gebeden; dat zij verder de voorgeschreven reinigings-handelingen, de bepaalde gebeden, nog enkele andere ceremoniën waarnemen, en dit altijd nog voor zoo ver als zij het nakomen? En nu wijzen wij nog op de lichtzijde; wij kunnen althans op eene nog meer donkere wijzen. Zoo vele vormen toch als wij daar even opnoemden missen niet alleen geest en leven,

maar men heeft er ook de dwalingen en bijgeloovigheden van het Hindoeïsme of het oude heidensche geloof der Javanen in opgenomen, althans daarnevens behouden. Men kan daarom den Javaan niet geheel ten onregte een besneden heiden noemen, die geen varkensvleesch eet.

Maar nu zullen wij wel geen meer woorden behoeven om ieder te doen beseffen, dat zulk een Mahomedanisme alle elementen mist om den volksgeest te ontwikkelen en de behoefte naar beschaving op te wekken, integendeel die allen in zich vereenigt, welke deze ten eenenmale moeten uitdooven.

b. Hunne priesters. Dit zullen wij nog meer beseffen, indien wij daarbij bedenken, dat de priesters, die altijd domme, dikwerf ook looze bedriegers, met hunne medestanders, de zoogenaamde vromen uit den lande (de santri's), er steeds op uit zijn, — en ook wegens hunne verregaande onwetenheid wel niet anders kunnen — om dien volksgeest zoo vast mogelijk in diepe onwetenheid en ongevoeligheid gevangen te houden. Dit weinige zij hier over hen genoeg; in den loop onzer verhandeling toch leerden wij hen reeds voldoende kennen.

c. Hun regeringsvorm. Nevens de godsdienst schijnt de regeringsvorm in den Indischen Archipel of het despotisme, daar overal onder het Mahomedanisme tot den hoogst mogelijken trap opgevoerd, als uitgevonden om den volksgeest voor altijd in onkunde en stompzinnigheid gekluisterd te houden. Hoe toch beschouwt dat despotisme het volk? Immers als een hoop slaven, over wier werk, bezitting, vrijheid en leven hetzelve willekeurige beschikking heeft; als een hoop slaven, aan welke het verboden is om zelf te willen, die, met het aangezigt voor den vorst in het stof gebogen, slechts alleen gelijk deze denken en willen mogen. Nu weten wij wel, dat zulk een despotisme van Java is geweken; doch wij weten ook, dat zijn invloed nog altijd voortleeft in den volksgeest van den Javaan en dat hij daardoor ten eenenmale vervormd en ontaard is, omdat hij eeuwen

lang onder hetzelve moest zuchten. Bovendien is het ons ook niet verborgen gebleven, dat de hoofden er nog altijd op uit zijn om zooveel ze slechts kunnen dien invloed levend te doen blijven. Zoo trotsch en, waar ze kunnen, willekeurig zij jegens hunne minderen zijn, zoozeer als zij van hen slaafschen eerbied, dienst en voordeel verlangen, zoo weinig denken zij er ook aan iets tot hunne beschaving en ontwikkeling te doen; wat zeg ik, zoo geneigd zijn zij ook om hen dom en onwetend te houden. Enkele uitzonderingen bevestigen slechts te meer de waarheid hiervan.

d. Gemis van alle verdere middelen tot beschaving. De litteratuur der Javanen is van gemengden aard, van Hindoeschen, Islamschen, Maleischen, ook van eigen oorsprong. Zonder het goede, dat daarin hier en daar verspreid, echter altijd met het kwade vereenigd, voorkomt, over het hoofd te willen zien, zal men toch altijd van haar moeten zeggen, dat daarin aan de wildste en meest losbandige verbeelding de vrije teugel wordt gevierd; dat zij over het algemeen zoo beuzelachtig is als slechts zeldzaam degelijk; dat daarin gedurig het ware en schoone aan het valsche en gedrogtelijke zijn opgeofferd; dat zij overvloeit van zedelooze, alle kiesch en zuiver gevoel beleedigende schildering, en dikwerf zonder vinding, eentoonig en zeer vervelend om te lezen is. Zij mag over het algemeen te regt een voortbrengsel genoemd worden van verduisterd verstand, bedorven verbeelding en onrein harte, en daarom is van haar voor de volksbeschaving dan ook niets te verwachten, integendeel alles te vreezen.

De Javanen missen ten eenenmale volksleesboeken van eigen zamenstelling. Zelfs niemand hunner, die er nog maar aan dacht die voor zijne landgenooten te schrijven. Met die boeken en scholen missen zij verder iedere andere inrigting en aanleiding onder zich, van waar verlichting en beschaving zouden kunnen uitgaan. Ook hun omgang en verkeer te huis of buiten missen daartoe niet alleen alle elementen, maar

voeden bovendien slechts hunne dwaal- en bijgeloovige begrippen.

e. De adat. En alsof bij den Javaan alles moest zamenloopen om hem, aan zich zelf overgelaten, te doen blijven die hij is, om hem nimmer aan goed onderwijs voor zijne kinderen te doen denken of daarnaar te doen verlangen, komt bij zijne godsdienst, priesters, geest van regeringsvorm en litteratuur nog de adat. Adat, gij magtiger dan eenige magt in het Oosten, wie zou zich met u durven meten, met u, aan wier voetbank priester en leek gelijkelijk knielen, waarvoor zich zoowel de magtigste vorst als de geringste zijner onderdanen vol eerbied en ontzag nederwerpt? Die adat bindt den Oosterling, den Javaan, aan het verledene en laat niet toe dat hij anders wil zijn dan zijne vaderen waren; zij doet hem zich tegen iedere verandering verzetten, dwingt hem om te blijven wat hij is. Even als zijne vaderen zich kleedden, hunne wapenen maakten, hunne huizen bouwden of hunne akkers beploegden, wil ook hij blijven doen; gelijk zij dom en onwetend waren, wil ook hij dom en onwetend blijven. Zoo missen de Javanen dan alles om zich zelven te ontwikkelen, om door eigen kracht en middelen tot waarachtige beschaving te komen; zoo is er dan eene krachtige hand van buiten noodig om hen uit hunne sluimering te doen ontwaken en eindelijk te doen worden hetgeen zij reeds voor lang hadden moeten zijn.

B. *De pogingen door Nederland reeds aangewend om het volksonderwijs der Javanen te verbeteren.* En van waar moet die krachtige hand komen? Maar kunnen wij eene vraag doen, gemakkelijker te beantwoorden. Nederland, gij hebt het antwoord reeds gegeven! Doch wat gij thans gaat doen, hebt gij het vroeger ook reeds gedaan? Dit willen wij eerst hooren.

a. Wat de Oost-Indische Compagnie tot beschaving van den inlander deed. De Oost-Indische Compagnie was een ijverige prediker des Evangelies. Dat getuigen nog altijd vele

eilanden in de oostelijke deelen van dezen Archipel met hunne grootere of kleinere gemeenten, thans bijna allen verlaten en verwaarloosd. Maar zoo ijverig als zij was, zoo onverstandig greep zij ook het bekeeringswerk aan. Dat getuigen ze helaas ook nog altijd, de gemeenten door haar gesticht. Was het beginsel, dat haar in den Indischen Archipel deed evangeliseren, niet altijd zuiver — de middelen, daartoe aangewend, waren meer dan gebrekkig. Daarom kan zij ook niet gezegd worden een werkdadig Christendom, noch zijne beschaving, aan die in naam bekeerde eilanders gebragt te hebben. Ook op Java heeft zij zoo bekeerd; te Depok (Buitenzorg) en te Toegoe (Batavia) werden in 1714 en 1744 onder haar Christengemeenten gesticht.

Zoo gebrekkig de Oost-Indische Compagnie het Christendom invoerde, zoo weinig bekreunde zij zich verder om de beschaving der inlanders, die Mahomedanen of Heidenen bleven.

b. Besluiten en handelingen van het Nederlandsche Gouvernement omtrent het onderwijs der Javanen, sedert de herstelling van ons gezag in Indië. Met de herstelling van ons gezag in Indië scheen het tijdperk der beschaving voor zijne volkeren aangebroken te zijn. Immers in het Reglement op het beleid der Regering, in 1818 uitgevaardigd, wordt gezegd: „De Regering maakt ook de noodige verordeningen omtrent de scholen der inlanders. De Regering geeft aan de inlanders gelegenheid om op de Nederlandsche scholen onderwezen te worden." Die verordeningen omtrent de scholen der inlanders werden echter niet ten uitvoer gelegd, en slechts enkele kinderen van Javaansche hoofden maakten gebruik van het onderwijs op 's Gouvernements lagere scholen. Zoo bleef de zaak van het onderwijs van den inlander eenige jaren kwijnend voortduren en scheen ganschelijk vergeten te zijn, toen zij onder den Gouverneur Generaal Van der Capellen weder ter sprake kwam. Bij besluit van 14 November 1823 bepaalde deze, dat in de verslagen, door de gouverneurs en residenten jaarlijks in te dienen, ook melding

zoude worden gemaakt van den staat van het onderwijs bij den inlander. Jonkheer Robert Van der Capellen, resident van de Preanger Regentschappen, rigtte in dat jaar ook eene school te Tjiandjoer op voor Javaansche kinderen, met het doel vooral om hen tot ambtenaren op te leiden. Zijne school, later opgeheven en hersteld, bestaat thans niet meer. Ook te Passoeroean en Poerwakarta werden scholen opgerigt. Die van Poerwakarta verviel in 1835 bij de reorganisatie van Krawang en die van Passoeroean, drie jaren later, wegens gebrek aan leerlingen.

Het reglement op het beleid der regering van 1837 beperkte het bepaalde in dat van 1818 tot „de noodige maatregelen voor de instandhouding van de scholen der inlanders." Hierdoor werd, met andere woorden, als verklaard, dat de inlanders voortaan voor hun volksonderwijs van het bestuur niets moesten verwachten; want daar zij, uitgezonderd die drie, nog geene scholen ontvangen hadden, was het bepaalde „instandhouding van dezelve" voor hen van geene beteekenis en slechts als afwijzende. In het nieuwe reglement van 1830 liet men het daarom voorzeker als overtollig achterwege, terwijl men alleen terugkwam op het tweede lid van het bepaalde bij het reglement van 1818: dat de Gouvernements lagere scholen „ook ten dienste van de kinderen der inlanders zouden strekken."

In dat jaar echter werden tevens meer ernstige pogingen in het werk gesteld om den Javaan een volksonderwijs te bezorgen. De Graaf van den Bosch, den 2den Januarij 1830 als Commissaris Generaal voor Indië te Batavia aangekomen, trok zich al spoedig het lot van den Javaan aan. Op zijne uitnoodiging verzamelden zich in de maand October van datzelfde jaar de leden der directiën van het Nederlandsch Oost-Indisch Bijbelgenootschap en van het Javaansch medewerkend zendelinggenootschap ten huize van den Heer van Beusechem om gezamenlijk te beraadslagen en te berigten wat tot oprigting van scholen voor de Javanen konde gedaan worden. Anderen weten misschien wat

door de vereenigde directiën den Gouverneur Generaal toen is voorgesteld en berigt. Wij weten slechts alleen, dat dit den Gouverneur aanleiding gaf, zich tot verschillende residenten te wenden om ook hunne denkbeelden over den toestand van het Indisch onderwijs en mogelijke verbetering daarvan te ontwikkelen. Het bleef echter bij rapporten, adviezen en consideratiën, die gedeponeerd werden. En, toen bij de laatste herziening van het regeringsreglement van 26 September 1836 geen enkel woord meer werd gerept over onderwijs voor den inlander, mogt men wel gelooven, dat zij altijd gedeponeerd zouden blijven en dat het hooge bestuur geheel was terug gekomen van zijne goede voornemens, achttien jaren vroeger bij de wederinbezitneming van onze Indische bezittingen opgevat. De taak, welke het bestuur scheen te laten varen, nam het Nederlandsch Bijbelgenootschap weldra, en later dit bestuur zelf weder op.

c. *Handelingen van het Nederlandsche Bijbelgenootschap ten behoeve van datzelfde onderwijs.* Immers, het Bijbelgenootschap had intusschen den Heer Gericke naar Java afgevaardigd om daar eene vertaling van den Bijbel te vervaardigen. Het gevoelde zich bij het vorderen van dien arbeid ook weldra gedrongen om de kennis van het lezen hunner moedertaal zoo veel mogelijk onder de Javanen te bevorderen. Die kennis toch werd volstrekt geeischt, zoude het een gewenscht gebruik kunnen verwachten van het Nieuwe Testament, hun weldra in handen te geven. Reeds in 1839 liet het daarom een Tjarakkan of leesboek voor de Javaansche jeugd benevens spel- en leestafels, door den Heer Gericke vervaardigd, in Nederland drukken. In 1845 diende de Heer Gericke ook een uitgewerkt plan tot de oprigting van scholen op Java in. Hiervan deelde het Bijbelgenootschap afschrift mede aan het Hoofdbestuur der Maatschappij tot Nut van 't Algemeen, terwijl het intusschen voortging steeds met ijver in vereeniging met den hoogleeraar Taco Roorda op de zaak van het onderwijs van den Javaan bij de regering aan te dringen.

Laatste handelingen en besluiten der regering in het belang van het onderwijs der Javanen.

Mogten er intusschen geene scholen voor den inlander op *Java* zijn, de regering liet hen daarom toch niet geheel van onderwijs verstoken blijven. Verscheidene aanzienlijken zonden hunne kinderen op de gouvernements scholen voor Europeanen, waartoe hun vrijheid was gelaten. Ook hadden enkelen eenen Europeschen huisonderwijzer. Bovendien werd op bijna alle bureaux der residentiën en assistent-residentiën van *Java* aan jongelieden gelegenheid gegeven om zich in het lezen, schrijven en rekenen met onze teekens te oefenen. Ook konden zij er zich bekwamen in het maken van statistieke tafels en het schrijven van officiële rapporten en brieven. Dit onderwijs op de bureaux, geboren uit de noodzakelijkheid, omdat men overal gebrek had aan inlandsche schrijvers en klerken, ook omdat zonder hetzelve de kinderen der hoofden de gelegenheid zouden missen om zich de voor hunne aanstaande ambtsvervulling hoogst noodige kundigheden te verwerven, was en blijft echter zeer beperkt en onvolledig, is ook maar alleen toegankelijk voor de kinderen en betrekkingen der aanzienlijken.

Vooral nam het getal der inlandsche kinderen op de gouvernements scholen der Europeanen toe sedert de invoering der nieuwe wetgeving. Daarover echter meende de Hoofd-kommissie van Onderwijs zich te moeten bezwaren; waarom zij voorstelde „om Inlanders en daarmede gelijkgestelden te weren van de scholen, bestemd voor kinderen van Europeanen en hunne afstammelingen." Bij besluit van 7 Mei 1849 gaf de regering echter aan die Hoofd-kommissie te kennen, dat zij zich vereenigde met de beschouwingen, welke dat voorstel ten gevolge hadden gehad; maar dat het tegenwoordige oogenblik minder geschikt was voorgekomen om tot de door haar voorgestelde bepalingen over te gaan, — wenschende de regering, althans met opzigt tot kinderen van voorname inlandsche hoofden, nog vooreerst gelegenheid

te laten tot het verkrijgen van onderwijs op 's gouvernements lagere scholen, wanneer daarop werd aangedrongen en geene overeenkomst met den onderwijzer mogt kunnen worden tot stand gebragt tot het geven van private lessen; onder mededeeling voorts aan de Hoofd-kommissie, dat de regering genegen was, op daartoe strekkende aanvragen, ter beschikking van de Hoofden van plaatselijk bestuur op *Java* te stellen eenige fondsen voor het onderwijs en de opleiding van inlandsche ambtenaren, mits dat werd aangetoond de uitvoerbaarheid daarvan, in verband met de voornemens der regering volgens het aangehaald besluit van 13 Maart 1849 No. 5."

Ook werd de vraag geopperd:" *of aan niet-Europeanen onderwijs mogt gegeven worden in de vakken, waarover het onderwijs loopt op de Gouvernements scholen.*".

Deze vraag werd, bij besluit van 23 Mei 1849 No. 9, beantwoord door: "de plaatselijke autoriteiten in *Nederlandsch Indië*, met referte tot art. 6 van het algemeen reglement voor het schoolwezen (1) (staatsblad 1818 No. 4), te magtigen, om, des gevraagd, vergunningen te verleenen tot het geven van onderwijs aan personen, niet behoorende tot de Europesche bevolking, in de vakken, welke op de voor Europeanen bestemde Gouvernements scholen onderwezen worden; mits tegen de personen, die zich als Onderwijzers aanbieden, geene bedenkingen bestaan en zij, voor zooveel zij Europeanen zijn, voorzien zijn van een certifikaat van bekwaamheid, blijkens hetwelk zij tot het geven van onderwijs bevoegd zijn; zullende zonder zoodanige vergunningen het onderwijs niet geoorloofd zijn."

Intusschen was de regering in Nederland en Indië, ten gevolge van verschillend schrijven, tot belangrijke uitkomsten gekomen omtrent een aanstaand geheel nieuw en gere-

---

(1) Dat artikel luidt: Niemand zal vervolgens eene school mogen oprigten of eenig openlijk onderwijs geven, zonder eene uitdrukkelijke vergunning van zijne Excellentie den Gouverneur Generaal.

geld onderwijs voor de Javanen. In eene missive van 16 Januarij 1845 toch schreef de Minister van Koloniën, onder meer, het navolgende aan den wd. Gouverneur Generaal:

„De behoefte aan inlandsche scholen is meermalen ondervonden en wordt dit hoe langer hoe meer, naar gelang dat de inlandsche hoofden geroepen worden om in het inwendig bestuur pligten te vervullen, waartoe zekere bekwaamheden volstrekte vereischten zijn.

„Zoolang de opleiding der Europesche ambtenaren zelve niet behoorlijk was geregeld, was het trouwens uiterst moeijelijk om die der inlandsche hoofden op eene doeltreffende wijze te bevorderen. Daartoe was noodig het bezit van elementaire boeken in de Javaansche, Soendasche en Maleische talen, en voorts de daarstelling eener kweekschool voor inlandsche onderwijzers. De eersten konden bezwaarlijk zamengesteld en de laatsten niet gevormd worden in het tijdvak, toen schier geen Europeaan werk maakte van de wetenschappelijke beoefening der inlandsche talen.

Thans zal een en ander kunnen worden daargesteld. Bij het licht, sedert de oprigting der Delftsche akademie ontstoken, zal het opstellen van leer- en leesboeken, voor het oogmerk geschikt, geene onoverkomelijke taak zijn; terwijl voorts ook te Delft zal kunnen worden gevormd iemand, die met vrucht zal kunnen worden geplaatst aan het hoofd der op Java op te rigten kweekschool voor Inlandsche onderwijzers.

. . . .

„Bij eene nadere en opzettelijke overweging van deze zaak is het voorgekomen, dat de regering de leiding daarvan niet uit hare handen moet geven, en dat zij die althans niet opdragen moet aan het Bijbelgenootschap, hetwelk, hoe ook bezield door den geest van voorzigtigheid, bezwaarlijk zou kunnen nalaten, om aan het onderwijs eene Godsdienstige strekking te geven. Dit intusschen moet zorgvuldig worden vermeden. In al de Indische regerings-reglementen is het beginsel van gewetensvrijheid en van bescherming der

4

bestaande Godsdienstige gezindten uitgedrukt. De regering moet zich ten deze zorgvuldiglijk handhaven op het onzijdige standpunt, dat sedert de eerste vestiging der Nederlanders in Indië het hare is geweest."

Blijkt ons hieruit, dat de regering in Nederland zich met ernst de belangen van het onderwijs der Javanen begon aan te trekken; wij zien daaruit tevens dat zij, vroeger niet ongeneigd om dat in vereeniging met- of door het Bijbelgenootschap te doen, daarvan nu geheel was teruggekomen.

Men bleef op den ingeslagen weg voortgaan. Na de hoofden der gewestelijke besturen gehoord te hebben en na herhaalde gedachtenwisseling tusschen den Minister van koloniën en den Gouverneur Generaal, volgde het Koninklijk besluit van 30 September 1848, luidende:

„Onze Gouverneur Generaal van Nederlandsch Indië wordt gemagtigd, om op de Indische begrooting uit te trekken eene som van *f* 25.000 's jaars voor de oprigting van scholen onder de Javanen, voornamelijk bestemd tot opleiding van Inlandsche ambtenaren." Voor die som zoude, op navolgende wijs verdeeld, eene kweekschool en twintig provinciale scholen worden opgerigt.

De kweekschool zou kosten aan:

1 Europeesch hoofd-onderwijzer	*f* 5000:—
2 of 3 hulponderwijzers op *f* 100:— à *f* 150:— 's maands	„ 4500:—
15 kweekelingen op *f* 10:— tot *f* 15:— 's maands	„ 2250:—
schrijfbehoeften	„ 500:—
onderhoud van het lokaal	„ 50:—
	f 12300:—

Hierbij voor de provinciale scholen:

1 onderwijzer op *f* 30 tot *f* 50:— 's maands	*f* 480:—
schoolbehoeften	„ 40:—
	f 520:—

dus voor 20 scholen	*f* 10400:—
En reiskosten van de onderwijzers der kweekschool	" 2300:—
	f 25000:—

Hierop werd bij besluit van den Gouverneur Generaal van 13 Maart 1849 last gegeven: om de door den koning toegestane *f* 25,000 's jaars op de begrooting van 1849 en vervolgens uit te trekken, met bepaling dat de verdere uitvoering van deze aangelegenheid tot na de aankomst van den te verwachten hoofd-onderwijzer in advies zou blijven, en met aanschrijving aan de hoofden van gewestelijk bestuur om door middel van de regenten naar geschikte kweekelingen om te zien.

Bij besluit van 1 April 1851 werd echter, met herroeping van dit laatste, bepaald, dat de ambtenaar voor de Javaansche taal J. A. Wilkens, uit Nederland teruggekeerd, het Gouvernement zou dienen van consideratiën en advies, en in het algemeen ten dienste zou staan ter zake van het onderwijs onder den inlander, waarop bij besluit van 30 Augustus 1851, onder meer, het navolgende werd besloten:

Art. 1. "Ten einde, in afwachting der aankomst van den uit Nederland te zenden Hoofdonderwijzer, het noodige voor te bereiden tot oprigting van eene Kweekschool voor Onderwijzers onder den Inlander op Java, en ten einde het onderwijs aldaar, na de aankomst van dien Hoofdonderwijzer, onverwijld eenen aanvang kunne nemen:

a. te bepalen:

1°. dat deze kweekschool zal gevestigd zijn ter hoofdplaats Soerakarta, en gesteld onder het toezigt van den Resident aldaar, die over de aangelegenheden der school regtstreeks briefwisseling voert met den Gouverneur-Generaal;

2°. dat aldaar vooreerst opgeleid zullen worden vijftien kweekelingen, die genieten zullen eene tegemoetkoming uit 's lands kas van tien gulden 's maands, welke

bij goede vorderingen zal verhoogd worden tot vijftien gulden 's maands;

3°. dat vooreerst geene andere kweekelingen zullen worden aangenomen dan Javanen van den fatsoenlijken stand;

4°. dat de kweekelingen den ouderdom van vijftien jaren moeten bereikt hebben;

5°. dat zij benoemd zullen worden door den Gouverneur-Generaal, op voordragt van de hoofden der gewestelijke besturen;

b. den Resident van Soerakarta aan te schrijven, om voorstellen te doen ter aanschaffing van een gebouw voor de kweekschool en van de eerste benoodigdheden, deswege raadplegende met- en beschikkende over den ambtenaar J. A. Wilkens en in acht nemende het beginsel van eenvoudigheid, hetwelk in de oorspronkelijke plannen ten dezen aanzien is voorgeschreven;

c. de hoofden der gewestelijke besturen aan te schrijven, om aan den Gouverneur-Generaal vóór ultimo December aanstaande de personen voor te dragen, die door gebleken aanleg en het bezit van de overige vereischten het meest in aanmerking komen om op de kweekschool te Soerakarta tot het onderwijzersambt onder den Inlander te worden opgeleid, en om nopens de redenen, op grond van welke de voor te dragen personen daartoe geschikt beschouwd worden, zooveel mogelijk in bijzonderheden te treden, opdat de Gouverneur-Generaal uit de verscheidene kandidaten eene goede keuze kunne doen.

Art. 2. Uitdrukkelijk te verklaren, dat onveranderd gebleven is dat gedeelte van het besluit van 7 Mei 1849 No. 27, hetwelk betrekking heeft tot de genegenheid der Regering om op daartoe strekkende aanvragen, eenige fondsen ter beschikking van de hoofden der gewestelijke besturen te stellen voor het onderwijs en de opleiding van inlandsche ambtenaren, mits dit uitvoerbaar zij zonder te hinderen aan de verwezenlijking der uit dit besluit blijkende voornemens ten opzigte van algemeene regelingen omtrent dat onderwijs.

Art. 4. Ten aanzien van de bestaande en nog op te rigten scholen voor inlandsch onderwijs op Java:

a. te bepalen:

1°. dat, ook daar waar zij geldelijke hulp uit 's lands kas genieten, vooreerst van kracht blijft het besluit van 7 Mei 1849 No. 27, voor zoo ver daarbij vergund werd het doen opnemen van Inlanders op de scholen voor Europeanen bestemd;

2°. dat van al de inlandsche scholen, onverschillig of zij subsidie bekomen of niet, door de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur jaarlijks, vóór den laatsten Junij van elk jaar, een uitvoerig verslag, onder dagteekening van den laatsten December des vorigen jaars, aan den Gouverneur-Generaal behoort te worden ingezonden omtrent het getal, de afkomst, den ouderdom en de vorderingen der leerlingen, den gang van het onderwijs, het gedrag en de geschiktheid der Onderwijzers en wat verder belangrijk mogt geacht worden;

b. de betrokken hoofden van gewestelijk bestuur aan te schrijven, om te dienen van berigt, consideratiën en advies aangaande het vorderen van schoolgeld op deze scholen.

Nadat de resident van Soerakarta, in vereeniging met den heer Wilkens, een geschikt terrein voor den aanbouw der kweekschool te Soerakarta had aangewezen, werd bij besluit van 7 November 1851 goedgevonden:

dat op dit terrein, rondom afgesloten door eene gracht en ten spoedigste te omgeven door eene digte levende heg, gebouwd zullen worden een schoollokaal, acht blokken woningen voor kweekelingen, elk blok bevattende twee kamers, en elke kamer bestemd voor één kweekeling, eene woning voor den hierna te vermelden hulp-onderwijzer, en de noodige bijgebouwen, putten, enz.; zullende die lokalen zamengesteld zijn van bamboe, met houten stijlen, deuren en vensters, en met sirappen gedekt; en

dat het huisraad, voor de school en de woningen der kweekelingen benoodigd, zal worden aangeschaft voor 's lands rekening.

Bij hetzelfde besluit werden nog de navolgende huishoudelijke verordeningen voor de kweekschool bepaald:

1°. Onder de bevelen van de uit Nederland te verwachten onderwijzers zal een hulp-onderwijzer belast zijn met het toezigt over de kweekelingen buiten de leer-uren en met het bestier van al hetgeen de huishouding betreft. Hij geniet eene bezoldiging van *f* 50 (vijftig gulden) 's maands en is verpligt in de voor hem bestemde woning op het erf der kweekschool verblijf te houden.

Hij wordt benoemd door den resident en ontvangt van dezen eene instructie.

2°. De kweekelingen ontvangen bij aankomst in de kweekschool kosteloos een ligmatje, lederen hoofdkussen en katoenen sprei. In hunne kleeding en hun verder onderhoud, zoomede in de verlichting hunner woningen, voorzien zij op eigen kosten. Dit zal, wat het dagelijksch levens-onderhoud betreft, geschieden bij wijze van gezamenlijke menage, op den voet van het leger gebruikelijk, voor welke de hulp-onderwijzer het benoodigde aanschaft en waarvan hij verantwoording doet aan den resident.

3°. De kweekelingen worden gratis behandeld door den plaatselijken geneesheer. De geneesmiddelen worden kosteloos verstrekt uit de militaire apotheek.

4°. Overigens voert de resident zoodanige huishoudelijke bepalingen in, als hij in verband met de hem bekende oogmerken van de regering nuttig acht.

Die oogmerken blijken uit de volgende aanschrijving, aan den resident gerigt.

„Men dient volstrekt in de onderwerpelijke zaak op het bevorderen der ontwikkeling van zekere morele eigenschappen bij de kweekelingen te letten; natuurlijk op die, welke inzonderheid voor het onderwijzers-ambt te pas komen. De voornaamste zullen wel zijn zelfstandigheid, behoudens on-

dergeschiktheid jegens meerderen; liefde voor orde en reinheid; ingetogenheid, opgewektheid.

De middelen om deze te doen ontkiemen schijnen hierin te moeten bestaan:

a. dat men den kweekeling eenen kring bepale, waarin hij zich vrij bewegen kan; maar elke overschrijding gestrengelijk straffe;

b. dat men hem leere met geld omgaan;

c. dat men hem vooral aan vastgestelde uren gewenne;

d. dat men hem eene woning geve, aan welke hij lust kan hebben persoonlijk zorg te besteden;

e. dat men het schaamte-gevoel bij hem doe ontstaan en levendig houde;

f. dat men dit gevoel ook bijzonder leide in hetgeen uiterlijke reinheid aangaat;

g. dat men geenerlei nutteloozen tooi dulde;

h. dat men hem niet binde aan de eigenlijke schoollessen, maar deze afwissele door nuttige uitspanningen (waaronder gymnastische oefeningen, ambachtswerk en dergelijke); voorts hem vroeg doe opstaan en vroeg naar bed gaan."

Ten gevolge van den bekomen last werd door den resident de volgende instructie voor den hulp-onderwijzer bij de kweekschool gegeven:

Art. 1. De hulponderwijzer is belast met het huishoudelijk toezigt over de kweekelingen, in den uitgestrektsten zin des woords.

Art. 2. Hij staat onder de bevelen van de onderwijzers der kweekschool.

Art. 3. Hij is van al zijne handelingen, het huishoudelijke aangaande, aan den resident verantwoording schuldig.

Art. 4. Hij is verpligt op het erf der kweekschool in het voor hem bestemde huis te wonen.

Art. 5. Hij zal de kweekelingen des morgens ten half zes ure doen opstaan.

Art. 6. Onmiddelijk daarna zullen deze hunne woningen openzetten, zich baden en kleeden, en de woningen in den

grootst mogelijken staat van zindelijkheid in orde brengen. De hulp-onderwijzer zal ten 6 ure moeten gekleed zijn, en zich overtuigen dat de voorschriften bij dit artikel stipt worden opgevolgd.

Art. 7. Hij zal vooral door orde en zindelijkheid zijner woning aan de kweekelingen een voorbeeld geven.

Art. 8. Ten zeven ure zal hij de kweekelingen aan de daartoe bestemde tafel doen ontbijten, met rijst en dengdeng of andere op Inlandsche wijze smakelijk toebereid vleesch en sambal.

Art. 9. Ten acht ure zullen de lessen aanvangen, die duren zullen tot 11 ure.

Art. 10. Ten 12 ure zal het middagmaal worden gebruikt, bestaande uit rijst, groenten, vleesch en sambal-goreng, afwisselend op verschillende wijzen bereid.

Art. 11. Ten 1½ ure zullen de lessen op nieuw eenen aanvang nemen en voortgezet worden tot 4 ure.

Art. 12. De hulp-onderwijzer zal zich gedurende de schooluren niet zonder toestemming des hoofd-onderwijzers van het etablissement mogen verwijderen.

Art. 13. Na afloop der middag-lessen zullen de kweekelingen zich uitspanning op het terrein der kweekschool mogen verschaffen; de hulp-onderwijzer zal trachten daaraan eene nuttige rigting te geven en toezien dat de tijd niet in ledigheid worde doorgebragt, maar de jongelingen zich, buiten geoorloofde spelen, bezig houden met het in orde houden hunner kleeding, het doen van eenig handwerk of het beplanten van den grond.

Art. 14. Tot dit laatste einde zal bij elke woning een stukje gronds worden aangewezen: de hulp-onderwijzer zal de kweekelingen leiden, om dat met bloemen of andere kleine gewassen te beplanten, tot hun eigen genoegen en nut, en om aan het geheel etablissement een vrolijk en net aanzien te geven.

Art. 15. Ten half 7 ure zal het avondmaal worden genuttigd, genoegzaam overeenkomstig het middagmaal.

Art. 16. Na het avondmaal zullen de kweekelingen vrij zijn om zich in het school-lokaal of in hunne woningen voor de lessen van den volgenden dag voor te bereiden; de hulp-onderwijzer zal bijzonder toezien, dat die tijd niet worde doorgebragt in luiheid of ledigheid.

Art. 17. Ten half 9 ure zullen allen zich in hunne woningen moeten bevinden om zich ter rust te begeven: ten negen ure zal daarin geen licht meer worden geduld.

Art. 18. De hulp-onderwijzer is belast met de zorg over de voeding der kweekelingen.

Art. 19. Hij zal tijdig den inkoop doen der weinige noodige keuken- en tafelgereedschappen.

Art. 20. Hij zal dagelijks de noodige levensmiddelen inkoopen, en wel zoo veel mogelijk in tegenwoordigheid van eenige der kweekelingen, opdat zij over derzelver prijzen leeren oordeelen.

Art. 21. Hij zal op het einde van elke maand op kwitantie, geviseerd door den resident, de traktementen ontvangen der kweekelingen voor de eerstvolgende maand, en deze in ontvangst stellen in het hoofd van het hierna te melden menageboek.

Art. 22. Uit dit fonds doet hij alle inkoopen ten behoeve der tafel en verlichting en bezoldigt hij eenen kok.

Art. 23. Ter verantwoording daarvan legt hij een menageboek aan, naar het model, dat hem door den resident zal worden gegeven en door dezen geparapheerd.

Art. 24. Behalve die uitgaven reikt hij elken Zaturdag. avond aan elk der kweekelingen uit een zeker zakgeld, waarvan de hoegrootheid afhankelijk zijn zal van de prijzen der levensmiddelen, olie, brandhout en andere huisselijke behoeften.

Art. 25. Hij sluit na die uitbetaling des Zaturdags avonds het menage-boek af en biedt hetzelve daarna den resident ter inzage en teekening aan.

Art. 26. Hij heeft het toezigt over de lokalen en meubelen van het etablissement, zorgt voor het goed onderhou-

den derzelve en doet den resident rapport van alle bijzonderheden daaromtrent.

Art. 27. Insgelijks maakt hij den resident onmiddelijk rapport, wanneer eenig kweekeling zich aan verregaande onordelijkheid of wangedrag schuldig maakt. Hij mag eenen zoodanigen, in afwachting van des residents beslissing, in zijne kamer in arrest stellen.

Art. 28. Des Zondags zal aan die kweekelingen, die dit verlangen, mits zij gedurende de afgeloopene week zich vlijtig hebben gedragen, onder goedkeuring van den hoofd-onderwijzer kunnen worden toegestaan, familie of bekenden te bezoeken.

Deze zullen echter bepaaldelijk aan den hulp-onderwijzer opgeven, bij wie zij den dag doorbrengen; zij zullen in dat geval na het ontbijt mogen uitgaan en aan het avondmaal weder moeten tegenwoordig zijn.

Art. 29. Insgelijks zal des Zondags de hulp-onderwijzer met alle aanwezige kweekelingen van des middags vijf tot half zeven ure wandelingen doen, wanneer het weder daartoe gunstig is.

Art. 30. De grootste eenvoud aan de toekomstige onderwijzers der Javaansche jeugd moetende worden ingeprent, zullen zij worden aangehouden zich in alles zelven te helpen; geen hunner mag bedienden houden, en elke zucht om door rijkere kleeding boven anderen uit te munten moet door den hulp-onderwijzer zorgvuldig worden tegengegaan.

Art. 31. Eindelijk zal de hulp-onderwijzer alles, waarbij in deze Instructie niet mogt zijn voorzien, den resident opmerken en diens bevelen vragen.

Deze organieke bepalingen zijn door eenige andere gevolgd, namelijk:

het besluit van 21 April 1852 No. 2, waarbij aan radhen Tjakra Atmadja, onder genot van *f* 15 's maands, is opgedragen, om tweemaal in de week aan de kweekelingen onderwijs te geven in de Maduresehe taal;

het besluit van 9 Julij 1852 No. 1, bepalende, dat de

kweekelingen niet ouder dan 18 jaren mogen zijn;

het besluit van 5 November 1852 No. 2, magtiging verleenende om 4 inlandsche bedienden bij de kweekschool aan te nemen voor het schoonhouden van het erf en andere werkzaamheden, welke niet wel van de kweekelingen zelven gevergd kunnen worden, en

het besluit van 5 December 1852 No. 4, luidende:

Art. 1. Aan de kweekelingen der kweekschool voor Javaansche Onderwijzers op Java wordt eenmaal 's jaars een vacantietijd toegestaan van ééne maand, in te gaan op het tijdstip, dat zulks aan den Resident van Soerakarta, na raadpleging van den Hoofdonderwijzer, het meest geschikt zal voorkomen.

Art. 2. Het zal den kweekelingen vergund zijn, om, zoover de afstand zulks gedoogt, in dien tijd hunne ouders of betrekkingen te bezoeken. Zij, die wegens afstand of andere redenen dit niet doen, bekomen de gelegenheid om gedurende den vacantietijd de lessen te blijven bijwonen.

Art. 3. De den kweekelingen toegekende maandelijksche toelage wordt hun ook over den vacantietijd uitbetaald.

Alle reiskosten blijven voor hunne eigene rekening.

Art. 4. De kweekelingen moeten bij het eindigen van den vacantietijd wederom te Soerakarta aanwezig zijn. Indien zij hierin door ziekte of andere wettige beletselen verhinderd worden, moeten zij dit door behoorlijke bewijsmiddelen staven.

Art. 5. Wie dit niet doet, verbeurt de hem voor den vacantietijd toegedachte toelage. Wie, weder opgeroepen zijnde, aan de oproeping geen onmiddelijk gevolg geeft, wordt niet weder op de school toegelaten.

Na 's Konings besluit van 30 September 1848, ging men er ook aanstonds toe over om de heeren Dr. Palmer van den Broek en J. van Haagen tot onderwijzers aan de kweekschool te benoemen, welke, na de voorbereidende opleiding aan de academie te Delft genoten te hebben, naar Java zouden vertrekken. Tegelijk werden ook maatregelen ge-

troffen om de eerst noodige schoolboeken te erlangen.

Dientengevolge verschenen in 1849 en 1850 in druk:

a. een Javaansch leesboek, groot 175 bladzijden, gesteld in Ngoko of de lage taal, bevattende overzettingen, door den heer C. F. Winter te Soerakarta vervaardigd van honderd vertellingen uit het Eerste en Tweede Honderdtal leerzame verhalen, door E. Schmid (in Nederlrnd op de scholen zeer algemeen in gebruik), gewijzigd naar de behoefte voor Javanen;

b. een Javaansch leesboek, groot 133 bladzijden, gesteld in Kromo of de hooge taal, bevattende 58 uit Europesche talen, door denzelfden heer C. F. Winter overgebragte anecdoten of korte verhalen van eene nuttige en zedelijke strekking;

c. een Maleisch spel- en leesboekje, met Romeinsche karakters, groot 52 bladzijden;

d. een Javaansch spel- en leesboekje voor eerstbeginnenden, groot 24 bladzijden;

e. een Soendaasch spel- en leesboekje, groot 24 bladzijden.

Van de boekjes *a*—*d* werden 3990 en van *e* 1490 exemplaren naar Indië gezonden, zoomede eenige duizenden voorbeelden van schoonschrift.

Het reeds vermelde besluit van den Gouverneur Generaal van 30 Augustus 1851 bepaalde daaromtrent het volgende:

Art. 5. Ten aanzien van de uit Nederland ontvangen boeken en schriften te bepalen:

1°. dat de boeken zullen worden verkrijgbaar gesteld ten behoeve van den inlander, zoo op de scholen als daar buiten tegen de volgende prijzen:

het boek, in de praemissen van dit besluit aangeduid

〃 met	*a*	vijftig	duiten
〃	*b*	veertig	〃
〃	*c*	vijftien	〃
〃	*d*	tien	〃
〃	*e*	tien	〃

2°. dat de schriften uitsluitend zullen dienen voor de scholen en kosteloos verstrekt zullen worden;

3°. dat en boeken en schriften zullen gesteld zijn onder het beheer van den Directeur der Produkten en civiele Magazijnen, wien bijzonder aanbevolen wordt te zorgen, dat aan de aanvragen deswege ten spoedigste en op de voor den lande minst kostbare wijze worde voldaan;

4°. dat de aanvragen zullen moeten uitgaan van de hoofden der gewestelijke besturen, die aan de verkrijgbaarheid der boeken de meest mogelijke publiciteit geven zullen en zorgen voor inning van den prijs;

terwijl het verder bepaalde:

Art. 6. Aan te teekenen, dat het Gouvernement verlangt, onverwijld voort te gaan met het doen zamenstellen en uitgeven van lees- en schoolboeken ten behoeve van den Inlander op Java, en wel in de eerste plaats van:

handboeken voor de grondbeginselen der Maleische, Javaansche, Soendasche en Maduresche spraakleer;

een Madureesch spel- en leesboekje;

Maleische, Soendasche en Maduresche leesboeken voor gevorderden;

een leerboek over de aardrijkskunde van Java en omliggende landen;

een leerboek voor de landmeetkunde, —

Wordende de ambtenaar voor de Javaansche taal J. A. Wilkens aangeschreven, ter voldoening aan dit verlangen, zich met de beoefenaren der Inlandsche talen in aanraking en van zijne zijde voorts het verder noodige in het werk te stellen en maatregelen voor te dragen, welke de bereiking van het oogmerk kunnen bevorderen, met aanbeveling eindelijk om de uitgave van een rekenboekje, voor de inlandsche scholen geschikt" (waaraan de heer Wilkens reeds gewerkt had)„ zooveel mogelijk te bespoedigen.„—

Het eerste werk, ten gevolge van de aanteekening in art. 6 van het besluit van 30 Augustus 1851 ontvangen,

was eene handleiding voor eerstbeginnenden in de landmeetkunde (Peladjaranja toekang hoekoer), geschreven in het Maleisch met Romeinsche en Javaansche karakters, door den landmeter J. F. Goedkoop, bijgestaan door den patteh van Pasoeroean, Mas ingebei Niti Koesoemo. Zij is hoofdzakelijk ontworpen naar de handleiding van den ingenieur Krajenbrink. Dit boekje werd onverwijld ter Landsdrukkerij gedrukt en verkrijgbaar gesteld voor 20 duiten het exemplaar, zijnde iets minder dan het kostende. Die eerste uitgave bedraagt 1000 exemplaren. Daarvan zijn tot ultimo 1852 verstrekt 627 exemplaren voor Batavia en 200 voor Pasoeroean.

Uit hetzelfde besluit blijkt, dat den ambtenaar Wilkens was opgedragen het noodige te verrigten ter voldoening aan 's Gouvernements verlangen om onverwijld voort te gaan met het doen zamenstellen en uitgeven van de bedoelde boeken.

Deze opdragt werd op de volgende wijze in eenen brief aan dien ambtenaar toegelicht:

„De strekking van het onderwijs voor den inlander moet eene uitsluitend praktische zijn. Het doel is niet, den inlander op te leiden tot de grondigst-mogelijke kennis van zijne taal; het is niets anders dan hem zijne taal en het Maleisch te leeren lezen en schrijven op eene voor dagelijksch gebruik, voor in 's lands dienst, voldoende wijze, en hem voorts zooveel van het rekenen, de aardrijkskunde en het landmeten te laten leeren, als ook vooral in 's lands dienst vereischt wordt. Met andere woorden: het Gouvernement verlangt aanvankelijk een lager onderwijs voor den inlander, en wel speciaal met het oog op de behoefte voor 's lands dienst.

„Dit dient dus op den voorgrond te staan.

„Wijders verlangt het Gouvernement, zoo veel mogelijk ligt bevattelijke leesboeken onder den inlander te verspreiden, mede van praktischen en inzonderheid zedelijken aard, ten einde zijn denkvermogen op te wekken en ten goede

te leiden. Het is eene zaak van minder belang of die boeken geschreven zijn in het zuiverste Javaansch, Soendaasch, Madureesch of Maleisch; maar het is eene zaak van het hoogste belang, dat zij geschreven zijn in de taal, welke door de meesten verstaan wordt.

„Ten aanzien van het Javaansch, Soendaasch en Madureesch, als eigen talen des lands, is aangenomen, dat zij onderwezen zullen worden in het eigen letterschrift. Doch voor het Maleisch — de lingua franca in deze gewesten — wenscht het Gouvernement bij voorkeur het Romeinsche schrift te doen bezigen, en het onderwijs tevens tot dat Maleisch te bepalen, dat men de gewone beschaafde taal zoude kunnen noemen. Hoe zulks met de practische strekking van het geheele plan overeenstemt, zal wel geene aanwijzing behoeven, en evenmin, dat het niet opnemen van het hoog-Maleisch met arabische karakters in het programma voor het inlandsch onderwijs ook dit gunstig gevolg hebben zal, dat men den leerling niet te zeer met taalstudiën overlaadt.

„Zijne Excellentie noodigt Uw.Ed.Gestr. uit, om deze opmerkingen U tot rigtsnoer te stellen in uwe verrigtingen, krachtens de besluiten van 1 April en 30 Augustus 1851 No. 6 en 1, met betrekking tot het meergenoemde onderwijs. Zij draagt Uw.Ed.Gestr. tevens op, om daarvan kennis te geven aan de onderwijzers bij de kweekschool te Soerakarta. Alsdan zullen de bedoelingen met dit onderwijs niet verward worden met die der aanmoediging, door het Gouvernement zoo rijkelijk verleend aan de hoogere studie der Javaansehe taal, en zal men beide des te zekerder bereiken.”

De heer Wilkens heeft zich in de eerste plaats bezig gehouden met de afwerking van het toen reeds onderhanden Javaansch rekenboek. Ofschoon op ettelijke inlandsche scholen met het beste gevolg werd gebruikt Akersloot's Maleisch rekenboekje, is het opstel van den eerstgenoemden niet overbodig, maar integendeel der uitgave allezins waardig ge-

keurd. Het lag op ultimo 1852 nog ter perse. Van Akersloot's werkje werden inmiddels 600 exemplaren herdrukt voor 's lands rekening.

De heer Wilkens leverde vervolgens eene Maleische vertaling van De Bruin's eerste beginselen der aardrijkskunde ten dienste der scholen in Nederlandsch Oost-Indië, met eenige veranderingen. Ook dit schoolboek lag op ultimo 1852 ter perse.

Voorts wordt een handboek voor de grondbeginselen der Javaansche spraakleer te gemoet zien, vervaardigd door den heer Winter senr. in overleg met den heer Wilkens.

De plaatsing van een onderwijzer in de Maduresche taal bij de kweekschool is hoofdzakelijk geschied om het opstellen der schoolboeken in die taal te bevorderen.

Wat het Soendaasch betreft, met vrijkenning van den heer Wilkens voor dit gedeelte der hem opgedragen taak is gebruik gemaakt van het aanbod der heeren K. F. Holle en A. W. Holle om zich met het vervaardigen van boeken in die taal te belasten. Eene door hen te Batavia in druk uitgegeven Soendasche fabel werd door deskundige inlanders in de Preanger Regentschappen verklaard blijken te dragen van kennis aan de gewone taal der landbouwende klasse. In October 1852 boden zij een Soendaasch leesboek aan. Kundige en beschaafde inlanders in de Preanger R. werden weder geraadpleegd, die het gevoelen uitten, dat het boek eene goede lectuur voor den Soendanees verschaffen zoude.

Gedurende de jaren 1852 en 1854 werden nog de twee volgende besluiten omtrent de kweekschool genomen, als: bij dat van 2 Junij 1853

1°. magtiging verleend, om — ten einde de kweekelingen niet alleen theoretisch, maar ook practisch te vormen, — in de kweekschool hoogstens dertig Javaansche jongelingen van goeden huize als dagscholieren toe te laten, om in deze normaalschool van de kweekelingen, onder de leiding van den hoofd- en den hulponderwijzer, onderrigt te ontvangen, en zulks tegen betaling van *f* 3

tot *f* 5 's maands; met bepaling voorts, dat deze gelden zullen blijven ter beschikking van den resident en van den hoofdonderwijzer, ten einde te worden bestemd:

a. tot aanschaffing van boeken en schoolbehoeften voor de externen;

b. tot verbetering der inkomsten van den hulponderwijzer, en

c. tot nut en genoegen voor de kweekelingen.

2e. de resident van Soerakarta uitgenoodigd, om in overleg met den ambtenaar voor de Javaansche taal J. A. Wilkens voorstellen te doen, ten einde de kweekschool, zoodra mogelijk, erlange de boeken, waaraan behoefte werd gevoeld.

3o. tot het geven van onderwijs in den Javaanschen en Maleischen stijl, de Javaansche geleerde en onderwijzer, raden pandjie Poespo Wiloga, ter beschikking gesteld van den hoofdonderwijzer.

4o. de resident van Soerakarta gemagtigd, om, wanneer plaatselijk een onderwijzer voor het hand-, regtlijnig- en bouwkundig teekenen te verkrijgen mogt zijn, een voorstel te doen, om zoodanigen persoon bij de kweekschool in dienst te stellen.

5o. tot belooning van hunnen ijver en hunne goede vorderingen, aan de kweekelingen Sastra Dimedja, Soedjoeda Rahman, Kassim, Abas, Dardjana, Soema Widjaija, Soerija Sentika en I-bnoe Kassan toegekend eene tractementsverhooging van *f* 5 's maands, waardoor hunne bezoldigingen zijn gebragt op *f* 15 's maands.

6o. aanteekening gehouden van het verzoek des hoofdonderwijzers om het voorgestelde getal kweekelingen, waaraan destijds twee ontbraken, spoedig te doen aanvullen, — en

7o. bepaald, dat voortaan de kweekelingen, om te worden toegelaten, niet jonger dan 14 en niet ouder dan 17 jaren mogen zijn, en zulks met wijziging van het besluit van 9 Julij 1852 No. 2, waarbij was vastgesteld, dat de kweekelingen moeten zijn van 15—18 jaren. Tot deze

wijziging is overgegaan, omdat de ondervinding geleerd had, dat de ouderen meer wenschen koesteren dan men bevredigen kon, en het ook tot hunne betere ontwikkeling en vorming wenschelijk is geacht, de kweekelingen op jeugdigen leeftijd toe te laten;

en bij dat van 21 Junij 1854:

1°. is aangeteekend, dat vooreerst en zoo lang de behoefte daaraan niet is gebleken, niet zal worden overgegaan tot het verleenen van rangen, titels en andere onderscheidingsteekenen aan de onderwijzers, afkomstig van de kweekschool voor inlandsche onderwijzers te Soerakarta.

2°. zijn de hoofden van gewestelijk bestuur op Java aangeschreven, om jaarlijks vóór 1° Junij eene voordragt te doen van jongelieden, geschikt geoordeeld om als kweekelingen op de kweekschool te worden opgenomen.

3°. is de kweekeling Soerio' Sentiko eervol als zoodanig ontslagen en benoemd tot onderwijzer voor de school te Magelang (Kadoe), op eene bezoldiging van *f* 25 's maands.

4°. zijn de residenten van Pekalongan en Japara aangeschreven, om een voorstel te doen tot plaatsing van de kweekelingen Bagoes-Admorogo en Sastro-Dimedjo als onderwijzers in hunne residentiën, — ten gevolge waarvan deze kweekelingen nog in den loop van 1854 als zoodanig zijn benoemd (zie lager).

5°. is de resident van Soerakarta aangeschreven, om de heeren A. B. Cohen Stuart en C. F. Winter Sr. te raadplegen omtrent het drukken en uitgeven van door hen te vervaardigen nieuwe Javaansche leesboeken.

6°. is aan den directeur der producten en civiele magazijnen opgedragen ter kennisse van den directeur van 's lands drukkerij te brengen het voorkomende in het rapport van den hoofdonderwijzer der kweekschool, dat het wenschelijk is, dat de schoolboeken in het vervolg van steviger omslag worden voorzien dan tot dus ver is geschied.

7°. is het tractement van de kweekelingen Bagoes-Admorogo, maas Darso en raden maas Soeaadjie van *f* 10 verhoogd tot *f* 15 's maands.

8°. is de resident van Soerakarta aangeschreven, om tot het daarstellen van eene zoldering in het schoolgebouw, door tusschenkomst van den chef van den waterstaat, het noodige voor te stellen.

9°. is de bezoldiging van den hulponderwijzer bij de kweekschool F. W. Winter van *f* 50 verhoogd tot *f* 75 's maands.

10°. is de directeur-generaal van financiën uitgenoodigd, om in verband met de voorwaarden hunner uitzending en met art. 18 van het reglement op het beleid der regering van Nederlandsch-Indië, te dienen van consideratiën en advies omtrent het voorstel, om aan den hoofdonderwijzer en tweeden onderwijzer der kweekschool eene tractementsverhooging te verleenen, door toekenning van aandeelen in de schoolgelden.

Ten gevolge van deze aanschrijving is bij besluit van 19 November 1854 No. 2, met wijziging, in zoo ver, van het bepaalde bij besluit van 2 Junij 1853 No. 4, aan ieder van hen toegekend ¼ gedeelte van de schoolgelden der dagscholieren, zoo lang de beschikbare gelden meer bedragen dan *f* 150; met bepaling dat deze beschikking in werking zal treden van af 1° Januarij 1855; en

11°. is aan het militair departement, den chef van den waterstaat en den resident van Batavia medegedeeld het voorkomende in het hiervoren vermelde rapport omtrent den aanleg bij de leerlingen op de kweekschool ontdekt voor de teekenkunst, met uitnoodiging om te berigten, in hoeverre in eene aan doelmatige leiding gevoelde behoefte door de bestemming van een daartoe geschikt persoon hunnerzijds zoude kunnen worden voorzien.

In April 1852 werd de school door den hoofdonderwijzer Dr. Palmer van den Broek met vijftien leerlingen geo-

pend. Wij deelen hier tot kennismaking met hare inrigting en onderwijs het navolgende mede uit de verslagen van dien hoofdonderwijzer, als op ultimo Maart 1853:

„Toen in April des vorigen jaars de kweekschool zoude geopend worden, bestond er nog geen spoor van het gebouw, dat tot schoollokaal moest dienen. Het onderwijs werd tot half Augustus gegeven in de niet ruime, òf benaauwde òf togtige, woning van den hulponderwijzer, te midden van het rumoer van een talrijk huisgezin. Aan klassikaal onderrigt viel dus niet te denken; elk der leerlingen, op zijn hoogst een tweetal van hen, moest afzonderlijk behandeld worden; naar ieders ijver of aanleg ging de een snel en de ander langzaam vooruit, zoodat de onderwijzers geen tijd hadden om al het afgedane werk met de vereischte naauwkeurigheid te onderzoeken, Gelukkig is deze zwarigheid in Augustus vervallen en bestond er dus van dien tijd af, dat is gedurende zeven of acht maanden, wat de lokaliteit aangaat, gelegenheid voor geregeld schoolonderwijs. Buitendien zijn verscheiden kweekelingen niet eer dan in Mei, sommige eerst in Julij alhier aangekomen. Eindelijk werd ik gedurende negen weken, van half December 1852 tot ruim half Februarij 1853, door eene oogziekte verhinderd de school te bezoeken of te huis eenig schoolwerk na te zien. In dien tijd kon ik den leerlingen wel eenige bezigheid verschaffen, zoo als uit het vervolg van dit verslag zal blijken; doch dit nam niet weg, dat zij in dien tijd minder dan anders zijn gevorderd. De tweede onderwijzer kon door zijne mindere bedrevenheid het rustende werk van mij niet opvatten......

„Gebrek aan de noodige boeken heeft het onderwijs tot dus ver zeer belemmerd. De vorderingen, die de meesten der kweekelingen reeds vóór hunne komst alhier gemaakt hadden, stelde het Maleische spel- en leesboekje, alsmede het Javaansche spel- en leesboekje, bijna geheel buiten gebruik. De eenvoudigheid en geringe omvang van Schmid's Honderd leerzame verhalen en van de Anekdoten-verzameling, door den heer F. C. Winter in het Javaansch vertaald, maakte

dat de inhoud er van spoedig verslonden werd en thans bij de meesten als overbekend vooreerst ter zijde kan gesteld worden. Het Maleische rekenboekje van Akkersloot was door sommigen in ééne week geheel doorgewerkt. In het schrijven van het Maleisch met Romeinsch karakter en van het Javaansch hadden de meesten reeds zoo groote vorderingen gemaakt, dat langdurige schrijfoefeningen min dienstig konden gerekend worden en de meeste leerlingen, reeds met eene goede en vaste hand schrijvende, de Modellen van Javaansch schoonschrift en van Maleisch schoonschrift met Romeinsch karakter bijna konden missen. Hierbij bepaalden zich oorspronkelijk de hulpbronnen, waarvan in het onderwijs gebruik kan gemaakt worden. Het behoeft voorwaar geen betoog, dat deze omstandigheid eenen allernadeeligsten invloed op den gang en de uitgebreidheid van het onderwijs moest uitoefenen. Hoe ik getracht heb dit uit den weg te ruimen zal ik later mededeelen.

„Eindelijk bestonden er nog groote moeijelijkheden van den kant der onderwijzers. Hoe moeijelijk de Javaansche taal is voor een Westerling, wordt door ieder deskundige gereedelijk erkend. Het bijwonen van den cursus in die taal, door den hoogleeraar T. Roorda te Delft gegeven, moge voldoende zijn om zooveel mogelijk met de grondbeginselen dier taal bekend te worden en onmisbaar zijn voor ieder, die zich thans aan de beoefening der Javaansche taal wil overgeven; het is evenzeer waar, dat de toepassing der taalregelen niet in de school, maar in het leven geleerd wordt, met andere woorden: dat men het Javaansch onmogelijk goed leert spreken als men niet onder de Javanen leeft. Die groote moeijelijkheid om zich in het Javaansch goed uit te drukken stond het onderwijs zeer in den weg, ja zelfs scheen het soms eene wanhopige poging om 't een of ander punt aan de leerlingen goed duidelijk te maken, en dit zal niemand bevreemden, als men in aanmerking neemt, dat het in het onderwijzen meer dan in eenige zaak voornamelijk op keur en rijkdom van woorden aankomt. Het

heeft den onderwijzers echter nooit aan de hulp en voorlichting van de beoefenaren der Javaansche taal ontbroken en bij een goeden wil hebben zij de hoop, dat deze zwarigheid langzamerhand zal verminderen. Ziedaar eenige omstandigheden, waartegen de kweekschool had te worstelen. Ik heb nog niet eens gesproken over het moeijelijke, dat er in elke nieuwe zaak gelegen is; doch vertrouw, dat het bovenstaande voldoende zal zijn om de misschien te hooge verwachting vooraf te beperken en de gestrengheid van het oordeel te verzachten.

„Het onderwijs, in het afgeloopen tijdperk in de kweekschool gegeven, bepaalt zich tot de volgende vakken:

1°. Javaansch lezen uit de Anekdoten en Leerzame verhalen van E. Schmid, door den heer C. F. Winter in het Javaansch vertaald en door het gouvernement uitgegeven. Hiervan werd weinig werk gemaakt, daar de leerlingen hierin meestal genoegzaam ervaren waren.

2°. Oefeningen in het Javaansch schrijven, volgens de door het gouvernement uitgegeven modellen. De meesten waren hierin reeds ervaren.

3°. Maleisch lezen met Romeinsche karakters uit het door het gouvernement uitgegeven Maleisch spel- en leesboekje. Velen waren hierin reeds vrij ervaren. De kweekeling van Soerabaija moest hierin geheel van voren af beginnen.

4°. Oefeningen in het Maleisch schrijven met Romeinsche karakters volgens de door het gouvernement uitgegeven middelen. De meesten waren hierin reeds ervaren. Die van Soerabaija had er echter nog in het geheel geen onderrigt in ontvangen.

5°. Vertaling van het Javaansch in het Maleisch en omgekeerd. Hiervan heb ik in den beginne nog al werk gemaakt; doch het bestaand gebrek aan eene Javaansche spraakkunst voor de Javanen en mijne eigene mindere bedrevenheid in die talen maakten het mij moeijelijk om dit zoo voort te zetten. Voornamelijk moest ik mij dan ook slechts bij de outen tegen de ortographie en de interpunctie bepalen.

6°. Rekenkunde. De meesten der leerlingen waren hierin reeds eenigzins gevorderd; doch allen moesten op nieuw van voren af beginnen, daar het voorzeker in dit vak meer dan in alle andere vakken bovenal op de methode aankomt. Het Maleische rekenboekje van Akkersloot was van weinig dienst; want vooreerst behelst het slechts de vier grondregelen van de behandeling der geheele getallen; ten tweede geeft het niet veel en daarbij meestal zeer gemakkelijke voorbeelden; ten derde is genoemd boekje opgesteld in een voor de meeste Javanen moeijelijk te verstaan Maleisch, en ten vierde bevat het in de ophelderingen zooveel leemten en onnaauwkeurigheden, dat eene uitlegging en verbetering meer moeite en tijd zouden gekost hebben dan eene eigene uitlegging, door de onderwijzers mondeling medegedeeld. Bovendien verleende de Heer J. A. Wilkens het gebruik van het door ZEd. vervaardigde, aan het gouvernement opgezonden, Javaansch Rekenboekje, daar tot nog toe te vergeefs naar de in-druk-verschijning gewacht werd. Door elk der kweekelingen is er een afschrift van gemaakt, iets, wat veel tijd roofde en door de fouten, onder het afschrijven begaan, slechts gebrekkig aan de bestaande behoefte voldeed. Eindelijk heb ik eerst geheel mondeling met de verstgevorderde leerlingen de gewone breuken behandeld. De hulp van den Heer C. F. Winter was mij onmisbaar bij het zoeken of uitvinden van de benoodigde termen en uitdrukkingen, die tot nog toe geheel ontbraken en stelde mij aanvankelijk in staat om een aanvang met dit moeijelijk onderwerp te maken. Deze poging bleef niet zonder vrucht. Daar het evenwel te vreezen was, dat het gehoorde spoedig zou vergeten zijn, heb ik zoo kort en eenvoudig mogelijk aan de kweekelingen de behandeling der gewone breuken in het Javaansch gedicteerd en door voorbeelden opgehelderd. Wat den inhoud aangaat, heb ik hoofdzakelijk van de Gelder's allereerste gronden der cijferkunst gebruik gemaakt, doch mij vooral geregeld naar hetgeen mij bij ondervinding van het

meeste belang scheen om op te merken. De Javaansche vertaling heb ik geheel en al te danken aan den hulponderwijzer F. C. Winter, die mij met de meeste bereidvaardigheid getrouwelijk bijstond en zich door zijne betoonde hulp zeer verdienstelijk heeft gemaakt. Later hoop ik op dezelfde wijze met de behandeling der tiendeelige breuken en der evenredigheden voort te gaan, waartoe ik echter alleen in staat zal zijn, wanneer ik mij niet aan de tot nog toe betoonde hulp zie ontrokken.

7°. Aardrijkskunde. Vruchteloos wachtende op het indruk-verschijnen van het Maleische opstel, hierover door den Heer Wilkens vervaardigd en aan het gouvernement reeds vóór geruimen tijd toegezonden, heeft de Heer Wilkens zijn handschrift ten gebruike afgestaan. Elk der leerlingen heeft daarvan een afschrift gemaakt, 't welk echter door de onnaauwkeurigheid der afschrijvers nog altijd veel correctie vordert en dus slechts gebrekkig de plaats van 't gedrukte kon vervangen.

8°. De verstgevorderde leerlingen hebben zich ook met het teekenen van kaarten bezig gehouden. Gedurende eene oogziekte van mij diende deze werkzaamheid om de kweekelingen zooveel mogelijk bezig te houden.

9°. Heeft de Raden Pandji Tjakra Atmadja aan al de kweekelingen onderrigt in het Madureesch gegeven.

Het door het gouvernement bepaalde getal leerlingen van vijftien is nog niet voltallig geweest. De namen van hen, die zich thans ter school bevinden, zijn: Mas Sastra Dimedja van Japara, Raden Soerija Sentika van Kadoe, Raden Mas Soedjoeda van Bagelen, Raden Mas Ibnoe Kasan van Patjitan, Mas Kasim van Djokjokarta, Mas Rahman van Banjoemaas, Raden Abas van Rembang, Bagoes Dardjana van Banjoewangie, Parman van Soerakarta, Mas Soema Widjaja van Pasoeroewan, Mas Saparieman van Djokjokarta, Bagoes Darsa van Soerabaija en Raden Mas Soeradji van Madioen. In plaats van den wegens vergevorderden ouderdom ontslagen kweekeling Bagoes Atmaraga van Pekalongan

is er wel een uit Madioen aangekomen, namelijk Raden Mas Marwata, doch deze heeft zich spoedig van hier verwijderd. De in zijne plaats benoemde Raden Mas Soeradji is eerst vóór eenige dagen alhier aangekomen en zal dus eerst nu de lessen beginnen bij te wonen. De kweekeling Toebagoes Mochamad Gadjali van Bantam gevoelde kort na zijne komst alhier eene zoo sterke zucht om naar zijn geboorteplaats terug te keeren, dat hij op zijn verzoek werd ontslagen. In zijne plaats is nog geen ander benoemd, evenmin als in plaats van Mas Moewada uit Tagal, die om mij onbekende redenen niet is opgekomen.

De leerlingen zijn in twee klassen verdeeld; negen in de hoogste klasse: Sastra Dimedja, Soerija Sentika, Soedjoeda, Rahman, Ibnoe Kasan, Kasim, Abas, Dardjana en Parman, zijn door mij bijna alleen onderwezen, en drie in de laagste klasse: Soema Widjaja, Sapariman en Darsa, meestal door den tweeden onderwijzer. Voor het Madureesch bestond er slechts ééne klasse.

De meesten der leerlingen hadden reeds vrij goede vorderingen gemaakt, toen zij hier ter schole kwamen. Allen konden Javaansch lezen en schrijven, even zoo Maleisch lezen en schrijven met Romeinsche karakters; alleen Darsa van Soerabaija moest in het Maleisch lezen en schrijven van onder af beginnen; thans heeft hij er, als de anderen, reeds eene zekere vaardigheid in verkregen. In het rekenen hadden Sastra Dimedja, Soerija Sentika, Soedjoeda, Abas, Rahman en Dardjana zeer goede gronden gelegd. Ibnoe Kasan, Kasim en Parman waren hierin minder ervaren, nog minder Soema Widjaja, Sapariman en Darsa, die van het tellen af geheel op nieuw moest beginnen; laatstgenoemde had er zelfs geen 't minste begrip van. Thans zijn de drie laatstgenoemden in de hoofdregelen van de geheele getallen genoegzaam ervaren, Sapariman minder; hij toont weinig aanleg voor 't rekenen te bezitten. De negen eerstgenoemden zijn tot in de behandeling der gewone breuken zeer ervaren; Parman is echter gedurende eene ziekte zeer bij de

anderen achteruit geraakt. Dardjana heeft de gevolgen van zijn laat komen alhier ter naauwernood door eene buitengewone vaardigheid en vlugheid in het rekenen kunnen inhalen. Van de aardrijkskunde, waarvoor bij velen lust, bij de meesten veel aanleg bestaat, is het eiland Java geheel en al behandeld met de hoogste klasse. De laagste klasse is met de eerste beginselen der aardrijkskunde begonnen. De hoogste klasse heeft zich in het teekenen van kaarten, steeds op eene andere schaal dan het voorgehouden model, met goed gevolg geoefend. De aanleg, die eenigen hierin betoonden, wekte aller ijver op en deed deze zaak zoo wel gelukken, dat ik mij niet kan onthouden hierbij aan UEd.Gestr. eenige proeven van hunne werkzaamheid aan te bieden. UEd.Gestr. gelieve evenwel in 't oog te houden, dat ze gemaakt zijn door jongelieden, die geen eigenlijk gezegd wetenschappelijk onderrigt in het teekenen hebben ontvangen. Mijne pogingen om het Maleisch meer correct en met betere interpunctie te leeren schrijven zijn niet zonder vrucht gebleven bij Sastra Dimedja, Soerija Sentika, Soedjoeda en Rahman. Eindelijk zijn de leerlingen in het Madureesch reeds zoo ver gevorderd, dat zij op het gehouden examen vertaald hebben uit de Javaansche zamenspraken van Winter, en dat wel voor de vuist. De Maduresche onderwijzer verzekert, dat vier van hen: Soema Widjaja, Sapariman, Rahman en Parman, het Madureesch accent goed getroffen hebben.

„De aanleg van verre de meesten der leerlingen is waarlijk voortreffelijk. Op een goed geheugen, gezond oordeel en vlugheid van begrip kan men bij velen staat maken. Sommigen betoonen minder geschiktheid voor de beoefening van 't een of ander vak, doch munten dan vaak in een ander opzigt uit. Wat den ijver der kweekelingen aangaat, hierover valt eer te roemen dan te klagen. Het ontbrak echter bij sommigen niet aan vermaningen; doch deze waren steeds voldoende om den verflaauwden ijver op nieuw aan te wakkeren. Ik leg hierbij een tabel over, waaruit de staat van de vorderingen en het gedrag der leerlingen eenigzins zal

kunnen blijken. In welken zin de epitheta van best, goed en matig zijn op te vatten, blijkt uit het voorgaande. Van al de leerlingen hebben slechts twee eigenlijk gezegde straf ontvangen: Soerija Sentika wegens verregaande brutaliteit jegens den tweeden onderwijzer en den hulponderwijzer eenmaal, en Ibnoe Kasan eenige malen wegens luiheid, slordigheid en onzedelijkheid; in de laatste helft van 't verloopen tijdperk schijnt hij zich gebeterd te hebben, ten minste eene enkele vermaning was voldoende om hem tot zijn pligt te brengen.

„Overigens heerschte er onder al de leerlingen de beste verstandhouding en is mij slechts een enkel voorval van eenen spoedig geëindigden twist ter oore gekomen. Allen zijn gedurende hun verblijf alhier in meestal ligten graad ziek geweest. Alleen Sapariman en Parman hebben daardoor in hun studie schade geleden. Eindelijk heeft het bij sommigen, naar 't schijnt, een zeer onaangenamen indruk gemaakt, dat zij hunne vrijheid in zeker opzigt missen en zij gedwongen zijn op het terrein der school te wonen, en wel onder zoo streng opzigt, dat hun niet geoorloofd is anders dan des zondags uit te gaan. Ettelijke malen zijn mij daarom verzoeken gedaan, om buiten de school te mogen wonen, nu eens om deze, dan om gene reden, meestal echter omdat hun de staat van gevangenschap, waarin zij schenen te verkeeren, onaangenaam voorkwam, of de zucht om met vrouwen te verkeeren zich bij hen opdeed, 't geen geene verwondering zal verwekken, wanneer men bedenkt, dat velen reeds van dien leeftijd zijn, waarin door de Javanen aan dergelijke wenschen gereedelijk gehoor wordt verleend. Bij hen althans, die jeugdiger zijn, is mij daarvan niets gebleken of ter oore gekomen.

„Voor hun vermaak oefenden zij zich ook in het zingen van Javaansche liedjes, waarin sommigen zeer groote vorderingen gemaakt hebben, en werden hun van tijd tot tijd wayang-vertooningen gegeven. Van de vrijheid, om gedurende de maand April naar hunne woonsteden terug te kee-

ren, hebben allen gebruik gemaakt. Die van Banjoewangie is echter wegens te grooten afstand van zijne woonplaats als gast met den leerling van Patjitan medegegaan."

Het verslag van 5 Mei 1854 meldt ons:

„Als een vervolg op het verslag over de kweekschool van inlandsche onderwijzers op Java, in April 1853 aan UHEG. aangeboden, heb ik de eer UHEG. thans een verslag te geven aangaande die kweekschool van 1 Mei 1853 tot heden.

„Op den 1sten Mei 1853 werd de kweekschool, na eene vacantie van eene maand, weder geopend, en thans is de vacantie weder begonnen, zoodat ik een geschikt rustpunt heb om de lotgevallen van de kweekschool en hare resultaten, voor zoo veel het thans mogelijk is, te overzien.

„Het getal leerlingen was vóór een jaar slechts dertien; van deze is de kweekeling raden mas Ibnoe Kasan wegens wangedrag ontslagen. Thans is het getal tot vijftien gestegen door het weder opnemen van den kweekeling Bagoes Atmorojo uit Pekalongan, alsmede door de benoeming van Mohamad Tahief uit Tagal, in September aangekomen, en van raden mas Abdul Bahiet van Madura, die sedert Januarij ll. ter kweekschool aanwezig is. Eene hoogst aanzienlijke uitbreiding erlangde de kweekschool door het oprigten van eene school voor 30 externen, kinderen van prinsen en andere grooten alhier, hetgeen op den 1sten Augustus 1853 plaats had. Het personeel van de onderwijzers werd met één vermeerderd, door dat de Javaan raden pandjie Poespo Wilogo ter beschikking werd gesteld om bij het onderwijs in den Javaanschen en Maleischen stijl behulpzaam te zijn. Eindelijk werd het getal der hulpmiddelen bij het onderwijs met twee vermeerderd, door het in het licht verschijnen van eene handleiding tot de aardrijkskunde van de Nederlandsche Oost-indische bezittingen in het Maleisch en van de eerste beginselen der rekenkunde in het Javaansch, beiden op last van het gouvernement door den heer J. A. Wilkens vervaardigd. Zoo wel deze als de vroeger genoemde uitbreidingen zijn verblijdende teekenen en bewijzen duidelijk, dat de kweek-

school in het tweede jaar van haar bestaan niet is gebleven, die zij in den beginne was, maar zich langzamerhand ontwikkelt. Uit het vervolg van dit verslag zal dit nog nader blijken. Verblijdend zijn die teekenen; de inrigting heeft toch nog veel ontwikkeling, zoowel uitwendig als inwendig, noodig: de jeugdige plant moet een boom worden.

„Die ontwikkeling moet langzaam geschieden, niet op grond van vermoedens, naar losse theoriën, maar door bedaard nadenken en door ondervinding voorgelicht. — Wat de toestand van 't onderwijs betreft, zoo als die bij de kweekelingen was tijdens 't begin van ons tijdvak, behoef ik slechts te verwijzen naar 't verslag, dienaangaande in April 1853 ingediend. — Van de nieuw-benoemden kon de kweekeling Bagoes Atmorojo met de verstgevorderden gelijk gesteld woreen; de kweekeling Mohamad Tahief had vrij goede gronden gelegd, toen hij in September ter school kwam. Hij kon vrij goed Javaansch en Maleisch lezen en schrijven; in de hoofdregelen der rekenkunde was hij redelijk ervaren. Raden Mas Abdoel Bahit van Madura kende bij zijne aankomst in Januarij naauwelijks de Javaansche letters en schijnt vroeger bijna geen onderrigt te hebben genoten.

„De kweekelingen zijn thans in 4 klassen verdeeld. Van de vroegere twee klassen (zie 't aangehaalde verslag) is de hoogste in tweeën gescheiden na de opening van de externen-school, en bij die, welke vroeger de laagste was, is nog eene lagere toegevoegd, daar de onlangs bijgekomen kweekeling Raden Mas Abdoel Bahiet in alle opzigten afzonderlijk moest behandeld worden.

„Genoemde Raden Mas Abdoel Bahiet dan, die in de 4de of laagste klasse zit, kan thans redelijk goed Javaansch schrijven, iets minder Maleisch en is nu in 't lezen van beide talen eenigzins bedreven. Het uitspreken van getallen en het optellen gaan hem reeds goed af. Hij wordt onderwezen door den 2den onderwijzer, den heer J. van Haagen, doch bijzonder ook door den kweekeling Abbas, dien ik hem als helper heb toegevoegd.

„In de 3de klasse zijn 6 geplaatst, namelijk Soemo-Widjojo, Parman, Sapariman, Darsa, Raden Mas Soeradjie en Mohamad Tahief. Deze klasse is thans in sommige opzigten meer, in andere minder gevorderd dan de hoogste klasse in 't vorige jaar. In 't Javaansch lezen zijn zij ervaren; in 't Maleisch lezen moeten zij zich nog oefenen. In 't Maleisch en Javaansch schrijven hebben eenigen zeer goede vorderingen gemaakt en schijnen anderen het nooit ver te zullen brengen. Van de aardrijkskunde is het eiland Java geheel behandeld. Wat het rekenen betreft, zijn zij ervaren in de gewone breuken en vrij wel in de tiendeelige breuken, alsmede in de herleidingen en bewerkingen van de benoemde getallen. Voor het kaartteekenen vertoonen twee, Parman en Soeradjie, goeden aanleg te bezitten. In 't vertalen van Maleisch in Javaansch zijn zij te gelijk met de hoogere klasse geoefend.

„Zij, die vroeger de hoogste klasse uitmaakten, zijn thans in 2 klassen gescheiden, in zoo ver als de verstgevorderden, met name Sostro Dimodjo, Atmorojo, Soerio Sentiko, Soedjoedo en, bij verhindering van een van deze, ook Abbas in de school van externen onderwijs geven. Overigens worden zij in dezelfde vakken onderwezen als de tegenwoordige 2de klasse, bestaande uit Raman, Dordjono en Kassim.

„Aan de externen wordt onderwijs gegeven van 's morgens zeven tot tien ure.

„Gedurende dien tijd wordt de tweede klasse bezig gehouden met herhaling van het vroeger geleerde of met het onderwijs in min moeijelijke zaken, die dan later aan de hoogste klasse, bestaande uit meer kundigen en vluggen, slechts met een enkel woord herhaald worden. Hier kunnen wij ze dus vooreerst als ééne klasse beschouwen.

„De oefeningen in het schrijven bepalen zich tot het in 't net schrijven van gemaakte vertalingen of gedikteerde stukken. Bepaalde oefeningen in het lezen zijn hier onnoodig. Het aardrijkskundig boekje van Wilkens is geheel behandeld, zoodat zij thans op de kaart van de Ned. O. I.

bezittingen te huis zijn. Een overzigt over Azië, hen in 't Javaansch medegedeeld, ligt thans aan de beurt. In het kaartteekenen werden op nieuw uitstekende proeven van bekwaamheid afgelegd.

„De tiendeelige breuken, alle herleidingen en bewerkingen van benoemde getallen, naar het hier bestaande zeer ingewikkelde stelsel van maten en gewigten, en eindelijk de leer der evenredigheden, de regel van drieën en van zijne onderscheidene toepassingen, die welke men van ouds de interest-van-interest-, de winst-en-verlies-, de ruilings-, en de gezelschapsrekening noemt, zijn met goed gevolg behandeld. Het vertalen van 't Javaansch in 't Maleisch, maar vooral van t' Maleisch in 't Javaansch, werd weder voortgezet.

„Uitmuntende vorderingen maakten de leerlingen in het correct Javaansch schrijven. Dit werd verkregen vooreerst door den kweekelingen steeds en niets anders dan correct gedrukte Javaansche werken in handen te geven, en ten anderen werd door een der kweekelingen bij beurten al wat ik dikteerde op het bord geschreven en daarna of door mij zelven nagezien of onder mijn toezigt door een ander kweekeling verbeterd. Deze wijze van handelen bleek mij veel doeltreffender te zijn dan het anders zoo gebruikelijke opgeven van foutieve opstellen. Met het onderwijs in de Javaansche spraakkunst werd ook een aanvang gemaakt, daar ik nu en dan, bij voorkomende gelegenheid, er 't een en ander van mededeelde, en vooral na 't in manuscript ontvangen van 't eerste gedeelte der Javaansche spraakkunst van Wilkens en Winter. Eene spoedige voortzetting van dien moeijelijken arbeid zou voor 't onderwijs in die spraakkunst gewis allezins wenschelijk zijn. — Eindelijk werd er ook onderwijs gegeven in de eerste beginselen der landmeetkunde. De daarvoor bestaande Maleische handleiding bleek mij niet voldoende te zijn. Welke pogingen ik zelf ook aanwendde om die te verstaan, hoe veler hulp ik ook inriep om ze mij uit te leggen, alles was vruchteloos. Eindelijk

kwam mij een Hollandsch werkje in handen, dat spoedig bleek het origineel te zijn van de bovengenoemde duistere Maleische handleiding. Ik liet dit Hollandsche werkje met eenige veranderingen in het Javaansch vertalen en bekwam zoo eene vrij goede, ten minste voor mij bruikbare, handleiding, waaruit de kweekelingen zooveel kunnen leeren als noodig is. De eerste proeven van bekwaamheid, hierin reeds afgelegd, bewijzen den uitnemenden aanleg der kweekelingen en doen mij van 't onderwijs in dit vak en in de meetkunde zeer veel vrucht verwachten.

„In het Madureesch werd weder door den Raden Pandjie Tjoko Atmodjo onderrigt gegeven. De goede vorderingen der kweekelingen getuigen van den goeden wil van onderwijzer en van onderwezenen.

„Van de eerste of hoogste klasse verheugt het mij met veel lof te kunnen spreken.

„De proeven, die hunne jeugdige leerlingen bij het onlangs gehouden examen hebben afgelegd, zijn waarlijk uitstekend en bewijzen evenveel voor de vatbaarheid en den goeden wil der kinderen als voor de bekwaamheid van hunne onderwijzers. Zoowel in het lezen en schrijven van Maleisch en Javaansch hebben de kinderen uitnemende vorderingen gemaakt, als ook in 't rekenen, waarvan de vier hoofdregelen door de meesten goed, zelfs grondig gekend worden, terwijl eenigen reeds met de behandeling der gewone breuken begonnen zijn. Voorzeker een treffend bewijs van der Javanen aanleg tot leeren. Veel lof moet ik hier toebrengen aan sommige ouders, die, als een beschamend voorbeeld voor zeer vele, bijna alle Europeanen, dag aan dag de vorderingen hunner kinderen nagaan en zelven in huis, voor zoover 't hun niet aan kennis ontbreekt, onderzoeken, hen bestraffen of prijzen, naar dat hunne onderwijzers dit gedaan hebben.

„Van daar dan ook de geregelde opkomst ter school, de goede orde en de goede geest, die de jeugdige harten bezielt.

„Het schoolfonds, door de schoolgelden der externen ont-

staan, waarvan ik binnen eenige dagen verslag hoop te doen, werd besteed tot verbetering van het traktement van den hulponderwijzer F. W. Winter, ad *f* 25 's maands, en van den Madureschen onderwijzer Raden Pandjie Tjokro-Atmodjo, ad *f* 10 's maands; voorts werden de schoolbehoeften van de externen er uit betaald. Op kosten van dit fonds ontvingen al de kweekelingen na het onlangs gehouden examen een geschenk, bestaande in boeken, atlassen of teekendoozen, en werden hun nu en dan waijang-voorstellingen gegeven. Het bedrag van dit fonds was op den 1sten Maart ll. ruim *f* 262 recepis.

„Het gedrag der kweekelingen liet ook dit jaar al zeer weinig te wenschen over. De kweekeling Raden Mas Ibnoe Kasan moest wegens wangedrag worden ontslagen. Is dit bedroevend voor hem, minder bedroevend is dit voor de school en het Javaansch onderwijs; zijne manieren waren nu en dan zoo ruw en woest, dat men weinig van hem als onderwijzer zou hebben kunnnen verwachten. Raden Mas Soerijo Sentiko en Raden Mas Soedjoedo werden gestraft met vier dagen arrest, wegens het heimelijk verlaten van het schoolterrein. Ook Parman werd wegens dergelijk vergrijp gestraft. Soema Widjoijo is te laat begonnen met leeren, even als Sapariman; van daar dat beiden langzaam vorderen. De eerste werd wegens achteloosheid, traagheid en luiheid gestraft; moedeloosheid of ten minste kleinmoedigheid scheen hem te kwellen en lusteloos te maken. Om zijnen moed aan te wakkeren liet ik hem, hoewel tot de afdeeling van den 2den onderwijzer behoorende, het een en ander met mijne afdeeling mededoen, voor zoo ver hij daartoe in staat was; na dien tijd schijnt de moed in hem eenigzins herleefd te zijn.

„Van de nieuwbenoemde kweekelingen kan ik met den hoogsten lof gewagen van Raden Mas Soeradjie, die in ordelijkheid, vlijtigheid en buitengewone vlugheid van geest door niemand wordt overtroffen. Zeer veel is er van hem te verwachten. Bij Mohamad Tahief en Raden Mas Ab-

doel Bahiet schijnt het noch aan aanleg noch aan goeden wil te ontbreken. Zij hebben goede vorderingen gemaakt. Parman schijnt niet sterk van geheugen te zijn, althans minder dan de anderen.

„De gezondheidstoestand was dit jaar merkelijk beter dan het vorige. Allen genoten bijna onafgebroken eene goede gezondheid, met uitzondering van Mas Dardjana, die de geheele maand Mei en een gedeelte van Junij, alsmede gedurende de maanden Januarij en Februarij, onafgebroken ziek was en daardoor veel minder vorderingen maakte dan zijn ijver en goede aanleg zouden doen vermoeden.

„De beste verstandhouding bestond er bij voorduring onder al de kweekelingen. Door het oprigten van een kegelbaan, op kosten van het schoolfonds, werd hun gelegenheid gegeven om zich met het kegelspel te vermaken; doch het schijnt bij hen niet zeer gezocht te zijn. De oefeningen in het zingen, onder leiding van den hulponderwijzer, werden met lust voorgezet. Zooveel ik daartoe in de gelegenheid was, gaf ik den kweekelingen Javaansche boeken te lezen; zij toonen daarvoor bijzonder veel lust te hebben. Van de Javaansche vertaling der Ned. Ind. wetboeken werden 4 exemplaren voor de kweekschool ten geschenke ontvangen en door sommigen vlijtig gelezen. Wat eindelijk mijne medehelpers betreft, de heer J. van Haagen werd door eene hevige ziekte gedurende de maanden Junij en Julij verhinderd zijne taak te volbrengen. De hulponderwijzer F. W. Winter werd van den 1sten Mei tot half Julij onafgebroken en later herhaalde malen door ziekte in het uitoefenen zijner betrekking verhinderd of bemoeijelijkt. In Mei en Junij werd die tijdelijk waargenomen door den Raden Ngabèhi Kerto Prodjo. Overigens ging de heer F. W. Winter voort met mij getrouwelijk bij te staan door het vertalen in 't Javaansch van 't geen ik voor de school noodig mogt hebben. „Een kort aardrijkskundig overzigt van Azië, de eerste beginselen der landmeetkunde en een menigte voorbeelden of vraagstukken ter oplossing uit den regel van drieën en

zijne toepassingen zijn de bewijzen, dat zijne bereidvaardigheid om mij te helpen niet is verflaauwd. Gaarne erken ik hier zijne verdiensten in dit opzigt. Later, wanneer ik genoemde en andere Javaansche stukken nog eens goed heb nagezien (want dit is niet overbodig) en geredigeerd, hoop ik ze aan 't gouvernement ter uitgave aan te bieden als hulpbronnen voor 't Javaansche schoolonderwijs. — Van de geleerdheid van Raden Pandjie Poespo Wilogo heb ik voor de school al zeer weinig partij kunnen trekken. Zijne ziekelijkheid liet hem, naar zijne verklaring, niet toe geregeld eens per week des namiddags op de school te komen, ten einde met de kweekelingen zamenspraken te houden over nuttige Javaansche onderwerpen en hen te gelijk in 't zuiver Javaansch spreken te oefenen. Des voormiddags durfde genoemde Raden Pandjie niet uitgaan om de zwakheid zijner oogen. Ik had hem eerst opgedragen om van 't Maleisch in 't Javaansch en omgekeerd te vertalen; doch al spoedig bleek mij, dat hij vooreerst van 't onderwijzen niet den minsten slag had en ten tweede, dat de spelling van het Maleisch slecht was en die van 't Javaansch zeer verschilde van de eenmaal aangenomene, zoodat ik zoowel het een als het ander naauwkeurig moest corrigeren. Hierbij kwam eene hooge mate van stijfzinnigheid, die niets aan anderen toegaf, en van eigenwijsheid, die maar al te zeer het kenmerk van ware geleerdheid mist. Om deze redenen gaf ik hem last om de door hem gemaakte vertalingen bij mij aan huis te bezorgen; ik deelde ze dan veranderd en verbeterd aan de kweekelingen mede. Mogt genoemde Raden Pandjie al zelf geen onderwijs geven, door zijne hulp werd ik althans in staat gesteld om de kweekelingen daarin met meer vrucht te oefenen.

„Thans aan het einde van mijn verslag gekomen, kom ik terug tot de vraag, of de kweekschool aan het voorgestelde doel, de vorming van onderwijzers op Java, beantwoordt of belooft te beantwoorden? Ik aarzel niet hierop toestemmend te antwoorden. Verwacht iemand van de kweek-

school, zoo als die thans nog is, menschen van een verlicht verstand, vrij van alle bijgeloof, zedelijk en godsdienstig ontwikkeld, met een woord, vrij van alle gebreken, die men bij de Javanen vindt: ik geloof dat het dien of aan kennis van de inrigting of aan gezond verstand ontbreekt. Het ligt in den aard der zaak: zoodanige kweekelingen kan de school niet vormen. Daartoe toch behoort eene opleiding, die niet zoo als thans, met 15- of zelfs met 18jarigen leeftijd aanvangt. — Ziende op het doel, dat de Hooge Regering door de kweekschool tracht te bereiken, meen ik, dat drie van de kweekelingen reeds zeer spoedig als onderwijzers kunnen geplaatst worden. Wat hunne kennis aangaat, voldoen zij aan de vereischten, bij gouvernements besluit van 30 Augustus 1851 no. 1 vastgesteld. De kennis van de Javaansche spraakkunst is bij hen nog wel zeer gering; doch er bestaat nog geene handleiding voor. Een eerste begin is hun reeds in manuscript medegedeeld; ettelijke maanden zullen er nog verloopen, eer het geheel is afgewerkt en het onderwijs daarin met vrucht zal kunnen beginnen. Om dus de kweekelingen op school te houden en te laten wachten totdat de vereischte handboeken zijn opgesteld, gedrukt en bestudeerd, komt mij zeer onbillijk voor. — De thans ontbrekende handboeken kunnen hun later worden medegedeeld, terwijl het niet te veel is gevergd van hunne verstandelijke vermogens, dat zij die zelven bestuderen en aan anderen verklaren. Zoo als ik dan zeide, drie van de kweekelingen, met name Mas Sostro di Medjo, van Japara, Bagoes Atmorojo, van Pekalongan, en Raden Mas Soerijo Sentiko, van Kadoe, zijn met 3 à 4 maanden zoo ver gevorderd, dat zij, voor zoo ver het vooreerst mogelijk is, in al de vakken, die de Hooge Regering vordert, genoegzaam ervaren zijn; dat zij daarin met vrucht onderwijs geven is genoegzaam gebleken, terwijl hunne verstandelijke vermogens genoeg zijn ontwikkeld, om zich het thans nog ontbrekende later zelf door eigen studie eigen te maken. Van de beide eerstgenoemden koester ik hooge ver-

wachting. Zij toonen zeer veel ijver en aanleg voor hun toekomstig vak. De derde is zeer ontwikkeld van verstand; doch ik vrees, dat het Javaansch onderwijs niet veel door hem zal winnen. Hij schijnt stug en stijf van karakter te zijn, en het zou mij geenszins verwonderen als hij spoedig van het schoolhouden afzag en naar hoogere dingen streefde dan aan den schoolmeesterstand verbonden zijn. Om zijn uitmuntend verstand hoop ik, dat mijne vrees ongegrond moge bevonden worden. Na deze kunnen er spoedig wederom twee ontslagen worden. De vierde van de hoogste klasse moet van het geleerde nog al het een en ander herhalen. De vijfde munt in zeer vele opzigten uit; doch het zal goed zijn dat hij hier eerst nog wat onderwijs geve. Zoodra ik denk, dat de vierde en vijfde voor hunne betrekking geschikt zijn, zal ik er rapport van doen.„

In het verslag van 31 Mei 1855 lezen wij:

„Als een vervolg op mijn verslag over de kweekschool van Javaansche onderwijzers, den 30 April 1854 aan UwEd.Gestr. toegezonden, heb ik de eer thans een kort verslag van den toestand dier school sedert genoemden datum tot op heden aan te bieden.

„In het personeel van de onderwijzers had geene verandering plaats; des te meer was dit het geval met dat der kweekelingen.

„Vijf der kweekelingen, die een jaar geleden hier ter school waren, zijn vertrokken en vijf nieuwe zijn daarvoor in de plaats getreden. Maas Soema Widjaija van Pasaroean werd, wegens huisselijke beslommeringen, op zijn verzoek ontslagen. Raden maas Soerija Sentika, Bagoes-Atmorogo, maas Sastra Dimedja en raden maas Soedjoedoe werden respectievelijk in de residentiën Kadoe, Pekalongan, Japara en Bagelen tot onderwijzers aangesteld. Hunne plaats werd vervuld door de benoeming van maas Ngali, raden Bagoes-Sangadie, beiden uit de residentie Madioen,

maas Santosa uit Tagal, Moekmien uit Ambarawa (Samarang) en Talka uit Tagal.

„Wat de hulpmiddelen van het schoolonderwijs aangaat, deze werden ook dit jaar wederom uitgebreid. Door het gouvernement werden ten gebruike op de Javaansche scholen beschikbaar gesteld 2 Maleische leesboekjes, waaraan de grootste behoefte was. Wel is het Maleisch in de boekjes wat te hoog, zoodat het door niemand van de kweekelingen geheel verstaan wordt; doch deze omstandigheid geeft den onderwijzer aanleiding tot vragen en ophelderen en den leerling gelegenheid om zijne kennis van 't Maleisch uit te breiden. Voorts werd door het gouvernement eene verzameling van 57 fabelen, door den heer C. F. Winter Sr. in het Javaansch vertaald, uitgegeven. Deze verzameling is hier met blijdschap ontvangen en wordt vlijtig gelezen. — Behalve deze gedrukte werken werd aan de kweekelingen een vervolg op 't geen zij vroeger van de Javaasche spraakkunst hadden ontvangen, medegedeeld.

„Ik zelf ben op denzelfden weg voortgegaan met het opstellen en verzamelen van onderscheide werkjes. „De vroeger vermelde vertaling van de landmeetkunde werd geheel op nieuw bewerkt en heeft daardoor in vorm en inhoud veel gewonnen. Zoowel om andere redenen als ook om de onzekerheid waarin men nog verkeert bij het vertalen van vele meetkunstige termen, waarvan het gebruik ook bij de eenvoudigste behandeling onvermijdelijk is, blijft zij nog gebrekkig. Wat de rekenkunst aangaat, werden de vraagstukken, uit den regel van drieën voortvloeijende, voortgezet en voleindigd. Eene korte eenvondige schets van de tiendeelige breuken werd in het Javaansch ontworpen. De kennis der aardrijkskunde werd uitgebreid en verbeterd door 't opstellen van eene nieuwe handleiding over Azië. De hulponderwijzer F. W. Winter was mij in 't een en ander bijzonder behulpzaam. Eindelijk werd van de Javaansche courant „Bromortani„, door den heer Hartevelt alhier uitgegeven, zooveel mogelijk partij getrokken.

»Al de kweekelingen werden bij voortduring met vrucht in het Madureesch onderwezen. Van de 15 bevinden zich 2 in de 4de of laagste klasse. Het zijn de laatstaangekomenen Moekmin en Talka. Behalve dagelijksche oefeningen in 't lezen en schrijven, waarin zij redelijke vorderingen gemaakt hebben, zijn zij begomen met de aardrijkskunde en worden de hoofdregels der rekenkunde door hen beoefend. Moekmin had bij zijne komst nog zeer weinig geleerd. De 3de klasse heeft 3 leerlingen: Santosa, Abdeel-Bahiet en Ngalie. Zij maken goede vorderingen in het lezen en schrijven en in de aardrijkskunde van Java; in de rekenkunde zijn zij met de beoefening der gewone breuken bezig. Deze beide klasse worden ook nog geoefend in het vertalen van de eene Javaansche taalsoort in de andere. Zij waren onder de leiding van den 2den onderwijzer, den heer J. van Haagen, doch werden gedurende diens ziekte of afwezigheid door mij en meestal door den hulponderwijzer F, W. Winter onderwezen. Santosa en Ngalie hadden bij hunne komst vrij goed schoolonderwijs genoten. Abdoel-Bahiet gaat voort zich gunstig te ontwikkelen.

»De 2de klasse stond tot 1 Januarij 1855 onder opzigt van den 2den onderwijzer, doch sedert dien dag onder dat van mij. Zij bevat 6 leerlingen: Sapariman, Parman, Darsa, Mahomad Tahief, Soeradjie en Sangadie. Behalve in 't lezen en schrijven zijn zij bedreven in de kennis van den Oost-Indischen Archipel, in de behandeling der breuken, zoo gewone als tiendeelige, en in die der benoemde getallen. Met de leer der evenredigheden en met de landmeetkunde zijn zij begonnen. Van deze klasse zijn de 3 eerstgenoemden, sedert 3 jaren hier op school, minder dan de anderen mer goeden aanleg begaafd. Van daar dat hunne vorderingen niet zoo groot zijn, daar het geleerde telkens en telkens moet herhaald worden. Het zal beter voor hen zijn, dat zij weinig goed leeren; bij anderen van gunstiger aanleg kan het onderwijs sneller en verder gaan.

Bijzonder onderscheidt zich Soeradjie door vlugheid van begrip en goeden ijver.

„De eerste of hoogste klasse heeft thans 4 leerlingen: Abas, Rahman, Dardjono en Kasim. Behalve goed lezen en schrijven van 't Javaansch en 't Maleisch, zijn zij ervaren in de aardrijkskunde van den Oost-Indischen archipel en van geheel Azië, in de oplossing van allerlei vraagstukken, uit den regel van drieën afgeleid, in de 2de- magtsworteltrekking en de landmeetkunde. Met de Javaansche spraakkunst zijn zij niet geheel en al onbekend. Maas Kasim is sedert eenigen tijd uitmuntend vooruitgegaan. Van 't oogenblik af, dat hij aan de externen onderwijs geeft, is zijn denkvermogen meer in werking gekomen en draagt het onderwijs beter vruchten dan vroeger. In 't bijzonder is deze klasse van 's morgens 7 tot 10 uur bezig met het geven van onderrigt aan de externe leerlingen, hetwelk bij voortduring uitmuntend gelukt.

„Met hoogen lof moet ik gewagen van den aanleg en de goede vorderingen der externen. Bij het examen, hetwelk op den 25 Mei 1855 plaats had en bijzonder daarop was ingerigt om de kweekelingen Abas en Rahman openbare blijken te doen geven van hunne gemaakte vorderingen en hun takt van onderwijzen, hebben deze kweekelingen zich zeer goed van hunne taak gekweten en bleken zij daarvoor allezins te zijn berekend. Hunne handelingen en antwoorden bewezen ten duidelijkste, dat zij 't geleerde helder begrepen en met goed gevolg aan anderen hadden medegedeeld. Behalve in het lezen en schrijven waren de meeste externen vrij ervaren in de kennis van Java, in de behandeling der breuken en der benoemde getallen. Hun getal is thans 24. Hunne geregelde opkomst ter school zou beter zijn, indien niet bij de Javanen de verkeerde gewoonte bestond, om de kinderen alle feesten, die soms meer dan 14 dagen duren, te laten bijwonen, of ze telkens mede te nemen, wanneer zij van huis gaan. Het is voor het onderwijs wenschelijk, dat deze adat eenigzins worde afgeschaft. Gelijk

vroeger zijn de externen in 4 afdeelingen verdeeld; over iedere afdeeling is een dier kweekelingen als onderwijzer gesteld. Na het gehouden examen werd aan de twee kundigsten van elk dier afdeelingen een boekgeschenk uitgereikt als eene belooning voor vlijt en gemaakte vorderingen. Evenzoo werd aan raden Abas en maas Rahman eene dergelijke belooning geschonken. Deze beloouingen, gelijk ook de waijang-vertooningen bij voorkomende plegtige gelegenheden, werden verschaft uit het schoolfonds, door de schoolgelden der externen bijeengebragt. Behalve de toelage van *f* 25 aan den hulponderwijzer en van *f* 10 aan den Madureschen onderwijzer, werden daaruit de schoolbehoeften van de externen betaald. Ook werd door datzelfde fonds aan de kweekelingen gelegenheid verschaft tot het schieten met pijl en boog en hun een toegang tot het goochelspel van Gilbert verleend. Eindelijk werd door den hoofdonderwijzer en den 2den onderwijzer een vijfde gedeelte van de maandelijksche inkomsten van genoemd fonds sedert 1 Januarij 1855 genoten. De maandelijksche inkomsten zijn thans *f* 92. Het bedrag van het fonds beliep op 1 Mei 1855 ongeveer *f* 437.

„Van de kweekelingen is Kasim meer dan 2 maanden erg ziek geweest, zoodat hij in het militaire hospitaal moest worden behandeld. Abas werd ook gedurende bijna twee maanden door ziekte verhinderd onderwijs te genieten. Overigens was de gezondheidstoestand der kweekelingen gunstig. Van hun gedrag kan ik over 't algemeen met lof spreken. Mahomad Tahief werd eens wegens zedeloosheid gestraft en eens wegens logentaal. Sapariman en Parman ontvingen eene strenge berisping wegens hunne ontevredenheid, omdat zij niet, als twee anderen in hunne klasse, eene verhoogde toelage hadden ontvangen. Van de reeds vertrokkenen toonde zich Soerija Sentika ongenegen om na de vakantie op het schoolerf te wonen. Eindelijk heeft Sastra Dimedja van Japara zich kort vóór zijn vertrek van hier zeer ontevreden betoond, toen hij aangesteld werd tot onderwijzer, zonder daarbij titel en paijong te ontvangen. Hij hield het voor

eene vernedering, ambtenaar zonder paijong te zijn en achtte het een van het ander zoo onafscheidelijk, dat hij liever als privaatpersoon scheen te willen leven dan op die wijze eene openbare betrekking te aanvaarden. Dat vreemde invloed op den anders in alle opzigten uitmuntenden jongeling gewerkt heeft, is moeijelijk te bepalen, doch wel waarschijnlijk."

Belangrijk is ook het verslag omtrent de normaalschool:

„Voldoende aan UEGs. verlangen, om eenig berigt te ontvangen aangaande de Javaansche normaalschool, bij besluit van 2 Junij 1853 No. 4 met de kweekschool van Javaansche onderwijzers vereenigd, heb ik de eer UEG. bij dezen het een en ander dienaangaande mede te deelen. Ik ben echter zoo vrij UEG. te verzoeken wel in aanmerking te willen nemen, dat de inrigting te jeugdig is, om nu reeds vele vruchten te dragen of om er veel met volstrekte zekerheid van te kunnen zeggen. Ik vertrouw echter, dat het volgende voldoen zal aan UEGs. vereerende belangstelling. Om UEG. dan een kort en duidelijk overzigt van den toestand der normaalschool te geven,, bied ik UEG. hierbij drie tabellen en als bijlagen aan. Uit tabel I blijkt, dat de school met 1 Augustus begonnen is met elf leerlingen, allen uit het gebied van den prins Prang Wedhono afkomstig. In afwachting dat het ontbrekende aantal door kinderen uit het gebied des keizers zou worden aangevuld, werden er toen vooreerst niet meer uit het gebied van den prins Prang Wedhono toegelaten. Toen het echter bleek, dat men, om welke reden dan ook, geene kinderen uit het gebied des keizers te wachten had, werd er gereedelijk voldaan aan het dringend verzoek van vele grooten, zoo uit het gebied van den rijksbestierder als ook uit dat den prins Prang Wedhono afkomstig. Uit den kraton des keizers werd slechts een kind, dat van den prins Soerijo Broto, opgenomen. Op den 12 October was het getal kinderen tot 32 aangegroeid, 't welk echter thans teruggebragt is tot 30, doordat 2 kinderen van een kliwon

tjarik de school weder verlieten. Zoo bleek dus ten duidelijkste, dat in de onverschilligheid op het gebied des keizers, of beter gezegd bij de aanzienlijksten aldaar ondervonden, geenszins gedeeld werd door de andere Javaansche grooten. Integendeel: de bewijzen zijn daar, dat het Javaansche schoolonderwijs alhier niet minder dan elders groote belangstelling ondervindt en meer en meer zal ondervinden, en dat men in dit opzigt niets heeft te vreezen van den verderfelijken invloed der gewoonte. De leeftijd der kinderen is, gelijk uit tabel I blijkt, van 7 tot 15 jaren. Wenschelijk ware het geweest, dat zij, of ten minste velen, van jonger leeftijd waren; doch het denkbeeld dat de kleinere kinderen onderwezen zouden worden en de grootere niet, vond waarschijnlijk geen bijval, en dit zal de oorzaak zijn, dat vooral de ouderen voor de school bestemd werden. Misschien kon men het ook niet van zich verkrijgen om jongere kinderen reeds zoo vroeg aan hunne kinderspelen te onttrekken en met ernstige zaken bezig te houden. Het gevolg van den meerderen leeftijd van vele kinderen was, dat zij reeds eenige vorderingen gemaakt hadden, toen zij ter schole kwamen; Bijlage II dient om dit aan te toonen. Velen hadden in het Javaansch lezen en schrijven reeds vrij goede vorderingen gemaakt. In het Maleisch lezen en schrijven waren zij minder ervaren. Van het rekenen, b. v. het uitspreken van getallen, hadden enkelen een flaauw begrip. De dertig schoolkinderen zijn verdeeld in vier afdeelingen; over elke afdeeling heb ik een der kweekelingen van de kweekschool als onderwijzer aangesteld. Ten einde de ambitie op te wekken, is aan elk van de kweekelingen-onderwijzers eene bepaalde afdeeling van leerlingen toevertrouwd. Een vijfde der kweekelingen vervult bij voorkomende gelegenheid de plaats van een der kweekelingen-onderwijzers. De schooluren waren voor de kinderen bepaald telken dage van 8 tot 11 ure; doch daar zij telkens veel vroeger kwamen, zijn de uren veranderd van 7 tot 10 ure. Hierdoor zijn de kweekelingen-onderwijzers tevens in de gelegenheid,

om zich des voormiddags een uur langer onder mijne leiding te oefenen.

„Het onderwijs wordt aan de kinderen door kweekelingen gegeven; doch steeds is er een der onderwijzers van de kweekschool bij of althans in de nabijheid, 't geen des te gemakkelijker kan geschieden, daar de kweekschool slechts door een bamboezen pagger van de normaalschool is gescheiden en men van de eene tot de andere door drie deuren toegang heeft. Tot onderwijzers heb ik diegene der kweekelingen aangesteld, die de meeste vorderingen gemaakt hadden en naar mijn oordeel het eerst tot gouvernements-onderwijzers zullen kunnen aangesteld worden. Hunne namen zijn: Mas Sostro Dimedjo van Japara, Bagoes Atmorojo van Pekalongan, Raden Mas Soerijo Sentiko van Kadoe en Raden Mas Soedjoedo van Bagelen; hun plaatsvervanger heet Mas Abbas van Rembang. De zorg van de onderwijzers der kweekschool bepaalt zich tot het verdeelen, leiden en verbeteren van 't onderwijs, aan de kinderen gegeven. De eerste indruk, dien deze geheele verandering en uitbreiding van de inrigting der kweekschool op de kweekelingen maakte, was allergunstigst. Met graagte aanvaardden de kweekelingen-onderwijzers hun taak; met ijver hebben zij die tot nu toe volbragt. De eerste van hen geeft bij voortduring de duidelijkste blijken van uitstekenden lust en ijver, van meer dan gewonen aanleg voor zijn toekomstig vak. De tweede is ook ervaren genoeg en vol ijver, maar wat al te vlug en te haastig in zijn werken; zijn vaart moet nog al eens ingehouden worden. De derde kan in kennis tegen den besten wedijveren; zijn ijver laat niet te wenschen over; doch voor alsnog schijnt hij eenigen minderen aanleg voor 't onderwijsgeven te verraden; ik vertrouw evenwel, dat hij op den duur zijne stijfheid zal afleggen en in levendigheid en spraakzaamheid toenemen. De vierde is in alle opzigten zeer loffelijk. Zooveel mogelijk wordt door allen die methode van onderwijzen gevolgd, die op hen door de onderwijzers der kweekschool is toegepast. Zij toonen in dit op-

zigt trouwe navolgers te zijn. Bij het einde der maand wordt door elk der kweekelingen-onderwijzers een staat ingediend van de vorderingen der leerlingen en naar de waarheid van die staten wordt dan naauwkeurig onderzoek gedaan door een van de onderwijzers der kweekschool. Tabel III wijst de verdeeling in afdeelingen aan, voorts het aantal dagen, dat de leerlingen sedert hunne toelating ter school aanwezig of afwezig waren, en eindelijk de vorderingen, die zij thans gemaakt hebben. In aanmerking nemende den korten tijd, levert deze tabel, vergeleken met tabel II, allezins gunstige resultaten op. Bij het lezen en schrijven is het moeijelijk, om van elke vordering met een woord een duidelijk begrip te geven. Bij het rekenen is dit gemakkelijk. In het algemeen verheugt het mij van het gedrag der kinderen, van hun aanleg en ijver een gunstig getuigenis te kunnen geven. Hun leerlust laat over het algemeen niets te wenschen over, hun vlijt heeft zelden een prikkel noodig.

„Gelijk uit genoemde tabellen blijkt, bepaalt zich het onderwijs thans tot het Javaansch lezen en schrijven, tot het Maleisch lezen en schrijven met Hollandsche karakters en tot het rekenen. Bij de meestgevorderden wordt er een begin gemaakt met het vertalen van 't Javaansch in 't Maleisch en omgekeerd.

„Ik meen dat het bovenstaande voldoen zal aan het oogmerk en aan UEG. eenig denkbeeld zal geven van den toestand der Javaansche normaalschool. Ik zou er nog veel kunnen bijvoegen; doch ik ben huiverig om nog meer mede te deelen van eene zoo jeugdige inrigting, wier bloei veel vruchten belooft, maar daarom niet verzekert. Deze verklaring van mij zij thans voldoende, dat de opening der Javaansche normaalschool een allergunstigsten indruk alhier heeft gemaakt, dat de kinderen oplettend en ijverig zijn, dat de kweekelingen-onderwijzers over 't algemeen goeden aanleg en veel lust aan den dag leggen en dus beloven eerlang aan hunne bestemming te kunnen beantwoorden.

„Gelijk ik met het volste vertrouwen UEG. de resultaten

der Javaansche normaalschool heb blootgelegd, zoo eindig ik met de zaak van het Javaansche onderwijs bij voortduring aan UEGs. hooge belangstelling en medewerking vrijmoedig en dringend aan te bevelen."

Nog blijft ons te spreken over de provinciale scholen.

Wij hoorden dat bij 's konings besluit van 30 September 1848 twintig provinciale scholen aan Java werden toegestaan, met een onderwijzer in iedere school, op dertig tot vijftig gulden 's maands, en veertig gulden voor schoolbehoeften 's jaars; dat verder ingevolge daarvan bij besluit van den Gouverneur Generaal van 7 Mei 1849 aan de hoofdkommissie van onderwijs te kennen was gegeven "dat de regering genegen is op daartoe strekkende aanvragen ter beschikking van de hoofden van plaatselijk bestuur op Java te stellen eenige fondsen voor het onderwijs en de opleiding van inlandsche ambtenaren." Nog in datzelfde jaar werden die fondsen voor twee residentiën, Passaroean en Japara, aangevraagd en toegestaan, om daarover voorloopig te beschikken "voor het geven van onderwijs aan de zonen van inlandsche ambtenaren, op de wijze en den voet door den resident te bepalen, in afwachting der oprigting van gouvernementsscholen tot opleiding van inlandsche ambtenaren."

Op gelijke voorwaarden werden die fondsen sedert tot ultimo 1852 nog toegestaan voor verschillende scholen, als: op de hoofdplaatsen der residentiën Bantam, Tjanjor, Tagal, Pekalongan, Japara, Rembang, Soerabaya, Passaroean, Bezoekie, Banjoemaas, Bagelen, Kadoe, alsmede voor die der assistent-residentiën Toeban (Rembang), Ambal, Keboemen (Bagelen), Krawang en voor Montilan en Temangong (Kadoe), waar controleurs wonen. De school van Soerabaya werd door de afdeeling der Maatschappij: tot Nut van 't Algemeen aldaar opgerigt en wordt ook op hare kosten onderhouden. Die van Tjanjor had een bijzonder doel, was slechts tijdelijk opgerigt om onderwijzers te vormen, die aan het hoofd van scholen op ieder der hoofdplaatsen van de Preanger Regentschappen zouden geplaatst worden. Nadat dit doel be-

reikt was, werd dan ook de school ontbonden en werden daarvoor vijf scholen opgerigt op de hoofdplaatsen der vijf regentschappen: Tjandjor, Bandong, Soemadang, Soekapoera en Limbangan. De school van Montilan is later ingetrokken en met die van Magelang vereenigd.

Gedurende het jaar 1853 werden nog twee scholen geopend: eene te Patjitan en eene te Toelong Agong (Kedirie). In 1854 kwamen daarbij nog eene te Cheribon, eene te Japara, hoofdplaats der assistent-residentie van denzelfden naam, en twee in de residentie Passaroean, te Bangil en Malang.

Het getal scholen, thans op Java, overtreft dus reeds dat van twintig, bij koninklijk besluit van 30 September 1848 toegestaan. Dit getal kon echter nog verder overschreden worden, zonder dat de voor haar toegestane som behoeft vermeerderd te worden, omdat de kinderen of leerlingen een zeker schoolgeld betalen, verschillende, naar den rang en het vermogen der ouders, van *f* 0,60 tot *f* 4,— 's maands. Op enkele scholen, zoo als op die van Toelong Agong (Kedirie) en Banjoemaas, betalen de kinderen der regenten *f* 10,— en te Rembang *f* 15,— 's maands. Van daar ook dat in enkele residentiën meer scholen konden opgerigt worden, als: vijf in de Preanger Regentschappen, drie in Passaroean, Bagelen, en ook aanvankelijk drie in Kadoe.

Het getal der leerlingen op deze verschillende scholen, afwisselende, zal meer dan duizend bedragen.

Het doel van het onderwijs is opleiding der leerlingen tot inlandsche ambtenaren.

De onderwijzers waren in den aanvang bijna allen aanverwanten of volgelingen der regenten en menschen, die geene opleiding tot onderwijzers hadden genoten, daarom slechts in zekere mate voor hun werk berekend. Op enkele scholen onderwijzen ook Europeanen Eenige dier Javanen zijn echter reeds vervangen door leerlingen der kweekschool, na volbragten cursus tot het onderwijzersambt toegelaten. Eerst dan, wanneer zoodanige kweekelingen aan het hoofd van

alle scholen zullen staan, zal er eenheid in het onderwijs kunnen komen en dat meer geregeld gegeven worden.

De boekjes, door het gouvernement uitgegeven en verkrijgbaar gesteld. worden op de scholen gebruikt.

Welk onderwijs gegeven wordt en met welke vruchten, zal het best blijken uit de navolgende mededeelingen, ontleend aan de elkander opvolgende verslagen van sedert 1852 opgerigte scholen.

Omtrent Bantam berigt men ons:

„Het onderwijs liep over lezen en schrijven met Romeinsche, Arabische en Javaansche karakters, en rekenen. De leerlingen toonden algemeen veel bevattelijkheid. De regent ondersteunde de zaak zeer, ook door den onderwijzer te helpen om den scholieren de manieren te doen eigen worden van fatsoenlijke inlanders.

„Nadat deze instelling werd beproefd en is tot stand gekomen, mag nog niet worden gezegd, dat daaraan groote deelneming wordt betoond van den kant der ouders én van de kinderen. Het denkbeeld van de Bantamsche inlandsche hoofden, dat zij allereerst en boven alles hunne kinderen moeten laten onderrigt geven in de godsdienst, maakt, dat zij de tot andere opleiding bestemde school maar als eene bijzaak blijven beschouwen, en dus niet eer denken om hunne kinderen daarop te doen, dan nadat zij hunne eerste en leerzaamste jaren hebben doorgebragt met het genieten van onderwijs op eene geestelijke school. Van daar dat de kinderen niet vroeger op de gouvernementsschool worden gebragt dan wanneer zij reeds in jaren gevorderd zijn en nadat zij reeds eenen langen en lastigen schooltijd bij dezen of genen priester hebben doorgestaan.

„Een 20tal kinderen van hoofden blijft af en aan op de school te Serang en erlangt er onderwijs in het lezen en schrijven met Maleische en Latijnsche letters, en in het rekenen en een weinig aardrijkskunde, terwijl zij verder worden opgeleid voor inlandschc hoofden.

„Hoe weinig ook, wordt hiermede reeds veel goeds ge-

daan, en zoodra wat meer gezien en gevoeld zullen worden de voordeelen, die daardoor worden verkregen — omdat toch zulke leerlingen der school bij voorkeur verdienen in aanmerking te komen voor eene plaatsing als hoofden — mag worden te gemoet gezien, dat de zoo nuttige instelling eener inlandsche school meer algemeen bijval zal vinden.

„Het kiezen en bekomen van een geschikt inlander, om als meester bij eene school in dienst te worden gesteld, is hierbij eene hoogst moeijelijke zaak, bij een personeel als dat van Bantam, terwijl daarentegen een vreemdeling met moeijelijkheden zou te kampen hebben om die betrekking in Bantam te volbrengen. De onderwijzer, die tegenwoordig aan het hoofd der school is gesteld, wordt algemeen als een geschikt en kundig persoon erkend; doch hij mist den takt, dien een onderwijzer moet hebben, zal hij met vrucht aan kinderen onderwijs geven. De regent van Serang, bij wien aan huis de inlandsche school gehouden wordt', surveilleert met belangstelling het geven van onderwijs en geeft zich moeite om het nut der inrigting te doen gevoelen en op prijs stellen, hetgeen bij de Bantamsche hoofden nog eene zeer moeijelijke zaak blijft uitmaken.

„Volgens de opgaven is het voorgekomen, dat in de belangstelling van den kant der hoofden, in den ijver der leerlingen, in het bezoeken der school, in de leiding van het onderrigt van den onderwijzer en dus ook ten slotte in de door zijne leerlingen gemaakte vorderingen op ultimo 1854, in vergelijking met 1853, eenige vooruitgang is te bespeuren.

„Op ultimo 1854 bedroeg het aantal scholieren 21, welke in 5 klassen waren verdeeld.

„Over het gedrag van den inlandschen onderwijzer Toebagoes Jachia is nimmer eenige klagt ingebragt.

„De doelmatigheid der in gebruik zijnde lees- en schoolboeken wordt zeer geroemd."

Krawang.

Volgens het verslag van 1852 waren de leerlingen kin-

deren van inlandsche hoofden en gegoede inlanders, van den ouderdom van zes tot zeventien jaren. Zon- en feestdagen uitgezonderd, had het onderwijs elken dag geregeld plaats van 's morgens 7 tot 11 ure en na den middag van 1 tot 4 ure. Het onderwijs bepaalde zich aanvankelijk tot het lezen en schrijven van de Soendasche taal met Javaansche karakters; daar de leerlingen evenwel veel bevattelijkheid aan den dag legden, strekte het onderwijs zich ook spoedig uit tot het lezen en schrijven van het Maleisch met Romeinsche karakters en de vier hoofdregelen der rekenkunst. In het schrijven van het Soendaasch en Maleisch met Javaansche en Romeinsche karakters evenaarden de leerlingen de gedrukte voorbeelden, en dit gedeelte van het onderwijs liet niets te wenschen over. Het lezen van de Soendasche en Maleische talen met Javaansche en Romeinsche karakters geschiedde vrij loopend, en de uitspraak was duidelijk. Ook in het rekenen gaven de leerlingen redenen van tevredenheid.

Over 1853 kan het volgende worden medegedeeld. Het getal leerlingen, aanvankelijk gesteld op 30, doch langzamerhand verminderd tot 20, bedroeg onder ultimo December nog maar 17, hetgeen toe te schrijven was aan de omstandigheid, dat eenige ouders hunne kinderen de school hadden doen verlaten zonder daarvoor bepaalde redenen op te geven. Het onderwijs bepaalde zich tot het lezen en schrijven der Soendasche en Maleische talen met Romeinsche en Javaansche karakters. De meestgevorderden kregen ook onderrigt in het lezen en schrijven van het Maleisch met Arabische karakters en in de vier regelen der rekenkunst. De gedurende 1853 ontvangen schoolgelden bedroegen *f* 240.

Het getal leerlingen was onder ultimo 1854 met één vermeerderd. De aangewende pogingen om de school door meer kinderen te doen bezoeken waren vruchteloos gebleven. De oorzaak hiervan ligt niet in de omstandigheid, dat het schoolgeld te hoog gesteld was, daar het voor de hoofden tot den rang van districtshoofd *f* 3.— en voor de mindere hoofden en inlanders, geene hoofden zijnde, slechts *f* 1,— per kind

's maands bedroeg, doch moet gezocht worden in de verregaande indolentie van de bevolking en hare hoofden. Het liet zich daarom ook niet aanzien, dat het getal leerlingen vermeerderen zou. Hetgeen in andere residentiën de ouders zoude aansporen om hunnen kinderen onderwijs te doen genieten, namelijk, hun een vooruitzigt tot plaatsing in eene of andere betrekking te openen — hetwelk vooral voor deze afdeeling van zoo groot gewigt zoude zijn, met het oog op de weinige geschikte personen, die men onder de inlanders van hooge afkomst aantreft — doet alhier niets af; hunne traagheid en onverschilligheid is van dien aard, dat zij, die reeds ambtenaren zijn, er zich weinig aan gelegen laten liggen, indien zij met ontslag bedreigd of zelfs ontslagen worden. Zon- en feestdagen uitgezonderd, had het onderwijs iederen dag geregeld plaats van 's morgens 8 tot 2 ure des middags, hetgeen zoo geregeld werd om die kinderen, die door hunne ouders daartoe bestemd waren, in de gelegenheid te stellen zich gedurende de middaguren in de godsdienstleer in het Arabisch te oefenen. — De leerlingen waren in 2 klassen verdeeld. In de 1ste klasse lazen zij vrij goed het Maleisch en Soendaasch met Javaansche en Romeinsche karakters, zoowel in geschreven als in drukletters; het schrijven in die talen met beide die karakters was allezins voldoende. Het overzetten van de eene in de andere taal liet nog wat te wenschen over. In het rekenen, hetwelk zich tot de 4 hoofdregelen der gewone cijferkunst bepaalde, gaven zij redenen van tevredenheid. — De leerlingen der 2de klasse lazen en schreven vrij vlug het Soendaasch en Maleisch met Javaansche karakters. De bij deze school geplaatste onderwijzer werd geschikt geacht tot het geven van onderwijs in de hiervoren vermelde vakken. Het werd echter betreurd, dat hij ook niet in het landmeten eenig onderwijs geven kon.

Tagal.

Hier geschiedde de opening der school op 12 Januarij

1852 met eenige plegtigheid. Al de regenten en eene menigte inlandsche hoofden waren tegenwoordig. „Met de meeste geestdrift," zegt de resident, „werd door de regenten uit aller naam dank betuigd voor de blijken van genegenheid en welwillenheid, welke het gouvernement hun betoonde door hun de middelen te verschaffen om hunne kinderen tot nuttige leden der maatschappij gevormd te zien." De hoofdpanghoeloe deed een gebed om den zegen des Allerhoogsten voor de school af te smeeken. Men begon met 66 kinderen. In 't laatst van het jaar waren er 65, van 10—19 jaren oud. Het onderwijs liep over het lezen en schrijven van Maleisch met Romeinsch en Javaansch met het eigen schrift, vertalen daaruit, staten trekken, rekenen en de aardrijkskunde van Java. Over het algemeen waren de vorderingen bevredigend. Het op den 19den December 1853 gehouden openbaar examen liep over de volgende vakken:

Voor de 1ste klasse:

1o. Maleisch lezen en schrijven met Latijnsche karakters.
2o. Javaansch lezen en schrijven met de eigenaardige karakters.
3o. De 4 hoofdregelen der rekenkunde en de tiendeelige breuken.
4o. Aardrijkskunde van het eiland Java.
5o. Staten trekken.
6o. Vertalen van het Javaansch in het Maleisch en omgekeerd.

Voor de 2de klasse:

1o. Javaansch lezen en schrijven met de eigenaardige karakters.
2o. Maleisch lezen en schrijven met Latijnsche karakters.
3o. Rekenen — de 4 hoofdregelen.
4o. Vertalen van het Javaansch in het Maleisch.

Voor de 3de klasse:

1o. Lezen van Latijnsche karakters.
2o. Schrijven van idem.
3o. Eerste regelen der rekenkunde.

Het getal kinderen, dat geëxamineerd werd, bedroeg 66, waarvan 22 uit de 1ste, 18 uit de 2de en 26 uit de 3de klasse.

In al de genoemde vakken gaven velen blijken van goede verstandsontwikkeling en van gemaakte vorderingen in het schoonschrijven en de reken- en aardrijkskunde. Velen lazen vlug Javaansch en ook Maleisch met Latijnsche karakters. De uitslag vau het examen over de 66 leerlingen, met uitzondering van een betrekkelijk gering getal, werd over het algemeen voldoende genoemd.

In den loop van het jaar 1854 waren er 23 leerlingen, zoo wegens volbragte studie als anderzins, afgegaan, terwijl er 26 waren bijgekomen, zoodat het aantal leerlingen onder ultimo 1854 bedroeg 69. De leerlingen waren verdeeld in 3 klassen. De school werd in stand gehouden zonder andere bijdrage van het gouvernement dan de bezoldiging van eenen onderwijzer ad *f* 30,— en *f* 10,— 's maands voor schrijfbehoeften en het schoonhouden van het schoolgebouw. Het totaal, dat maandelijks buiten de genoemde bijdrage van het gouvernement werd ontvangen, beliep over de maand December 1854 *f* 106,— waarvan *f* 24,— voor bezoldiging van twee kweekelingen afging, zoodat er nog een restant bleef van *f* 82,— uit welke maandelijksche inkomsten de noodige schoolmeubelen, schoolboeken en andere benoodigdheden werden aangekocht en onderhouden. Hiervan werd behoorlijke verantwoording door den onderwijzer, onder toezigt vân den regent van Tagal, gehouden en driemaandelijks eene rekening-courant aan het bestuur ingezonden. Het saldo op ultimo December 1854 bedroeg *f* 3,305,07. — Op den 28sten December 1854 had, ten overstaan van den resident, in het bijzijn van de regenten van Tagal en Brebes, den sekretaris der residentie, de controleurs der landelijke inkomsten en kultures Sijthof en Meijer, benevens den onderwijzer van 's gouvernements lagere school, het examen over de vorderingen der leerlingen plaats gehad. De leerlingen der 1ste klasse gaven bijzondere redenen tot tevredenheid. Niet alleen dat zij in het Javaansch en Maleisch lezen en schrijven, alsmede in het vertalen van het Javaansch in het Maleisch en omgekeerd, blijken van vlugheid gaven; maar ook

in de rekenkunde waren zij goed te huis: zij losten onderscheidene voorstellen met tiendeelige en gewone breuken vaardig op. Tamelijk waren zij ook bedreven in de aardrijkskunde van Java. De leerlingen der 2de en 3de klasse voldeden mede vrij goed aan de verwachting. Men kon zien dat de onderwijzer zich niet alleen er op toelegde om zijnen leerlingen kundigheden mede te deelen, maar tevens om hun verstand te ontwikkelen en hun hart te vormen voor goede indrukken. Het bestuur gaf dan ook gaarne, wegens den goeden afloop van het onderzoek naar de vorderingen der leerlingen, zijne tevredenheid aan den onderwijzer Mas Kertadipoera te kennen. Het getal leerlingen, dat geëxamineerd werd, bedroeg 69.

Pekalongan.

Het verslag van 1852 meldt dat het onderwijs bestond in het Maleisch lezen en schrijven met Romeinsche en het Javaansch lezen en schrijven met Javaansche karakters en het rekenen tot den regel van drieën. Men klaagde over het ongeregeld ter school komen der leerlingen, die op eenigen afstand woonden.

Volgens het verslag van 1853 liet de bloei der school te Pekalongan nog steeds veel te wenschen over, door het gemis van eenen bekwamen onderwijzer in de inlandsche talen en de grondregelen van het lager onderwijs. Het onderwijs ging echter geregeld voort, en het getal leerlingen bedroeg gemiddeld 21. De leerlingen, wier ouders ver van de hoofdplaats woonden, bezochten de school ongeregeld, waarin alleen verbetering verwacht werd, wanneer de ouders bespeurden dat er meer degelijk onderwijs gegeven werd en het dus van belang voor hunne kinderen was dat zij op de hoofdplaats gevestigd waren. Op den 28sten December nam de resident, in het bijzijn van eenige Europesche en inlandsche ambtenaren, het examen af over de vorderingen der leerlingen. De leerlingen der 1ste klasse gaven redenen

van tevredenheid, en ook de vorderingen der lagere klasse waren niet onvoldoende. Den onderwijzer werd aanbevolen de leerlingen een duidelijk begrip te geven van hetgeen zij leerden en tot geen hooger onderwijs over te gaan dan wanneer het geleerde goed verstaan was. Het getal leerlingen had in 1854 gemiddeld 's maands 19 bedragen. Vele leerlingen hadden den ouderdom bereikt dat, volgens hunne ouders, het onderwijs op de school voor hen niet verder noodig was, en hieraan was hoofdzakelijk de vermindering van het getal leerlingen gedurende de laatste helft van 1854 toe te schrijven. Onder ultimo 1854 bedroeg hun getal slechts 12. Ook in dit jaar werd de school weder niet altijd geregeld door de leerlingen bezocht. De inlandsche hoofden werden daarom op nieuw opmerkzaam gemaakt op het belang, dat er voor hen in gelegen is om hunne kinderen degelijk te doen onderwijzen, waartoe bij deze school veel beter gelegenheid bestaat dan bij de meeste onderwijzers, aan wie zij tot dus ver hunne kinderen toevertrouwden. In de regelingen van het onderwijs waren geene veranderingen gebragt. Op den 27sten December 1854 werd door den resident van Pekalongan, in het bijzijn van eenige Europesche ambtenaren en van de regenten, examen gehouden over de vorderingen der leerlingen, die ten getale van 12 aanwezig waren. Daar de oudste leerlingen de school verlaten hadden, bepaalde het onderzoek zich tot de vorderingen in de lagere klassen. Het schrijven met Latijnsche karakters was zeer voldoende; evenzoo het lezen in de Javaansche en Maleische talen in die karakters. De leerlingen bleken voldoende vorderingen in de 4 hoofdregels der cijferkunst gemaakt te hebben. Het schrijven van de Javaansche taal ging redelijk vlug; doch het lezen dier karakters was den leerlingen moeijelijker dan die taal geschreven in Latijnsche karakters.

Japara.

Den 15den October 1849 werd ter hoofdplaats Pattie eene

inlandsche school geopend met 28 leerlingen, welk getal medio 1850 tot 33 was aangegroeid, allen zonen van inlandsche hoofden. Het onderwijs was aanvankelijk bepaald tot het schrijven van het Maleisch met Romeinsche karakters, het Javaansch schrift met het eigendommelijk karakter, het vertalen van het Maleisch in het Javaansch en omgekeerd, het lezen in de beide talen en het rekenen. Bewonderenswaardig waren de vorderingen, welke de meesten der scholieren in een zoo kort tijdsverloop hadden gemaakt. Men hoorde zelfs de jongsten onder hen zeer vlug en vloeijend van het bord of eenig geschreven opstel met duidelijke stem en gepaste vrijmoedigheid lezen. Velen van hen schreven reeds een zeer net kleinschrift, en van kinderen, die 8 maanden geleden niet konden schrijven, werden nu reeds enkelen gebezigd tot kopiewerk voor het residentie-bureau. Met het rekenen waren sommigen gekomen tot aan de deeling, en ook hierin werden in den korten tijd, die sedert de oprigting dezer school verloopen was, beduidende vorderingen gemaakt. De school werd bestuurd door zekeren Mas Bandong, die sedert jaren inlandsch schrijver was op het residentie-bureau en bij het onderwijs, dat hij gaf, ook die betrekking in de namiddaguren bleef waarnemen. Die onderwijzer kenmerkte zijn onderrigt en omgang door eenvoud, bevattelijkheid en zachtheid, vooral bij inlandsche kinderen zoo noodig om hen tot leeren aan te moedigen. Orde en stilte heerschten in de school en maakten haar ook in dit opzigt tot een navolgenswaardig voorbeeld. Zij trok in hooge mate de belangstelling der regenten en mindere inlandsche hoofden, welke laatsten vooral er een bewijs in vonden, dat de regering zich het lot hunner kinderen en derzelver vorming en ontwikkeling had aangetrokken. In het nieuwe residentie-kantoor, in het laatst van 1850 betrokken, werd eene afzonderlijke kamer voor deze school aangewezen.

Het verslag over 1851 meldde, dat de leerlingen sedert 1850 in vorderingen waren toegenomen. Eenige hunner schreven het Javaansch en het Maleisch met Romeinsche letters

zeer vlug en duidelijk. Het getal leerlingen bedroeg onder ultimo December 33.

Volgens het verslag over 1852 was het getal leerlingen op ultimo van dat jaar verminderd tot 28, van 8 tot 17 jaren. Over het algemeen hadden zij meer vorderingen in het schrijven van het Maleisch met Romeinsche karakters gemaakt dan in de andere vakken van onderwijs. Het schrift van velen hunner kon voor fraai gehouden worden. Dat hunner eigene taal, het Javaansch namelijk, was minder schoon, terwijl hunne hand daarbij niet zoo vast als bij het schrijven van eerstgenoemde taal was. De leerlingen waren verdeeld in drie klassen. De eerste of hoogste bevatte 16 leerlingen, de tweede 9 en de derde 3. De kinderen in de eerste klasse lazen het geschreven Javaansch goed, doch het Maleisch veel beter. Met drukletters waren zij minder goed bekend, uit gebrek aan gedrukte leesboeken, welke sedert ontboden waren. Het overzetten van de eene in de andere taal liet nog wat te wenschen over; eenigen hunner maakten daarop eene uitzondering. Zij waren gevorderd tot de vier hoofdregelen der gewone cijferkunst, doch waren daarin minder vast dan verwacht werd. In de 2de klasse lazen zij het Javaansch goed; het lezen van het geschreven Maleisch ging echter beter. Het schrift van het Maleisch met Romeinsch karakter was zeer goed; doch in dat van het Javaansch waren zij minder geoefend. In de rekenkunde waren zij gevorderd tot de optelling, aftrekking en vermenigvuldiging; doch een en ander liet nog veel te wenschen over. De leerlingen der 3de klasse waren nieuwelingen, die het Maleisch met Latijnsch karakter en ook het Javaansch begonnen te schrijven, doch nog niet konden lezen, evenmin als rekenen.

Op ultimo December 1853 bedroeg het getal leerlingen 24, en alzoo 4 minder dan onder ultimo December 1852 ter school waren. Hunne vaders waren inlandsche ambtenaren van meer of minder aanzien, de meesten nog in actieve dienst en sommigen gepensioneerd; de meesten nogtans waren kinderen van mindere inlandsche ambtenaren; zoons van re-

genten werden er niet aangetroffen. De oudste leerling telde 20, de jongste 8 jaren. De school bleef op dezelfde hoogte als vroeger. Het schrijven van het Maleisch met Romeinsche letters maakte eene hoofdzaak uit, waarin de leerlingen steeds het meeste belang toonden te stellen en waartoe hunne vorderingen zich voornamelijk bepaalden. De leerlingen waren verdeeld in 2 klassen. De 1ste of hoogste klasse bevatte 9 leerlingen en alzoo 7 minder dan in 1852; daarentegen waren er in de 2de klasse 3 meer dan gezamenlijk in de beide 2de en 3de klassen in het voorgaande jaar. De kinderen in de 1ste klasse lazen het geschreven Javaansch tamelijk, doch het Maleisch veel beter; het lezen van gedrukte Maleische werkjes met Romeinsche letters overtrof ook het lezen van Javaansch, in de eigendommelijke karakters gedrukt. Het overzetten van de eene in de andere taal liet te wenschen over, op eene enkele uitzondering na. In het rekenen waren zij niet zeer vast; doch over het algemeen hadden zij een bevattelijk denkbeeld van de vier hoofdregelen. In de 2de klasse lazen zij het Javaansch redelijk, het geschreven Maleisch met Romeinsche karakters echter beter. Ook het schrift in die klasse in die karakters was vrij voldoende; blijkbaar was het gros der leerlingen daarin meer dan in het Javaansch schrift geoefend. Met de oudste leerlingen in de 2de klasse was men mede in het rekenen tot de 4 hoofdregelen gevorderd. Het onderwijs der jongste leerlingen, welke eigenlijk eene afzonderlijke of 3de klasse hadden behooren uit te maken, nieuwelingen zijnde, was niet verder gevorderd dan tot het aanleeren van het Maleisch met Latijnsche karakters, de eerste schrijfoefeningen, de spelling en een weinig lezen en rekenen.

Op ultimo 1854 bedroeg het getal scholieren 21, alzoo 3 minder dan onder ultimo 1853. Voor het oogenblik waren er geene kinderen ter schole, welker vader eene hoogere betrekking bekleedde dan die van hoofddjaksa en wedono; de meesten waren zonen van mindere beambten of van gepensioneerden, terwijl de regenten van Pattie, Koedoes

en Djawana geene kinderen hadden, die voor de school in de termen vielen. De oudste leerling telde 22, de jongste 10 jaren. De vorderingen waren over het algemeen in het afgeloopen jaar niet zeer beduidend geweest. Even als vroeger, maakte het schrijven van het Maleisch met Romeinsche karakters eene hoofdzaak uit, waarin de leerlingen zich tamelijk onderscheidden. Zij waren verdeeld in 2 klassen. De 1ste of hoogste klasse bevatte 8 leerlingen, derhalve 1 minder dan onder ultimo 1853; de 2de klasse telde 13 leerlingen of 2 minder dan in het vorige jaar. In de 1ste klasse werd onderrigt gegeven in het Javaansch en Maleisch; men trachtte door overzettingen wederkeerig in die beide talen de kracht en waarde derzelven meer begrijpelijk te maken. Het lezen van geschreven Javaansch ging minder vlot dan het lezen van Maleisch met Romeinsche letters; gedrukte werkjes in die taal in ons letterschrift werden beter en duidelijker gelezen dan de werkjes in het Javaansch, met eigen schrift gedrukt. Het rekenen werd voortgezet tot en met den regel van drieën; ook daarin waren geene groote vorderingen gemaakt; met de 4 hoofdregelen ging het beter en daarvan hadden de leerlingen meer begrip. De leerlingen der 2de klasse lazen, even als die der 1ste, het Maleisch met Romeinsche karakters beter dan het Maleisch. De geleverde handschriften gaven het vooruitzigt voor het verkrijgen van goede schrijvers. In deze klasse werd voorts onderwijs gegeven in de eerste regelen der rekenkunde. De onderwijzer Mas Bandong, tevens inlandsche schrijver op het residentie-kantoor, had, alhoewel vele capaciteiten bezittende, echter een minder juist begrip van het ware doel dezer inrigting; zulks sloeg op de leiding der leerlingen terug, zoodat er voor hoogere vakken, buiten het schrijven van eene goede letter, nog weinigen waren gevormd. Zijn gedrag had anders tot geene bemerking geleid; doch zijn gezondheidstoestand was in het afgeloopen jaar niet zeer gunstig geweest, hetwelk den bloei der school evenmin had bevorderd. Men kon de onderwerpelijke school

beschouwen als eenigzins verbonden te zijn aan het residentie-bureau, en van de leerlingen der 1ste klasse werd veelal nut getrokken voor het overschrijven van stukken, de inlandsche correspondentie, welke zeer veelvuldig is, betreffende. Overigens stond de school als leerplaats voor algemeen onderwijs op eenen zeer middelmatigen trap. Begunstiging van hooggeplaatste inlandsche hoofden genoot de school niet, en men voorzag dat bij een eventueel aftreden van den tegenwoordigen onderwijzer haar verval al spoedig zou volgen.

Rembang.

Hier was het getal leerlingen op ultimo 1852 tot 56 geklommen. Zij waren van 11 tot 25 jaren oud. Het onderwijs liep over het lezen en schrijven met Romeinsche en Javaansche letters en het rekenen in heele en gebrokene getallen, ook decimale, zoomede een weinig landmeten. Over de vorderingen der scholieren was men minder tevreden: het schrijven verstonden zij wel zeer goed, maar overigens bleef er veel te wenschen over. Ongeschiktheid van den onderwijzer werd gezegd de oorzaak te zijn. Te vergeefs was naar een geschikten persoon voor die taak omgezien.

Van de 56 leerlingen, die op ultimo December 1852 aanwezig waren, bleven onder ultimo 1853 slechts 24 over. De meesten van hen, die de school verlieten, waren echter van geringe afkomst, zoo als zonen van kampongs-hoofden en partikulieren, die, eenige vorderingen in het schrijven en rekenen gemaakt hebbende, uit de school gingen, om hunne ouders in de uitoefening hunner betrekkingen behulpzaam te zijn of om de eene of andere broodwinning te zoeken. In Junij werd een examen gehouden; doch het bleek toen, dat de leerlingen geene bijzondere vorderingen gemaakt hadden, hetgeen daaraan werd toegeschreven, dat in Januarij 1853 de onderwijzer Astro Widjoijo overleden en het niet gelukt was eenen geschikten vervanger voor hem te vinden, terwijl de

persoon, die met de waarneming dier betrekking werd belast, de noodige bekwaamheden en geschiktheid miste. Het bestuur had getracht dit gebrek te verhelpen door den onderwijzer van 's gouvernements lagere school te verzoeken tegen eene bijzondere bezoldiging van 3 tot 5 uur des namiddags in de Javaansche school onderwijs te geven, hetgeen hij in November en December 1853 gedaan had. De toelage voor dezen onderwijzer was gevonden uit bijdragen van de ouders der leerlingen.

Over 1854 bedroeg het aantal leerlingen 30, waarvan 10 behoorden tot de 1ste klasse, 9 tot de 2de, 7 tot de 3de en 4 tot de 4de klasse. Het onderwijs bepaalde zich voor de 1ste klasse tot het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen met Javaansche en Romeinsche karakters en het vervaardigen van opstellen in beide talen met de genoemde karakters, de rekenkunde tot en met den regel van drieën met breuken, en de beginselen der werkdadige meetkunde; voor de 2de klasse tot het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen met Javaansche en Maleische karakters, de rekenkunde tot en met den regel van drieën; voor de 3de klasse tot het lezen en schrijven der Javaansche en Maleische talen met Javaansche en Romeinsche karakters, de rekenkunde tot en met de deeling; voor de 4de klasse tot het lezen en schrijven der letters van de Javaansche en Maleische talen met Javaansche en Romeinsche letters, het spellen van woorden en de beginselen van lezen in die talen. De uitkomsten van het examen waren niet ongunstig te noemen. Velen toch gaven blijken van gemaakte vorderingen in het aanleeren, en zulks niettegenstaande door hen de school niet regelmatig was bijgewoond. Algemeen werd erkend, dat de schoolmeester Asmo di Werio zich moeite had gegeven om zijne geringe talenten aan zijne leerlingen mede te deelen, en ofschoon het wenschelijk werd geacht een onderwijzer te hebben, die meer grondige kennis bezat, zoo kon evenwel niet gezegd worden, dat het hem aan ijver had ontbroken. 10 leerlingen hadden gedurende

dit jaar de school verlaten; zij behoorden tot de mindere klasse der Javanen, hadden weinig vorderingen gemaakt en werden door hunne ouders opgeeischt, ten einde hen behulpzaam te zijn in de uitoefening van den landbouw. De op de school in gebruik zijnde lees- en rekenboekjes van de Bruin, Cohen Stuart en Winter mogten als welkome en nuttige handleidingen beschouwd worden, en men achtte het zeer doelmatig, dat meerdere zoodanige leerboekjes ten gebruike voor de Javaansche scholen het licht zagen.

Pasoeroean.

Te Pasoeroean ging, blijkens het verslag van 1852, het onderwijs met de aan handen gebrekkige middelen geregeld. Toen dat onderwijs aanving, was er van al de nu ter school gaande kinderen slechts één, die reeds wat geleerd had; al de anderen hadden nog geen onderwijs genoten. Over het geheel hadden de leerlingen goede vorderingen gemaakt. Het schrijven en rekenen ging bijzonder wel; maar het lezen liet veel te wenschen over, omdat er geen boeken aanwezig waren. Het eenige boek, dat de onderwijzer bezat en tot leidraad bij zijn onderwijs bezigde, was één enkel exemplaar van de Javaansche spraakkunst van wijlen A. D. Cornets de Groot, en daar die spraakkunst het XVde deel uitmaakt van de Verhandelingen van het Bataviaasch genootschap van kunsten en wetenschappen, zoo werd de directie van dat genootschap verzocht wel eenige exemplaren van dat deel ten behoeve der Javaansche school te willen afstaan; doch van dit deel waren geene exemplaren meer voorhanden. De opkomst der leerlingen ter school was niet zoo geregeld als dit wel zijn konde. Soms waren ettelijke kinderen om ziekte en andere redenen afwezig, vooral die, welke in de regentschappen Bangil en Malang te huis behoorden, hetgeen waarschijnlijk te wijten was aan de nieuwheid der inrigting. De leerlingen der Javaansche school waren zeer leidzaam en leverden in dit opzigt een gunstig verschil op met de dig-

cipelen van Europesche scholen. Onverschilligheid en onbevattelijkheid waren de voornaamste struikelblokken, waarmede de meesters te kampen hadden; onwil en ongehoorzaamheid merkte men zeer weinig op. Het onderwijs liep over lezen en schrijven van Javaansch in eigen en Maleisch in Romeinsche karakters, rekenen, staten-trekken, aardrijkskunde van Java, situatie-teekenen, landmeetkunde. Men bespeurde aanstonds eene groote verbetering in de resultaten van het onderwijs na ontvangst van de in het besluit van 30 Augustus bedoelde schoolboeken.

Het getal leerlingen bedroeg onder ult. December 1853: uit het regentschap Pasoeroean 32, uit Bangil 20 en uit Malang 11, te zamen 63, of 11 minder dan onder ultimo December 1852, toen er 74 aanwezig waren. Deze vermindering stond in verband met de voorgenomen oprigting van scholen op de hoofdplaatsen der twee laatstgenoemde regentschappen, waarover hieronder nader zal worden gesproken. De scholieren waren allen kinderen van inlandsche ambtenaren of van Javanen van goede afkomst. Hun ouderdom liep van 10 tot 16 jaren. Van hunne vorderingen en hunnen aanleg werd gunstig gerapporteerd. Onder hen waren:

24, die goed leerden en ver gevorderd waren;
27, die middelmatig leerden of gevorderd waren, en
12, die minder gevorderd of onwillig en lui waren.

Het onderwijs liep over het lezen, schrijven en rekenen, zoomede het practisch landmeten. Daar de leerlingen, pas ter school komende, alleen Javaansch konden spreken, begon het onderwijs in die taal en met Javaansche karakters. Later werd de Maleische taal met Latijnsche karakters geleerd. De leerlingen uit het regentschap Pasoeroean bezochten de school geregeld. Die uit het regentschap Bangil kwamen minder trouw op, terwijl die uit het Malangsche veelal afwezig waren, en zulks om de vroeger reeds medegedeelde reden, dat de ouders hunne kinderen ongaarne gedurende langen tijd van zich zenden.

Ultimo December 1854 bedroeg het totaal getal leerlingen in deze residentie 138, waarvan 45 op de school te Pasoeroean en 62 en 31 op de nieuw geopende scholen te Malang en Bangil. De scholieren waren allen kinderen van inlandsche ambtenaren of wel van Javanen van goede geboorte, hoewel voor het oogenblik niet in ambtsbetrekking. De ouderdom der leerlingen liep van 9 tot 18 jaren. Ten aanzien der vorderingen van de leerlingen kon gunstig worden berigt, terwijl men hunnen aanleg over het algemeen wel bevredigend kon noemen. Te Pasoeroean telde men onder de leerlingen, die goed lazen of ver gevorderd waren, 16, die middelmatig leerden 25 en die min gevorderd of onwillig en lui waren 4. Te Malang waren 10 leerlingen, die zeer goede vorderingen hadden gemaakt, en de overigen middelmatig. Door het nog kortstondig bestaan van deze school konden ten dezen aanzien nog geene juiste gevolgtrekkingen worden gemaakt. Dit was ook het geval met de leerlingen te Bangil, alwaar bovendien de controleur der landelijke inkomsten en kultures, die met den regent het toezigt over die school uitoefende, onlangs was vervangen, zoodat de nieuw aangekomen controleur nog geen verslag deswege kon doen.

Het onderwijs werd gegeven in het lezen en schrijven met Javaansche en Maleische karakters, zoomede in het rekenen.

Alleen op de school te Pasoeroean werd onderwijs gegeven in het practisch landmeten; doch er bestond hoop dit onderwijs eerlang ook tot de beide andere scholen te kunnen uitstrekken. Het onderwijs in het landmeten, hetwelk als eene voorname zaak werd beschouwd, geschiedde volgenderwijze. Aan de leerlingen, die genoegzaam gevorderd waren in de rekenkunde, werd eerst onderrigt gegeven in het berekenen van den inhoud van driehoeken, veelhoeken, enz. Wanneer zij van de platte driehoeksmeting een duidelijk begrip hadden, zoo ook van het verdeelen der veelhoeken, werd hen op het terrein het gebruik aangetoond van het planchet, het uitbakenen en in kaart brengen van het terrein, enz., hetgeen in de school op het bord ge-

durig werd herhaald. Zij, die hierin voldoende gevorderd waren, heeft men in 1854 begonnen de kennis te leeren van het kompas en de toepassing daarvan op de landmeting. De controleur der afdeeling Pasoeroean, die een en ander aan den onderwijzer aldaar grondig had geleerd, sloeg in het algemeen dezen tak van onderwijs gade en trachtte de kennis van het landmeten te bevorderen door het vervaardigen van zooveel mogelijk vereenvoudigde instrumenten.

De nuttige strekking dezer scholen werd meer en meer door de hoofden ingezien. De bekwaamste leerlingen werden bij het verlaten der school in geringe betrekkingen werkzaam gesteld, aanvankelijk zonder bezoldiging, doch later voor zoodanige ambten in aanmerking gebragt als overeen te brengen waren met hunne bekwaamheden en den stand, waartoe zij behoorden. De aandacht bleef voortdurend op die scholen gevestigd, en alles werd aangewend om de belangstelling der ouders te vermeerderen.

Banjoemaas.

Volgens het verslag van 1852 liep het onderwijs over Maleisch en Javaansch lezen en schrijven, opstellen in beide talen, rekenen (de vier hoofdregelen tot de tiendeelige breuken), aardrijkskunde van Java, staten-trekken, situatie-teekenen en beginselen van landmeetkunde. Bij voortduring was de resident zeer tevreden over de wijze, waarop deze school bestuurd werd en over de vorderingen der scholieren.

Bij het op den 28sten December 1853 gehouden examen gaven de leerlingen der hoogste klasse over het algemeen blijken van goede vorderingen. De opstellen van sommigen, waartoe het onderwerp hun eerst gedurende het examen was opgegeven, getuigden van eene vlugge opvatting en waren zelfs niet onbevallig van stijl. Het rekenen scheen nog moeite te kosten en, hoewel het werktuigelijk verrigt werd, nog niet regt in de bevatting der scholieren te zijn doorgedrongen. In de aardrijkskunde waren zij mede niet ver gevor-

derd. Evenwel gaf de onderwijzer zich alle moeite om hun die beide vakken zoo duidelijk en bevattelijk mogelijk voor te dragen en trachtte hij tevens door gepaste vragen hun verstand meer te ontwikkelen. Minder voldoende waren de vorderingen in de lagere klassen, vooral in het Maleisch lezen en schrijven met Romeinsche letters, hetgeen voornamelijk daaraan werd toegeschreven, dat het getal leerlingen voor éénen onderwijzer te groot was. De in der tijd van Soerakarta ontboden onderwijzer Bronto Sonto had getoond voor zijne taak niet berekend te zijn; hij kende niets dan het Javaansch, en zelfs hierin ging, volgens het getuigenis der regenten, zijne kunde niet boven het middelmatige. Daarbij was hij bij de scholieren hoegenaamd niet gezien en gaf aan de hoofden gedurig aanstoot door zijne onbeschaafde grove manieren. In zijne plaats had de regent van Banjoemaas, die werkelijk veel belang in de school stelde, eenen inlander van Pekalongan aanbevolen, die hier vroeger reeds, alvorens eene school bestond, onderwijs gegeven had.

Het verslag van 1854 meldde, dat de veelvuldige mutatiën onder de scholieren eenen ongunstigen invloed op het onderwijs gehad hadden en het op den 30sten December gehouden examen geene zeer bevredigende uitkomsten opleverde, hetgeen echter voornamelijk daaraan werd geweten, dat bijna al de meergevorderde leerlingen in den loop van het jaar de school hadden verlaten.

Bagelen.

In 1852 waren met het onderwijs op de scholen te Keboemen, Ambal en Poerworedjo belast geschikte Javanen, onder de dagelijksche leiding der adsistent-residenten van Ambal en Keboemen en van den controleur te Poerworedjo, terwijl de resident van Bagelen daarover het oppertoezigt had. Men was op elke dezer drie scholen over het gedrag en de geschiktheid der onderwijzers zeer tevreden. Het onderwijs liep over de volgende vakken:

a. lezen en schrijven in de Maleische taal;
b. 〃 〃 〃 〃 〃 Javaansche 〃
c. stellen van brieven in de Maleische en Javaansche talen;
d. vertalen uit het Javaansch in het Maleisch en omgekeerd;
e. rekenen tot en met den regel van drieën in gebroken;
f. geographie van het eiland Java;
g. beginselen der landmeetkunde.

De vorderingen der leerlingen waren over het algemeen zeer voldoende. Zij bezochten vlijtig de scholen en gedroegen zich rustig en ordentelijk. Hun leerlust en ijver waren voorbeeldig, en de verstandsontwikkeling, welke bij velen hunner werd opgemerkt, ging dikwijls de hoogste verwachting te boven.

Bij de in 1853 gehouden examina werden weder goede proeven van de vorderingen der Javaansche jeugd gegeven. Verscheidene leerlingen hadden met vrucht het hun gegeven onderwijs genoten en gaven het vooruitzigt van eenmaal goede hoofden te zullen worden. Niet alle Javaansche hoofden in deze residentie echter waren doordrongen van het groote nut en van het weldadige, gelegen in de verstandsontwikkeling en geestbeschaving hunner kinderen. Zij waren tevreden zoodra hunne kinderen slechts een weinig lezen en schrijven konden, als wanneer zij hen weder de school deden verlaten, om zoo doende het te betalen schoolgeld zoo spoedig mogelijk weder uit te winnen.

Volgens het verslag van 1854 werden de scholen te Keboemen en Ambal door de leerlingen geregeld bezocht; deze betoonden bij voortduring veel ijver en lust om te leeren en maakten goede vorderingen, zoodat bij de openbare examina over de uitkomsten alle reden tot tevredenheid bestond. Aan verscheidenen hunner, die de school verlieten, werden dan ook bij die gelegenheden getuigschriften afgegeven, ten einde bij vacaturen van kleine betrekkingen in aanmerking te komen. Ook over de onderwijzers was men steeds tevreden.

Met betrekking tot de Poerworedjosche school viel nu.

na een ruim tweejarig bestaan dier inrigting, op te merken, dat zij tot dus ver minder gunstige uitkomsten had opgeleverd dan die van Ambal en Keboemen.

De hoofden waren over het algemeen nog niet genoegzaam doordrongen van de waarde en het groote nut van het onderwijs voor hunne kinderen; meer in het bijzonder scheen die opmerking van toepassing op de hoofden ter hoofdplaats. Over het ongeregeld opkomen der leerlingen viel bij voortduring zeer te klagen. Ook was de zucht der ouders om hunne kinderen, zoodra deze een weinig lezen en schrijven konden, weder de school te doen verlaten, niet verminderd. Bij het examen was men dan ook niet zeer over de gemaakte vorderingen der scholieren tevreden; er was weinig vooruitgang te bespeuren sedert het vorige jaar.

Kadoe.

Aan 's residents verslag over 1852 is ontleend, dat het meerendeel der inlandsche hoofden hem voorkwam de waarde van onderwijs voor hunne kinderen niet te beseffen. Het ongeregeld ter school komen van de leerlingen en de nalatigheid in het voldoen eener naar ieders vermogen billijk gestelde betaling hadden hiervan de overtuiging gegeven. Als reden daarvoor mogt welligt in aanmerking komen de grootere waarde, die gehecht wordt aan het zoogenaamd godsdienstig onderwijs, bestaande in het leeren opzeggen van eenige gebeden en voorschriften uit den koran, veelal voor de leerlingen geheel onverstaanbaar, maar hetgeen niettemin als een tak eener goede opvoeding wordt aangemerkt.

In 1853 waren ook, behalve kinderen van inlandsche grooten, zoons van gegoede glondongs en dessa's-hoofden aangenomen. Dit werd evenwel niet aangemoedigd, en het aan hen gegeven onderwijs werd voor alsnog beperkt tot het schrijven en lezen der Javaansche taal en de hoofdregelen der rekenkunst. Ook werd onderwijs gegeven in het schoonschrijven met Latijnsche karakters, eenige beginselen van

aardrijkskunde, het rekenen in zijne hoofdregelen, de gewone en tientallige breuken, den regel van drieën en de eerste beginselen der landmeetkunde. Voor het rekenen hadden de leerlingen, in het algemeen genomen, genoegzame bevattelijkheid, en enkele deden het zeer vlug en naauwkeurig; doch de strekking van het onderwijs, ontwikkeling van verstand, ontbrak, en dat werd voornamelijk toegeschreven aan den voor de zaak niet genoegzaam berekenden onderwijzer, daar onder de leerlingen sommige waren, die voor ontwikkeling zeer vatbaar schenen. Deze vatbaarheid werd onder de kinderen, minder onder de jongelingen gevonden, en het waren niet altijd de aanzienlijken van geboorte, die het meest begrip voor het onderwijs betoonden.

Het getal leerlingen, ultimo 1853 88 bedragende, was aan het einde van 1854 slechts 40. In dit jaar hadden 69 leerlingen de school verlaten, terwijl het getal der bijgekomenen slechts 21 bedroeg. Het grootste gedeelte der kinderen, die in 1854 de school verlieten, bestond uit dezulken, die door de ouders of betrekkingen als voldoende onderwezen werden beschouwd, of de oorzaak lag daarin, dat de verpleegkosten op de hoofdplaats niet langer konden worden gedragen.

Het onderwijs, hetwelk van 's morgens 8 tot des middags 12 uur gegeven werd, bestond in het lezen en schrijven van Javaansch en Maleisch met Romeinsche karakters, het verbeteren van foutieve opstellen; verder in het rekenen, de landmeetkunde en het regtlijnig teekenen van opgemeten terreinen op verschillende, door de leerlingen met eene voldoende juistheid vervaardigde, schalen, zoo in Rhijnlandsche als Nederlandsche maat. Eenige leerlingen losten met vlugheid op voorstellen uit de rekening van winst en verlies, met of zonder gewone breuken, en berekenden met evenveel juistheid den inhoud van regtlijnige figuren, doorweven met regt-, scherp- en stomphoekige driehoeken, trapeziums, ruiten enz.; terwijl zij, zoo op het terrein als op het leerbord, niet lang behoefden te zoeken naar den diagonaal, welke als basis bij de opmeting het gemakkelijkst kan worden gebezigd.

Het kunstmatig lezen echter liet nog veel te wenschen over.

Wij ontleenden een en ander omtrent de kweekschool van Soerakarta en de provinciale scholen van Java aan de algemeene verslagen van den staat van het schoolwezen in Nederlandsch Indië over de jaren 1852, 1853 en 1854. Wij zouden ons aan een groot verzuim schuldig maken, indien wij hier ook niet herinnerden de bepalingen omtrent het schoolonderwijs der Javanen, vervat in de artt. 125 en 128 van het laatste regerings-reglement. Zeiden wij, dat er sedert het regerings-reglement van 1818 in de reglementen van 1827 en 1836 teruggang was betreffende het onderwijs van den inlander, ja, dat in dat van 1836 dit geheel vergeten was; hoe gunstig staat daartegenover hetgeen wij in genoemde artikelen van het laatste reglement lezen: „Het openbaar onderwijs is een voorwerp van de aanhoudende zorg van den gouverneur generaal. — Het verslag doet den staat van het openbaar onderwijs, ook dien van de scholen voor de inlandsche bevolking bestemd, jaarlijks kennen. — De gouverneur generaal zorgt voor het oprigten van scholen ten dienste der inlandsche bevolking."

e. *Handelingen der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen, in Nederland en Indië.*

Het hoofdbestuur der Nederlandsche Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen stelde ook van den beginne hoog belang in de zaak van het onderwijs van den Javaan. Reeds in 1841 benoemde het eene commissie uit zijn midden, om met den hoogleeraar T. Roorda de middelen te bewaren om het

onderwijs en daardoor kennis en beschaving onder de Javanen te bevorderen. Mogt het aanvankelijk slechts bij beraadslaging blijven; het plan echter, toen ontworpen, is juist hetzelfde als dat, thans door de regering ten uitvoer gelegd, namelijk de stichting eener kweekschool voor Javaansche onderwijzers. Meer dan immer te voren nog stelt zich die maatschappij thans vooral de behartiging en bevordering van het onderwijs der Javanen ten doel. Zij heeft zich tot de regering in Nederland gewend, om haren werkkring voor het onderwijs naar Java te kunnen uitbreiden en allen daar uitgenoodigd zich tot departementen te vereenigen, ten einde inlichtingen omtrent de plaatselijke behoeften en de beste middelen en zoo medewerking voor haar doel te erlangen. In een woord: zij wil dezelfde groote zegen voor het onderwijs op Java worden als zij dat is voor Nederland. En hoezeer die noodiging in Indië verstaan werd, mag hieruit wel genoegzaam blijken, dat de afdeeling, te Batavia gevormd, de prijsvraag uitschreef, welke wij thans beantwoorden, en dat die te Soerabaja eene volksschool oprigtte, waarop gratis onderwijs aan Javaansche kinderen wordt gegeven. De oprigting dezer school gaf aanleiding tot de navolgende bepalingen omtrent het onderwijs der Javanen:

1°. dat het onderwijs op Europesche wijze aan de inlandsche bevolking op Java, zonder afwijking, behoort uit te gaan van het gouvernement, behoudens evenwel de speciale bevoegdheid, om op de drie hoofdplaatsen, nevens de gouvernementsscholen, het oprigten van scholen voor inlanders ook aan particulieren toe te staan, en

2°. dat, — zoo er behoefte bestaat aan uitbreiding van het onderwijs, ook voor dat gedeelte der bevolking, dat niet bestemd is tot vervulling van betrekkingen bij het inlandsch bestuur, — daarin mede van wege het gouvernement, op geleidelijke wijze, zooveel mogelijk zal worden voorzien, als een vervolg op de reeds genomen maatregelen.

f. *Werkzaamheden der zendelinggenootschappen in het belang van het onderwijs der Javanen.*

Wij hebben nog te spreken over hetgeen door de zendelinggenootschappen in het belang van het onderwijs der Javanen is gedaan.

In 1851 vestigde zich de zendeling Jellesma in de binnenlanden der residentie Soerabaja te Modjowarno. Hij vond daar reeds eene kleine gemeente. Nog elders woonden verspreide christenen. Uit deze beginselen ontwikkelden zich, onder de leiding en het onderwijs van Jellesma, bijgestaan door anderen, twaalf gemeenten, in de residentiën Soerabaja, Kedirie en Pasoeroean. De voorgangers in die gemeenten zijn tevens, echter in betrekkelijken zin, ook schoolonderwijzers. Wij zullen dit onderwijs in zijn aard, omvang en strekking het best leeren kennen uit hetgeen Jellesma zelf ons daaromtrent in het volgende berigt mededeelt:

„Wanneer de Javanen tot het christendom overgaan, begint bij hen veelal spoedig de begeerte naar schoolonderwijs te worden opgewekt. Vroeger daaraan geene behoefte gevoelende, wenschen zij nu althans te leeren lezen of anders hunne kinderen daartoe in de gelegenheid te stellen. Als christenen gevoelen zij er behoefte aan het Woord Gods te kunnen lezen; zij hebben nu een bepaald doel, waartoe zij zich de moeite van te leeren lezen zullen getroosten, terwijl zij vroeger daarvan, zoo al eenig vermaak, toch geen eigenlijk nut verwachtten. Van hier ook, dat vele reeds volwassene Javaansche christenen er zich op toeleggen om, door medehulp van deskundigen en voortgezette oefening, het zoo ver te brengen, dat zij het Evangelie meer of minder vlug kunnen lezen. Ook zijn er wel, die hunne kinderen bij gelegenheid daarin behulpzaam zijn. Daar echter vele Javaansche christenen zeer verstrooid en anderen in zulke kleine getallen bijeen wonen, spreekt het van zelf, dat onder hen nog geen geregeld schoolonderwijs bestaan kan. Waar meer kinderen bijeen zijn en deze niet door werk of omstandigheden verhinderd worden, verzamelen, gelijk reeds ge-

zegd is, de voorgangers de kinderen naar gelegenheid om hen te onderwijzen, hoofdzakelijk in het lezen, ook een weinig in het schrijven en zingen. Het bepaalde doel hierbij is, om bij de kinderen eenigen grondslag te leggen, waarop zich later christelijke kennis kan ontwikkelen en bevestigen. Het aanleeren van velerlei kundigheden op scholen, indien ook voor kinderen van gewone Javanen wenschelijk, komt echter voor hunne christelijke opvoeding vooreerst weinig in aanmerking. Zijn er al enkelen, voor welke dit meer wenschelijk mag worden geacht; deze vinden daartoe wel elders op de eene of andere wijze gelegenheid. Men moet alzoo zeggen, dat onder de Javaansche christenen nog geene eigenlijke scholen bestaan, maar wel de beginselen, waaruit deze zich, in vervolg van tijd, als van zelf zullen ontwikkelen."

Ook de zendeling Hoezoo, die zich later te Samarang vestigde en er eene kleine gemeente verzamelde, heeft daar eene school opgerigt, over welke hij aldus schrijft:

„Bovendien heb ik éene school onder mijn opzigt, die zeer afwisselend door 10 à 20 kinderen van Javanen wordt bezocht. Ik onderwijs daar het lezen en schrijven van Javaansch en Maleisch (dit laatste met Romeinsche karakters), en de eerste beginselen der rekenkunde, alsmede de bijbelgeschiedenissen bij wijze van vertellen. Ook beproef ik eenig onderwijs te geven in het zingen, naar aanleiding van Javaansche versjes, die ik ten dienste mijner leerlingen heb opgesteld. In het een en ander word ik geholpen door een christen-Javaan (Asa Kiman), die tot dat einde van Soerabaja is overgekomen. Een andere christen-Javaan, van Samarang geboortig, doch die tot zijne verdere opleiding reeds vóór mijne komst alhier naar Soerabaja was gegaan, van waar ik hem in 1851 medenam, was mijn eerste medehelper; doch deze heeft nu eenige maanden geleden eene andere betrekking gekozen.

„De boeken, die ik gebruik, zijn eene Javaansche vertaling van de Leerzame verhalen van Schmid en een Kitab pangadjaran basa Malajoe (Maleisch leerboek), beiden door het gouvernement verkrijgbaar gesteld.

„Voor de eerstbeginnenden bedien ik mij van het Javaansche Spel- en Leesboekje, door het Ned. Bijbel-Genootschap uitgegeven, en bij het verhalen der bijbelgeschiedenis van het Bijbelsch leesboek van den heer Gericke, eveneens door het Ned. Bijbelgenootschap bezorgd."

„Een ander schooltje, in de dessa Kajoe-Apoe (Koedoes), dat nog slechts door een 11- à 15tal leerlingen bezocht wordt en waarvan alleen de christen-kinderen te dier plaats gebruik maken, staat onder het toezigt van een ander mijner medehelpers, den christen-Javaan Filemon, die mede uit de school van broeder Jellesma zich met het einde des vorigen jaars in de genoemde dessa heeft gevestigd, waar hij onder de christenen aldaar en in den omtrek in het algemeen als voorganger werkzaam is. Ook bezocht hij van tijd tot tijd de aanvankelijk toegebragten te Rembang.

„Nog heb ik onder mijne leiding een schooltje met 8 leerlingen op het land Simo (Z. O. van Salatiga), sedert eenigen tijd verhuurd aan den heer le Jolle. In het begin dezes jaars zond broeder Jellesma, op uitnoodiging van mevr. le Jolle geb. de Wildt, daarheen een zijner kweekelingen, met name Pieter, die er aanstonds zijn werk van maakte om de gemelde gelegenheid tot onderwijs te openen en die later, overeenkomstig het doel zijner zending, ook meer bijzonder onder de opgezetenen van Simo trachtte te evangeliseren.

„De boeken, die door de leerlingen gebruikt worden, zijn eene Javaansche vertaling van de Leerzame verhalen van Schmid en een Kitab pangadjaran basa Malajoe, beiden door het gouvernement hier verkrijgbaar gesteld. Voor de eerstbeginnenden bedien ik mij van de Javaansche Tabellen, alsmede van het Javaansche spel- en leesboekje, door het Ned. Bijbelgenootschap uitgegeven, en, bij het verhalen der bijbelgeschiedenissen, van het Bijbelsch leesboek van Gericke, eveneens door het Bijbelgenootschap bezorgd. Voor meer opzettelijk godsdienstig onderwijs bezig ik, behalve het Javaansch Nieuw Testament, ook het (afzonderlijk gedrukte) Evangelie van Markus en het Boek der Psalmen."

Beide zendelingen zijn uitgezonden door het zendelinggenootschap te Rotterdam.

Nabij de hoofdplaats Japara is op het land Soembring ook nog werkzaam de zendeling-onderwijzer P. Jansz, door de Doopsgezinde vereeniging uit Nederland afgevaardigd.

Het Genootschap van In- en Uitwendige Zending te Batavia, in vereeniging met de Engelsche gemeente aldaar en anderen, hebben ook scholen, ten getale van acht, te Batavia, benevens eene op het land Tjikoja in de Westerafdeeling der residentie Batavia opgerigt. Het getal der leerlingen zal omtrent driehonderd zijn. Ook daar is het onderwijs geheel christelijk en wordt verder onderrigt gegeven in de lagere vakken.

In den loop des vorigen jaars is nog te Djati (onder Batavia) een gesticht gevestigd tot verzorging en opleiding van verwaarloosde en hulpbehoevende kinderen tot handwerken en ambachten, waarin ook worden opgenomen kinderen van inlanders, die tot huisbedienden, landbouwers en ambachtslieden zullen worden opgeleid. Behalve onderwijs, voeding en kleeding, zullen zij eene geldelijke toelage van het gesticht genieten.

En hiermede meenen wij vermeld te hebben hetgeen tot heden door Nederland en Indië in het belang van het onderwijs der Javanen gedaan werd, waarmede de beantwoording van het eerste lid der prijsvraag, „een onderzoek naar het volksonderwijs onder de Javanen," geëindigd is.

TWEEDE HOOFDDEEL.

Wij zouden de beteekenis van het woord volksonderwijs voorzeker in zeer ruimen zin moeten nemen, indien wij daaronder ook het onderwijs wilden verstaan, hetwelk wij hoorden dat in de langgars en pesantrian's door de priesters of elders nog door andere bijzondere onderwijzers wordt gegeven. Daarom, gekomen tot de beantwoording van het tweede lid der gestelde prijsvraag: „wat aan het volksonderwijs der Javanen ter verbetering zou kunnen worden aangewend," kan ons antwoord geen ander zijn dan dit: nog alles moet daaraan worden verbeterd; een geheel nieuw onderwijs moet den Javaan gegeven worden. (1)

De vraag echter, hoedanig moet dat onderwijs zijn, ons thans door het tweede lid der prijsvraag ter beantwoording gegeven, is zoo moeijelijk te beantwoorden als hoog belangrijk. Hoog belangrijk gewis is die vraag, daar zij toch niets minder bedoelt dan te willen weten wat moet worden gedaan om een volk van tien millioen zielen, nog in half barbaarschen toestand verkeerende, door dat onderwijs op te

(1) Achtten wij ons bij de overgave van ons antwoord op de prijsvraag aan de pers verpligt om de geschiedenis van den oorsprong en den voortgang van het gouvernements-onderwijs voor de Javanen in de laatste jaren daarin op te nemen; wij schreven dit antwoord vóór dien tijd, althans nog geheel onbekend met dat onderwijs en onafhankelijk daarvan. Men houde dit hier en verder in het oog.

voeden en te vormen. Maar zoo hoog belangrijk de vraag is, zoo moeijelijk is ook het antwoord. Dat onderwijs toch zal aan een volk moeten gegeven worden, geheel verschillend van ons in taal en kleur, in zeden en gewoonten, in landaard en godsdienst; aan een volk, dat nog op zoo lagen trap van beschaving beneden ons staat. Om het juiste antwoord te kunnen geven, zullen wij ons standpunt van beschaving moeten verlaten, om, tot het hunne afgedaald, daarop rond te zien, niet slechts om te weten wat zij voor hun volksonderwijs behoeven, maar ook om ons te overtuigen op welke wijze die behoeften naar hunne eigendommelijke eischen, onder hunne bestaande omstandigheden en gegeven betrekkingen, alleenlijk mogen en moeten vervuld worden. Maar niets is moeijelijker dan zich zelven te vergeten en in den toestand van een ander te denken, te verplaatsen, nu als met zijne oogen te zien, met zijne ooren te hooren wat hem ontbreekt en op welke wijze daarin naar zijne bijzondere eischen het best is te voorzien. Bovendien is door dezen en genen reeds eenig antwoord gegeven, hetgeen, in stede van ons de taak te vergemakkelijken, die nog meer bemoeijelijkt, omdat zij, ver van onderling overeen te stemmen, niet slechts een verschillend gevoelen, maar soms ook zulk een gevoelen uitbrengen, waarmede wij ons moeijelijk kunnen vereenigen. Dit moeijelijke mag ons echter niet afschrikken, moet ons veeleer aansporen om in het besef van het verpligtende voor een ieder, die dit slechts eenigzins vermag, om het antwoord te geven op eene levensvraag als de gestelde, er naar onze krachten naar te streven de waarheid, indien wij haar ook niet geheel kunnen vinden, daarmede dan toch zoo nabij mogelijk te komen. Nemen wij misschien een werk op ons, te zwaar voor onze krachten; willen wij meer dan wij kunnen: wij zullen dan gedachtig zijn aan onze spreuk: „in magnis voluisse sat est.”

De Javaan is onkundig. Geenszins zien wij voorbij, dat hij hier als landbouwer, daar als handwerksman of voort-

brenger van verschillende producten van fabrikaat, elders weder als kunstenaar zijne meerdere of mindere kundigheden bezit. Wij denken er ook aan, dat hij, gelijk dit steeds voorkomt bij alle volkeren op zijn standpunt van ontwikkeling, gewoonlijk de kunde en vaardigheid bezit, om voor zich zelven zijn benoodigde huis-, akker-, visch- en weefgereedschappen te vervaardigen, dat ook zeer velen nevens hunne moedertaal nog de Maleische spreken. Noemen wij hem dus onkundig; het is, met het oog op de prijsvraag, in bepaalden zin, in dien zin namelijk, dat hij de kundigheden mist, welke op goede scholen onderwezen worden, alsmede die, welke zich daaruit later ontwikkelen. Mogen toch ook sommigen, of beter gezegd enkelen hunner kunnen lezen en schrijven, ook eenige vaardigheid in het rekenen bezitten; moge men ons ook hier en daar een zoogenaamden geleerde kunnen aanwijzen; die eersten slechts enkelen op honderd, in sommige streken op duizend, die laatsten hoogst zeldzame verschijnselen, daarom slechts uitzonderingen op de groote menigte, kunnen ons alzoo niet verhinderen den Javaan, in den aangegeven zin, onkundig diep onkundig te noemen.

Maar niet slechts is hij diep onkundig en mist hij alzoo verstandelijke beschaving; hij bestaat ook zoo goed als geheel zonder zedelijke en godsdienstige ontwikkeling. De Javanen konden de laatste evenmin als de eerste op de scholen van hunne priesters erlangen, ook niet te huis van hunne ouders. Hun gansche inwendige mensch ligt daar nog als een niet ontgonnen akker. Ja, treuriger nog is het met hen gesteld: omdat men dien akker onbebouwd liet liggen, wiessen distelen en doornen te overvloediger daarop. Hunne kennis werd niet met kundigheden verrijkt, hun verstand niet verlicht, hun oordeel niet gescherpt; daardoor bleven zij niet alleen dieponkundigen, maar werden zij ook meer en meer werktuigelijke, bijgeloovige, trage menschen. Ook hun hart werd niet veredeld, hun wil niet gebogen door zedelijk, godsdienstig onderwijs; daardoor bleven zij niet

slechts verstoken van zedelijke, godsdienstige beginselen en levensontwikkeling, maar werden zij ook meer en meer ongevoelig voor al wat waar is en schoon, goed en goddelijk, werden zij ook meer en meer zedelijk misvormd, de slaven van hunne driften en hartstogten. Zoo staat dan de Javaan daar voor ons, naar den inwendigen mensch niet slechts nog ongevormd, maar ook misvormd. En willen wij nu weten welk volksonderwijs hij behoeft om anders en beter, om zoo goed als hij kan te worden; dan hebben wij hem als zoodanig, gelijk wij hem in eenige algemeene trekken deden kennen, nader te beschouwen, ten einde de vereischten van dat onderwijs te bepalen. Ik zeg, wij hebben hem als zoodanig nader te beschouwen. Immers algemeene beschouwingen kunnen hier niet voldoen. Neen, gelijk de geneesheer den kranke ondervraagt, naauwkeurig let op alle verschijnselen zijner ziekte; zoo ook moeten wij hier met onzen kranke handelen. Wij moeten eerst zijne ziekte kennen in haar eigenaardig karakter, in hare oorzaken en gevolgen, om de geneesmiddelen te kunnen bepalen, en daartegen aan te wenden, om te weten welk volksonderwijs voor hem noodzakelijk is.

Vóór dat wij echter tot zoodanige behandeling van ons onderwerp overgaan, kan men billijk van ons vorderen, ja, is het noodzakelijk, dat wij eerst verklaren wat wij door volksonderwijs verstaan, wat wij daarmede bedoelen en wat wij daarvan verwachten voor een volk; dat wij alzoo de algemeene beginselen stellen, van welke wij voor onze bijzondere toepassing uitgaan.

Het volksonderwijs is niet slechts voor gansch het volk, maar ook voor ieder individu uit het volk. Is onze meening voor het eerste lid genoegzaam duidelijk; voor het laatste voegen wij er de nadere bepaling bij: dat het onderwijs ieder individu, ieder kind moet opvoeden tot een goed en godsdienstig mensch, om zoo eenmaal goed en getrouw te kunnen bestaan in de vervulling der verschillende verpligtingen, waartoe het in huis en maatschappij, in staat en gods-

dienst zal geroepen worden. Zal een volksonderwijs daarin slagen, dan moet het veel betrachten, zich ook voor veel wachten. Voor veel heeft het zich daarin te wachten: dat het iedere eenzijdige ontwikkeling vermijde, ook alle opvoering boven de vermoedelijke bestemming van het kind en de uitwendige betrekkingen, waarin het eenmaal zal geplaatst worden; beiden toch zijn ten eenenmale noodlottig en verderfelijk voor zijn ware bestemming. Veel ook heeft het daarom te betrachten, omdat het onderwijs het kind den wil en het vermogen tot de veelzijdige goede en getrouwe pligtsvervulling, waartoe het zal geroepen worden, moet mededeelen en inplanten, en daartoe met alle middelen, welke ten dienste staan, het goede in zijnen ganschen mensch, den ligchamelijken, verstandelijken, zedelijken, ontwikkelen, en te gelijk het kwade daarin tegengaan en onderdrukken moet.

Hoe het kind dien wil, dat vermogen op de volksschool kan verkrijgen, beantwoorden wij kortelijk, omtrent met de woorden van anderen, aldus. Dat vermogen ontvangt het kind door de ontwikkeling des ligchaams en des verstands. De voor zijn aanstaanden werkkring noodige kennis en bedrevenheid behooren hiertoe. Het verkrijgt die door eigenlijk onderwijs. De wil daartoe is zijne zedelijke ontwikkeling, welke in eene zeer bepaalde en werkzame liefde tot God en den naasten bestaat. Godsdienstige kennis, de bron van godsdienstig geloof, is het middel om die te verkrijgen.

Ziedaar de beginselen opengelegd, van waar wij in onze verdere beschouwingen zullen uitgaan, die daarin steeds geest en leven zullen zijn. Om die beschouwingen thans zoo geleidelijk mogelijk als beantwoording van het tweede gedeelte der prijsvraag te vervolgen, vangen wij aan met eerst den Javaan in zijne gebreken te doen kennen. Kortelijk over hunne oorzaken, bestaan en gevolgen sprekende, zullen wij dan iedermaal als van zelf worden gewezen op de middelen, daartegen aan te wenden, op de daardoor noodzakelijke vereischten voor zijn volksonderwijs. Daarna zullen wij onze

opmerkingen en beschouwingen over die vereischten, ieder voor zich afzonderlijk behandeld, mededeelen. Ligtelijk echter kunnen anderen daartegen hunne bedenkingen hebben; die willen wij vervolgens hooren en toetsen. Dan zullen wij alles behandelen, althans overzien, wat het schoolwezen, zijn vorm en orde betreft. Verder wenschen wij ons gevoelen uit te brengen omtrent datgene, wat wij als vervolg op het volksonderwijs, in de kinderschool gegeven, noodzakelijk achten èn om het blijvende vruchten te doen dragen èn in het belang der verschillende aanstaande maatschappelijke betrekkingen, door de scholieren te vervullen. Eindelijk besluiten wij met datgene, wat omtrent de onderwijzers en het schoolbestuur nog noodzakelijk dient gezegd te worden.

I.

De Javaan is onkundig, werktuigelijk, bijgeloovig, traag en ongevoelig; hij is ook aesthetisch, zedelijk en godsdienstig óf niet ontwikkeld óf vervormd.

Het goede, dat hij bezit, geenszins miskennende, willen wij hem echter thans, overeenkomstig het doel van ons schrijven, eenigzins meer van nabij in genoemde treurige trekken van zijn volksbestaan doen kennen, om tevens te hooren welk onderwijs hij daartegen behoeft. Zullen wij ons toch door die beschouwing als van zelf op de middelen gewezen zien, tegen dat kwade of niet-ontwikkelde of tegen het vervormde in den Javaan met zegen aan te wenden; die middelen zullen tegelijk dezelfde zijn, vereischt om het goede in hem te ontwikkelen, om hem alzoo tot een goed mensch, huisgenoot, burger en onderdaan te vormen.

1o. *De Javaan is onkundig.* Hij mist zelfs de beginselen dier kennis, welke reeds aan onze nog jonge kinderen geleerd worden: hij kan zijne moedertaal noch lezen noch schrijven. Zijne ouders konden hem daarin niet onderwijzen; op de scholen wordt zij ook niet geleerd, en de en-

kele bijzondere gelegenheden, hier en daar gevonden om er in te voorzien, zijn én te zeldzaam én te gebrekkig om het kwaad te kunnen verhelpen. Is hij echter van deze eerste, zoo noodzakelijke vereischten om kennis op te doen verstoken; wij kunnen dan ook geene verdere, waartoe zij de middelen moeten zijn, bij hem verwachten, te minder, daar hij, door lezen zijnen geest niet kunnende beschaven noch zijn verstand met nuttige kundigheden verrijken, ook in de Javaansche wereld om hem heen daartoe geen aanleiding vindt. Deze toch is, als natuurlijk gevolg der omstandigheden, even arm als hij aan beschavende kennis. Zoo blijft hij dan bepaald tot den engen kring van het dagelijksch plantenleven, waarin hij zich beweegt en zijne vaderen zich reeds sedert eeuwen hebben bewogen. Ook de enkele Javanen, die kunnen lezen, baat dit zelfs daarom toch niet in het belang der vermeerdering van hunne kennis, omdat zij in hunne taal, evenmin als in de Maleische, de daartoe noodzakelijke boeken bezitten. Ja, het is er, in het algemeen gesproken, zoo ver af dat de Javaansche en Maleische literatuur geschriften oplevert om kennis en beschaving onder het volk te verspreiden, dat die veeleer opzettelijk schijnen zamengesteld om het verstand te verwarren, het hart te verontreinigen, de verbeelding te bezoedelen en den wil ten kwade te buigen.

Zal daarom de Javaan van zijne schromelijke onkunde genezen worden en kunnen aanvangen om den voet te zetten op den weg van kennis en beschaving, dan moet hem reeds aanstonds een volksonderwijs gegeven worden, dat zijne kinderen onderrigt in het lezen, schrijven en goed verstaan van hunne moedertaal, tegelijk ook in die verdere eerste kundigheden, welke daarmede gewoonlijk vereenigd op de lagere scholen onderwezen worden; dan moeten hem verder boekjes en boeken in handen worden gegeven om, geleidelijk voortgaande ook dan wanneer hij de school zal verlaten hebben, den kring zijner kennis en beschaving steeds verder uit te breiden.

2°. *De Javaan is onnadenkend en werktuigelijk.* Zijne onkunde is daarvan de oorzaak. Hij is werktuigelijk: bij zijn doen en laten is hij toch niet gewoon te vragen of het goed of kwaad, voor- of nadeelig is, maar veeleer: wat wil de adat? Die volgt hij en zij is hem eenige wet, omdat zij adat is. Gij zegt tegen eene moeder, die haren op den rug liggenden en tegenspartelenden zuigeling den mond met rijst vol stopt en die met den duim ter keel induwt; »maar vrouw! laat toch af het arme kind zoo te martelen; gij kunt het verstikken"; zij ziet u, mogen ook noodlottige voorbeelden de waarheid der waarschuwing misschien bevestigd hebben, met bevreemding aan, begrijpt u niet, lacht u uit en blijft de adat volgen. Die kan toch, meent zij, in weêrwil ook van zooveel als daartegen getuigt, niet anders dan goed zijn.

De Javaan is onnadenkend: slechts het heden bestaat voor hem en om den dag van morgen bekommert hij zich niet. Zie daar komt een man aan; hij heeft zijn plantloon ontvangen, zijne betaling voor de aan het pakhuis afgeleverde producten; dringend behoeft hij het geld om voor zich en zijn gezin rijst en kleeding te koopen; — maar aan zijnen weg staat eene warong met nietige snuisterijen; onbedacht treedt hij daar aan, laat zich als een kind verlokken, verkwist het geld, althans een groot gedeelte er van aan voorwerpen van weelde, die hij over weinige dagen, hem tot niets nut, reeds weder moede is, in een lombard verzet of achteloos ter zijde werpt, zonder er zelfs een oogenblik aan te denken, dat die verkwisting later vrouw en kinderen zal doen gebrek lijden. Hij verkoopt zijn gewas, nog op den akker staande, voor een prijs ver beneden de waarde, om voor het oogenblik overvloed te hebben, en hij ziet de armoede niet, die hem reeds vóór de deur staat en misschien na weinige weken reeds met de zijnen bitter zal doen hongeren. Welke veranderingen, die toch zoo nuttige als noodzakelijke verbeteringen zouden zijn, heeft hij, niet gedurende een verloop van jaren, maar van eeuwen, uit eigen beweging, in huisraad, akkerge-

reedschap en werk, weefgetouw en zoo veel meer nog wat hem dagelijks omringt en bezighoudt, gebragt? Immers niet eene. Hij vermogt dit niet, onnadenkend en werktuigelijk als hij daar heen leefde; hij zal het nooit vermogen, zoo lang hij in zijnen tegenwoordigen toestand blijft verkeeren. De geest van Europa's volkeren moge misschien, volgens sommigen, met te snelle vaart voorwaarts streven op den weg van ontwikkeling; hier ligt de volksgeest nog altijd vastgekluisterd aan de mijlpalen van vroegere eeuwen, en de godsdienst, welke de zendelingen van Mekka naar den archipel bragten, heeft dien geenszins losgemaakt, integendeel daaraan nog vaster geklonken. Door die godsdienst toch is het Oosten nog meer onbewegelijk, stationair op zijn standpunt van kunsten en wetenschappen, van zeden en gewoonten, van geestontwikkeling. Bijzondere, gewoonlijk van buiten komende omstandigheden bragten het soms hier en daar, voor korteren of langeren tijd, in beweging; zulke omstandigheden echter hebben gedurende de laatste eeuwen op de volkeren van dezen archipel geen invloed gehad. Werd hun een volksonderwijs gegeven, dat bij de verrijking van hun verstand met kundigheden er ook naar streefde om hun nadenken op te wekken en hun oordeel te scherpen, dan zouden wij ons daarvan voorzeker de schoonste vruchten mogen beloven; dan ware daarmede ongetwijfeld den algemeen onder hen heerschenden geest van onnadenkend en werktuigelijk bestaan eene kracht tegenovergesteld, welke dien geest bij de opkomende geslachten meer en meer zoude terugdringen, overwinnen, om hen zoo overeenkomstig hun aanleg en roeping als redelijke wezens steeds meer waardig te doen willen en handelen.

3o. *De Javaan is zeer bijgeloovig.* Kan het anders of de Javaan, diep onkundig, zonder nadenken blind de adat volgende en daarvan niet durvende afwijken, moet ook hoogst bijgeloovig zijn? Ieder volk heeft zijn bijgeloof; zelfs in de hoofdplaatsen der meest beschaafde landen vindt men nog ligtelijk bijgeloof. Doch wat beteekent dit in vergelijking van

het bijgeloof der Javanen? Waar toch zien zij geene booze geesten; hoe laten zij zich alles diets maken en tegen ruime betaling de meest nietige voorwerpen in de handen geven, als vermogend om de gewaande magt dier booze geesten te bezweren. Wie hunner, die zich niet aanstonds blind geloovig aan iederen slechts eenigzins geslepen bedrieger of toovenaar overgeeft? Het gansche bestaan der Javanen is bijgeloof; bijgeloof regelt hun doen en laten, bestuurt hunne opvoeding, bepaalt de waarnemingen en ceremoniën bij geboorte, trouwen en sterven. Is een kind verdwaald, verloren geraakt of ziek; kwijnt het veldgewas of gaat de handel niet voorspoedig: aanstonds wordt dit aan een duivel of boozen geest geweten. Slaagt daarentegen iemand boven anderen in zijn werk of handel; weet hij door spaarzaamheid eenig geld over te winnen; is hij rijk in hun oog: weldra ziet men er hem op aan dat hij een verbond met den duivel heeft aangegaan, vermijdt en vreest men hem. Wanneer eene zons- of maansverduistering invalt, grijpen allen aanstonds hunnen aloe (stamper) en doen den ganschen omtrek daveren door het slaan op de lesoeng (rijstblok); dit zal, meenen zij, den reus of boozen geest verjagen, die de zon of maan wil verslinden. Vaart een hooge wind door het geboomte; zij houden dat voor luchtgeesten, die trachten de jonge dochters te verderven. Eene ziekte heerscht in het land — zij betwijfelen het niet dat de groote geesten, die de toppen der hooge bergen bewonen, op hen vertoornd zijn, offers eischen ten zoen hunner wraak, of wel een feest willen vieren en nu dienaren vorderen om hen aan hunne maaltijden te dienen. Ontvlammen de kraters der vuurspuwende bergen — het zijn de reuzen, daaronder begraven, die woedend zich trachten te verlossen, of wel de Indische Vulcaan is in zijne werkplaats ijverig bezig met smeden. Iedere desa heeft zijnen beschermgeest, in iederen ouden boom woont er een, over de loemboeng (rijstschuur) waakt weder een andere. Maar waar te eindigen. indien wij alle bijgeloovigheden der Javanen wilden vermelden? Het verhaal der wording van hun eiland en

der eerste menschen, de geschiedenis van hun land en volk, zoowel der latere als der vroegere eeuwen, zijn niets anders dan bijgeloovige verdichtingen, waarin goden en reuzen optreden, in menschen varen of hen hunne krachten mededeelen, waarin ons de beuzelachtigste verhalen en de ongerijmdste daden worden gegeven. Zelfs mannen gelijk een Dipo Negoro, die nog in onzen tijd leefden en handelden, aanschouwt de Javaan reeds in de wolken der wonderen, en die hem wil bedriegen met voorgewende bovennatuurlijke kracht, zal er altijd in slagen. De dichter moge in dit alles misschien poëzij vinden; wij op ons standpunt kunnen er niets anders in zien dan schromelijke verblinding, jammerlijk bijgeloof.

Maar wezen wij dan ook niet hier wederom op eene andere, zoo hoogst ongelukkige rigting in het volksbestaan der Javanen, waartegen het onderwijs niet minder krachtig dan tegen beide eersten moet gekeerd worden? Voorzeker: opwekking van hun nadenken, opscherping van hun oordeel, tegelijk met het onderwijs in de kundigheden, zoo even bedoeld, zullen dat bijgeloof met vrucht bestrijden. Men begrijpt echter aanstonds, dat het onderwijs daartoe, zal het geheel doel treffen, dan ook noodzakelijk meerderen omvang moet erlangen dan wij zoo even nog konden bedoelen. Dat bijgeloof van den Javaan zegt het ons reeds aanstonds zelf wat daarin dan nog opgenomen moet worden. Is toch volslagen onkunde in de geschiedenis en aardrijkskunde van zijn eiland, alsmede in de natuurkunde, de groote oorzaak van dit bijgeloof; dan moet ook het onderwijs in die vakken, voor zoo ver als het noodig is, tot hare bestrijding om den Javaan van zijn bijgeloof te genezen en hem de voor hem noodzakelijke kennis daarvan te doen erlangen, bij dat in lezen, schrijven en rekenen gevoegd worden en alzoo een deel van zijn volksonderwijs uitmaken.

4o. *De Javaan is traag naar ligchaam en ziel.* Mag het ons na al het gehoorde nog verwonderen vaak de klagt te hooren: „hoe traag ook is de Javaan naar ligchaam en ziel!”

Men zegt, en wij betwijfelen het niet: hij is geenszins misdeeld in natuurlijk verstand, hij wil ook leeren; en toch, hoe traag is hij in het begrijpen en aannemen, ook vaak van de eenvoudigste waarheden, hem voorgehouden! Men zegt: hij is ook volgzaam en gehoorzaam van karakter; ook dit stemmen wij toe. Intusschen is het toch ook waar, dat hij, moge men hem ook op het pligtmatige, nuttige en voordeelige van vlijt en werkzaamheid wijzen, toch iedermaal gaarne bij zijnen arbeid de handen werkeloos in den schoot legt. Maar, onkundig, onnadenkend, werktuigelijk en bijgeloovig, mist hij daardoor ook allen inwendigen aandrang om zich kundigheden te verwerven, zich verstandelijk te ontwikkelen, zich van bijgeloovigheden te zuiveren, of ijverig en volhardend in het werk zijner handen te zijn. Het mag ons dus niet verwonderen, dat hij, bij zooveel onderdrukking van den geest, niet ijverig is; dat hij, in zoo diepe sluimering gezonken, niet werkzaam is naar ziel en ligchaam. Bovendien, wat wij nimmer moeten vergeten: aan zijnen hemel gloeit de brandende zon der tropen, op zijn eiland bloeit eene rijke natuur met altijd gevende hand, en hoe weinige slechts zijn zijne behoeften! Zoo moet hij wel het nietsdoen verkiezen boven werkzamen arbeid, liever willen nederzitten in den pratenden kring om de koperen epok (sirih-doos) of de leden tot gemakkelijke rust op zijne ambèn (rustbank) uitstrekken dan zijnen geest vermoeijen om zich eenige kundigheden te verwerven of ijverig en volhardend te zijn bij zijn werk. Die traagheid naar ziel en ligchaam is voorzeker mede een zoo hoogst ongunstige als algemeene trek in het karakter der Javanen, en het volksonderwijs zal daarmede steeds eenen moeijelijken strijd hebben. Ja, indien men daarop niet bedacht is, zich daartegen niet ernstig wapent, dan kan het ligtelijk gebeuren dat het volksonderwijs ten eenenmale, althans grootendeels, zijn doel mist. Zeiden wij dus zoo even: dat onderwijs moet vóór en met alles er naar streven om het nadenken te ontwikkelen en het oordeel te scherpen van deze werktuigelijke en bijgeloovige menschen,

blinde volgelingen der adat; wij moeten er daarom thans bijvoegen: zal dit echter vruchten dragen bij zoo tragen naar geest en ligchaam, dan moet het voorzeker volgens eene leerwijze gegeven worden, zoo geleidelijk en eenvoudig voortgaande als het slechts kan; dan moet het ook zoo aanschouwelijk, zoo stoffelijk-vormend mogelijk wezen, en daarbij de voorbeelden en vergelijkingen steeds zooveel mogelijk aan hunnen aanschouwingskring, aan de hen omringende en bekende wereld ontleend worden. Zoo alleen zal men er in kunnen slagen om hunnen geest uit zijne sluimering te doen ontwaken, opstaan en volgen. Ook doelmatige zangoefeningen kunnen daartoe veel bijdragen. Daarbij zal men dan ook vooral, gelijk dit bij ieder welingerigt en doeltreffend onderwijs steeds behartigd wordt, voor hunne ligchamelijke ontwikkeling zorg dragen. De gezondheidsleer, de gymnastiek behooren dus ook in dat der Javanen opgenomen te worden.

5°. *De Javaan heeft vele harde en booze trekken in zijn karakter.* De Javaan is over het algemeen zacht van karakter en zeden. Zijn bedrijf als landbouwer heeft daartoe veel bijgedragen. Woest moeten het karakter en de zeden zijn van den Bedouïn, die steeds op rooftogt door de brandende vlakte omzwerft; ruw die van den jager, die, gedurig ver van huis het wild vervolgende, door onafzienbare prairiën en steppen trekt; zacht daarentegen die van den landman, aan zijn stille hut, vreedzamen akker en beminnend gezin gebonden. En toch, wie de Javanen van meer nabij leerde kennen, werd niet vaak pijnlijk aangedaan bij zoo menigen harden en wreeden trek, welken hij in hun karakter moest ontdekken? Zal ik herinneren aan de afgrijsselijke folteringen, waarmede zij in den Java-oorlog velen hunner gevangenen deden sterven, of er van spreken hoe gij vergeefs onder de tien millioenen op Java naar eenige inrigting zoekt, door hen opgerigt, waar ouden, weezen, kranken of verlatenen, armen of gebrekkigen verzorgd worden? Zal ik verhalen van zoo vele echtgenooten,

die even ongevoelig den huwelijksband verbreken als zij dien onverschillig sluiten; van moeders, die hunne kinderen verlaten, aan anderen afstaan, verpanden, om ze, ongevoelig, weldra geheel te vergeten? Het is bekend, dat zij onverschillig zijn, vaak onmeêdoogend jegens hunne kranken. Ik zag ze aan den weg liggen, de ongelukkigen, die hongerden en stierven. Mogten ook enkelen hun eenig geld toewerpen; de anderen gingen als zonder gevoel voorbij. Hoe wreed zijn zij ook jegens de dieren. Hoe vaak hoorden wij ook niet de klagt: het is alsof de Javaan geheel verstoken is van de gevoelens van liefde, dank en medelijden. En mogen er ook velen onder hen zijn, die een duister gevoel hebben van het innige en diepe der ouderlijke en echtelijke betrekkingen, van de liefde tot den naaste, van dankbaarheid en medelijden; tot waarachtig bewustzijn kwam dat gevoel bij hen nog niet. Welke ook de oorzaken mogen zijn van zoo treurige als algemeene verschijnselen in hun volkskarakter; de eerste en voornaamste is ongetwijfeld deze, dat men hen nimmer opmerkzaam maakte noch deed gevoelen hoe innig en diep die betrekkingen der liefde zijn. Evenmin als hun verstand werd hun hart ontwikkeld.

Ook het schoonheidsgevoel van de Javanen is misvormd. Hunne tempels, waarin een volk zoo gaarne al het schoone van zijne kunstvoortbrengselen vereenigt, zijn ruw gebouwd en ongeschilderd. Hoort hunne priesters mengadjie (onderwijzen): 't is als of zij u de woorden tegenhuilen. Zij lezen hunne dichters of legende-schrijvers op slepende en eentoonige wijze. Hoe meer hoekig en krom gebogen de bewegingen der rongings (danseressen) zijn, hoe meer zij die roemen; hoe harder en scheller zij hare liederen uitschreeuwen, hoe schooner zij haar gezang noemen. Hunne poëzij en legenden zijn òf onbeduidend en vol van beuzelachtige verhalen, òf vol van gedrogtelijke, alle dichterlijk gevoel beleedigende schildering en overdrijving. Zij schijnen als onderling te wedijveren, om hunne wajangpoppen de meest afzigtelijke gedaanten te geven. Wij willen hun gamelan-

muzijk geenszins hare muzijkale verdiensten betwisten; maar dat zij haar hard klokkenspel hoog roemen en verheffen boven alle andere muzijk, pleit even weinig voor hunnen smaak als hunne voorliefde voor alle bonte en harde kleuren, voor alles wat schittert of geraas maakt. Ook gevoel voor het ware, schoone en verhevene moeten wij alzoo bij hen nog niet zoeken.

Maar ook hun zedelijk gevoel is ontaard. Mogten wij hier slechts kunnen eindigen; maar nog veel gevaarlijker en dieper wond in hun karakter moeten wij openleggen en peilen. Met hun gevoel voor het goede is het hoogst treurig gesteld. Van waar toch anders dat gij alom zooveel amfioenhuisjes vindt, steeds druk bezocht door jong en oud? Van waar anders dat vrouwen dat verderfelijk heulsap niet slechts voor hare mannen koopen, maar er vaak onderling op roemen, dat hare mannen zooveel verschuiven? Van waar anders ook, dat de kettingganger met het teeken zijner schande om den hals even vrij en ombeschroomd om zich heen ziet als de onbesproken kampongbewoner; dat de dief of nog meer schuldige na geëindigde straf weder in zijne desa wordt ontvangen als oude bekende of vriend; dat de openbare tentoonstelling of afstraffing geen schande laadt op hem, die ze heeft ondergaan? Ziedaar ginds, nabij de woning van den wedono (districtshoofd) staat een huis, waarin de rongings van het district onder policie-opzigt zamenwonen; perdjoko's (jongelingen) gaan daar binnen midden op den dag; hunne ouders weten dit, ja velen geven hun zelfs geld daartoe; zij meenen, dit is geoorloofd.

Is de leugen boos in het oog van den Javaan, of veinzen, bedriegen of een ander iets afleenen met het voornemen om dit nimmer weder te geven? En dan nog die echtgenooten en ouders, op welke wij reeds wezen! Welke voorzigtigheid en terughouding bestaan er ook in de gesprekken en het gedrag der laatsten in tegenwoordigheid hunner kinderen? Hoe hoogst onzedelijk zijn ook dikwerf de gesprekken, die zij voeren; welke lage scheldwoorden, ook vaak bij jok

en scherts, kunnen zij elkander niet toevoegen! Maar genoeg, meer dan genoeg, om elkander andermaal op eene zoo donkere zijde van het karakter der Javanen gewezen te hebben. Zijn hunne onkunde, stompzinnigheid, bijgeloof en traagheid van geest diep te betreuren — nog meer hunne ongevoeligheid en zedeloosheid. Wie beseft het daarom niet geheel: moet het volksonderwijs, hun te geven, tegen de eersten gerigt zijn, die bestrijden; voor alles moet het zich ook ten taak stellen, hen van hunne ongevoeligheid te genezen, hun zin voor het schoone en welstandige te vormen en tevens hun zedelijk gevoel op te wekken, te leiden en te ontwikkelen.

6o. *De Javaan is ook ongodsdienstig.* Wij hoorden dat het zoogenoemde volksonderwijs der Javanen een godsdienstig karakter heeft. Het leert hen eene taal lezen, waarin zij tot hunnen Allah moeten bidden; maar eene taal, wier woorden altijd klanken voor hen blijven, die zij nimmer leeren verstaan. Het maakt hen met eenige godsdienstvormen en waarnemingen bekend, maar die, werktuigelijk aangenomen, zonder geest en leven, van den een op den ander overgaan. Het zegt hun: Allah is de eenige waarachtige, alleen te dienen en te eeren; maar zoo, dat zij, na meer dan vier eeuwen, nevens Hem nog altijd tallooze booze geesten, hunne heidensche goden en beelden blijven dienen en vereeren. Het spreekt hen, gelijk wij ook gaarne willen gelooven, soms van pligten jegens God, zich zelf en den naaste te vervullen, maar met zoo weinig vrucht voor hun leven, als wij zoo even maar al te treurig moesten hooren. Wij bezochten de pesantrian's, de kweekscholen der vromen uit den lande; gaan wij thans nog een oogenblik in de mesdjit. Een bidder treedt binnen; hij verrigt getrouwelijk alle waarnemingen des gebeds; wij meenen eenen waren bidder te zien — maar na geëindigd gebed zet hij zich neder, ziet nieuwsgierig rond, lacht of praat met anderen. Sommigen prevelen hunne gebeden, anderen lezen luid uit den koran, nog meer praten, lagchen; het is on-

mogelijk in zulk eene vereeniging te gevoelen, het hart tot God te verheffen, tot deugd opgewekt te worden. Niemand hunner verstaat ook wat hij leest of bidt, ook niet wat de priester en zijne medehelpers hen vervolgens voorlezen of voorzingen. Verstoken van alle godsdienstig onderwijs, alle lezing en stichting bij hunne tempeldienst missende, ook meenende dat het reeds genoeg is om een ware geloovige te zijn, indien zij slechts eenige vormen en voorschriften nakomen, moeten de Javanen wel als zonder godsdienst daarheen leven. In dat gemis van godsdienst onder de Javanen moeten wij voorzeker ook wel de groote oorzaak zoeken van hunnen verdorven en onzedelijken toestand. Immers: is het waar, dat de deugd, een zedelijk goed bestaan den mensch steeds meer tot de godsdienst brengt; ook even waar is het, dat zonder godsdienst geene ware, zuivere en standvastige deugd mogelijk is. Een volk zonder godsdienst zal steeds meer en meer zedelijk verderven; daarom gold hare handhaving, hare bevordering steeds boven alles bij iedere waarachtige volksopvoeding. Zal daarom het volksonderwijs der Javanen doel treffen, zal men er in slagen om hen niet slechts verstandelijk, maar ook zedelijk op te voeden, dat zij de kundigheden op de school geleerd niet ten kwade, maar ten goede aanwenden; dan moet aan hunne zedelijke opleiding een godsdienstig onderwijs ten grondslag worden gelegd. Zonder godsdienst geen deugd, en zonder beiden vereenigd zal alle volksonderwijs slechts ten kwade werken.

II.

Wij zijn tot hiertoe eenen weg gevolgd, welken wij den eenigen meenden, om tot het doel, ons voorgesteld, te kunnen komen. Wilden wij weten, welk volksonderwijs het best voor de Javanen is; wij moesten dan eerst weten, wie zij zijn, hoe zij bestaan, ouderen en jongeren. Naar onze krachten hebben wij beproefd tot die kennis te komen, en wezen

wij daarbij iedermaal op zoo vele behoeften en gebreken, als wij in den Javaan ontdekten, het was tevens om op de middelen te wijzen, daartegen aan te wenden. Die middelen, tegen dat groote en treurige kwade in zijn karakter en bestaan aan te wenden, zullen, gelijk wij zeiden, hem niet alleen meer en meer daarvan verlossen, maar ook het goede, dat in hem sluimert, ontwikkelen, zoo hem vormen en opvoeden voor zijne ware bestemming, het eenig waarachtig doel van het volksonderwijs. Zoo verzamelden wij dan de trekken, de vereischten in zijn volksonderwijs. Thans gaan wij er toe over om die meer van nabij in eenige bijzonderheden te beschouwen. Immers: het kan niet genoeg zijn die slechts genoemd te hebben; billijk kan men ook van ons vorderen, dat wij omtrent haar, omtrent stof en vorm, omvang en leerwijze onze opmerkingen en beschouwingen geven.

I. Onderwijs in lezen.

Tot de eerste beginselen van alle onderwijs op de school behoort voorzeker het leeren lezen aan de kinderen. Daarmede zal men dus ook op de scholen der Javanen aanvangen. Het spreekt van zelf, dat daarbij die leerwijze moet gevolgd worden, welke thans algemeen de beste geacht wordt.

Zegt een beroemd paedagoog „dat een kind gemakkelijker de afteekening van een woord kan leeren kennen dan den vorm van eene enkele beteekeninglooze letter;" allen zijn het daaromtrent ook thans eens, dat men de kinderen niet meer, zoo als vroeger, moet lastig vallen met het zoo vervelende als ontmoedigende uitleeren van het gansche alphabet; dat men hen daarentegen, zoodra zij eenige letters of klanken hebben geleerd, zich moet doen oefenen om daarmede woordjes of lettergrepen zamen te stellen; dat men daarbij geleidelijk moet opklimmen van de eenvoudigste tot de meer moeijelijke, eindelijk tot de meest zamengestelde lettergrepen en woorden, om hen zoo als van zelf tot het vormen van kortere en langere volzinnen te brengen. Men volge dan ook op de

Javaansche scholen die leerwijze eerst, gelijk dit tevens het best geoordeeld wordt, met krijt op het bord of aan de letterkast voor de gansche afdeeling te gelijk, om daarna, ieder voor zich zelf, op zijne plaats, het zoo even geleerde verder te laten beoefenen.

2. Onderwijs in het verstaan der moedertaal.

Er bestaat een onmiddelijk verband tusschen het lees- en taalonderrigt. Immers: daartoe worden de kinderen in het lezen hunner taal onderwezen, om te leeren zich daarin later zuiver, juist en duidelijk uit te drukken en anderen te kunnen verstaan. Bovendien bevat het leesonderrigt ook reeds de eerste beginselen van het taalonderrigt, zoodat het laatste zich als van zelf uit het eerste ontwikkelt. Zullen alzoo de kinderen op de Javaansche scholen genoegzaam in het lezen onderwezen zijn, dan zal men moeten vervolgen om hen meer bepaald in hunne moedertaal te onderwijzen. Men meene echter niet, dat wij hier een wetenschappelijk taalonderwijs voor hen op het oog hebben. Wij zouden dan meer willen dan voor den Javaan nuttig en noodig is. Wij vragen wel bepaald, opzettelijk slechts practisch populair taalonderwijs voor hem. Men leere den kinderen door voorbeelden en volzinnen, met krijt op het bord geschreven, hunne taal zuiver schrijven, de deelen van een volzin of rede in hunne onderlinge verhouding, noodzakelijke plaatsing en zamenwerking kennen, de woorden in hunne kracht en beteekenis verstaan, ook in hunne zamenstelling ontleden en tot hun grondwoord terugbrengen; men doe hen foutieve voorstellen verbeteren en onvolkomen volzinnen aanvullen. Dit voor de gansche afdeeling te gelijk gegeven onderwijs doe men later door een ieder voor zich vervolgen. Zoo geleidelijk voortgaande, zullen zij er allengs toe komen om zich zuiver uit te drukken, tevens om beschrijvingen, verhalen of brieven over een gegeven onderwerp op de lei of in schrift te geven. De bewoners van

Westelijk Java hebben hunne eigene taal, de Soendataal, verschillende van die der Oostelijke en middelgedeelten des eilands, de eigenlijk gezegde Javaansche. Het spreekt van zelf, dat wij hier niet kunnen bedoelen om de eerste door de laatste op de volksscholen van Westelijk Java te verdringen. In iedere school worde de moedertaal als zoodanig behouden en onderwezen. Het zal echter noodig zijn op eenige scholen der Soendalanden de Javaansche te doen onderwijzen, dewijl zij reeds voor een gedeelte tot sommige streken der Soendalanden is doorgedrongen, ook door verscheidenen misschien noodzakelijk in hunne betrekking dient verstaan te worden.

De Soendanees heeft geene letter; hij bezigt daarom voor zijne taal de Javaansche. Deze reeds sedert lang gevolgde gewoonte zal men waarschijnlijk moeten blijven volgen.

3. Onderwijs in de Maleische taal.

Hoe eenvoudig ook het onderwijs op de Javaansche scholen moge ingerigt worden, men zal daar toch altijd nevens de moedertaal nog eene andere, de Maleische, moeten onderwijzen. Niet alleen toch spreken zeer vele Javanen haar meer of minder; maar zij is ook de taal, welke de bewoners der vele eilanden van den Indischen archipel verbindt en waarin wij ons aan de Javanen doen verstaan. Een genoegzaam onderwijs daarin zal dus ook op de school moeten gegeven worden, waartoe in het bijzonder voor de meer gevorderden zal behooren het vertalen uit de Javaansche in de Maleische taal en omgekeerd.

4. Onderwijs in schrijven.

De Javaan heeft over het algemeen zeer veel aanleg en geduld voor het nabootsen van vormen of figuren. Wij betwijfelen het daarom niet, of het onderwijs in schrijven zal, na eenige oefening en onderrigt volgens de eischen der kunst,

alom op de scholen met goeden uitslag bekroond worden. Men wachte zich echter, om zich daardoor, en door de neiging der leerlingen om zich in het schoonschrijven te volmaken, te laten verleiden de scholen voornamelijk schrijfscholen te doen worden. Het zal toch voldoende zijn, indien zij geleerd hebben eene zuivere, duidelijke en leesbare letter met genoegzame vlugheid te schrijven. Zij zullen dit aanvankelijk kunnen leeren met krijt op een bord, of een griffel op de lei, later met de pen op het papier. Men kan aanvangen met zoogenoemd middelsoort, later gemakkelijk tot klein terug te brengen.

5. Onderwijs in rekenen.

Het onderwijs in de rekenkunde zal op de Javaansche scholen niet van grooten omvang behoeven te zijn; echter, zonder wetenschappelijk te worden, zoo grondig als practisch moeten wezen. Wij meenen dat dit onderwijs, met enkele uitzonderingen, voldoende zal wezen, indien het gegeven wordt in de toegepaste hoofdregelen. Zonder wetenschappelijk te worden, moet het grondig wezen, den leerling doen begrijpen waarom uit de door hem verrigte cijfering zijne uitkomst en geene andere verkregen wordt; ook practisch: het moet gedurig toegepast worden op voorvallen van koop en verkoop in het dagelijksch leven. Daarom zal de Javaan niet slechts in het schriftelijk rekenen, maar vooral ook in dat uit het hoofd moeten onderwezen worden. Daaraan zal ook het aanschouwelijk rekenen bijzonder dienstbaar kunnen gemaakt worden. Dit toch ontwikkelt in de kinderen, zonder gebruik van cijfers, door aanschouwing, hetzij door strepen of punten op het bord of door eene rekenmachine, de begrippen van eenheid, veelvoud en van een bepaald getal, en doet hen als met de oogen zien, waarom de getallen door optelling, aftrekking, vermenigvuldiging en deeling vermeerderd, verminderd, vermenigvuldigd of verdeeld worden.

Wij zeiden, dat het onderwijs in het rekenen op de volksschool, met enkele uitzonderingen, moet bepaald blijven tot dat in de toegepaste hoofdregelen. Wij zijn er daarom evenwel niet tegen, dat met de meestgevorderde en meestbelovende leerlingen ook overgegaan worde tot de behandeling van de breuken, de benoemde getallen, den regel van drieën en diens verschillende toepassingen op het leven, alsmede de toegepaste meetkunde; ofschoon wij ook meenen, dat dit onderwijs meer bepaald behoort tot eene hoogere school, waarover wij later zullen spreken.

6. Onderwijs in teekenen.

De natuurlijke zucht tot nabootsing, den Javaan met ieder ander mensch eigen, doet hem ook vaak een stuk houtskool opnemen en hier en daar een muur of afgekapten bergwand aan den weg met zijne teekeningen overdekken. Vaak weet hij die ook met zijn kris of een ander voorwerp in den bergwand te griffen. Zijne teekeningen zijn echter onnatuurlijk. Mist hij toch alle denkbeeld van perspectief; zijne beelden van menschen, dieren of andere voorwerpen zijn ook geheel misvormd. Gelooven wij daarom, dat eenige leiding en onderrigt in het teekenen tot zuivering van zijnen smaak en leiding van zijnen aanleg op de school wenschelijk is; wij meenen echter ook, dat dit onderwijs, meer algemeen en voldoende gegeven, meer bepaald tot dat der hoogere school behoort.

7. Onderwijs in zingen.

Onderwijs in het zingen moet algemeen en zooveel mogelijk op alle scholen worden gegeven. Wel mogt Luther zeggen: „een schoolmeester moet zingen kunnen, anders zie ik hem niet aan." Ook doelmatige zangoefeningen kunnen veel bijdragen om den Javaan uit zijne sluimering te doen ontwaken. Wat toch kan zoozeer het hart stem-

men, bezielen, verheffen als een schoon lied, en op welk gemoed kan zulk een lied meer invloed uitoefenen, om het met zachte en goede aandoeningen te vervullen, dan op het kinderlijk gemoed, nog zoo open, zoo vatbaar voor zachte en edele gevoelens? Daardoor zal tevens de eentoonige, vaak wanluidende zangwijze der Javanen langzamerhand door eene betere vervangen en zullen aan hen nevens schoolliederen ook volksgezangen kunnen gegeven worden.

8. Onderwijs in de beginselen der geschiedenis en aardrijkskunde, alsmede der natuurkunde.

Wij hoorden hoe volslagen onwetenheid in de geschiedenis en aardrijkskunde van hun eiland, alsmede in de natuurkunde, de groote oorzaak is van het bijgeloof der Javanen en zeiden daarom, dat het onderwijs in die vakken, voor zoo ver als noodig is, tot deszelfs bestrijding, bij dat in lezen, schrijven en rekenen moet gevoegd worden en, uit dat oogpunt beschouwd, noodzakelijk tot hun volksonderwijs behoort. Wie zal zulks betwijfelen? Is toch de kennis der geschiedenis van het volk, waartoe wij behooren, waaronder wij geboren werden, voorzeker voor den een meer, voor den ander minder, doch voor allen in eene zekere mate noodig; te meer moet zij op de scholen der Javanen geleerd worden, omdat hunne zoogenaamde geschiedverhalen slechts eene reeks zijn van fabelachtige overleveringen en legenden, die weder aanleiding geven tot eene menigte van bijgeloovige en schadelijke begrippen. Laat men bovendien dat onderwijs, in algemeene trekken en beknoptelijk te geven, steeds strekken om, zoo dikwijls die voorkomen, op edele daden te wijzen, den leerling te doen opmerken en gevoelen hoe onder het Nederlandsch bestuur rust en orde, billijke wetten, toenemende welvaart en zekerheid van bezitting en leven, vroeger onder het beheer van zijn eigen vorsten gemist, aan Java gegeven werden; dan zal dit tevens de jeugdige harten tot het edele en goede opwekken en hun liefde inboezemen jegens de beheerschers van hun eiland.

Missen de Javanen verder alle juiste kennis van den aardbol, van zijne grootte, gesteldheid en verdeeling; koesteren zij ook hoogst dwalende begrippen van gemengden Hindoe-Javaanschen oorsprong omtrent de gedaante van hun eiland, zijne wording en gesteldheid: worden daardoor alom onder hen vele bijgeloovige meeningen en handelingen gevoed en onderhouden; dan zal het noodig zijn hun op de school eenige hoofdbegrippen der aardrijkskunde mede te deelen, omtrent de wording, den vorm, de grootte, de gesteldheid, de verdeeling en de voortbrengselen der aarde en van hun eiland. Wij zouden meenen, dat met eenig onderrigt in de natuurlijke ook eenig in de staatkundige aardrijkskunde van hun eiland voor velen, ja voor allen nuttig en noodig is, en wel bepaald om hun eenige juiste begrippen te geven van het bestuur en de wetten des lands. Zal daardoor de kring hunner denkbeelden meer uitgebreid worden; het zal tegelijk ook gehoorzaamheid, orde en welvaart bevorderen.

Met dit onderwijs in de beginselen der aardrijkskunde moet ook dat in die der natuurkunde vereenigd worden. Immers, de Javanen zijn gewoon alle eenigzins ongewone en zelfs gewone verschijnselen en voorvallen als het werk van booze geesten aan te zien, welke zij dan ook in verband brengen met hunne oude mythologische verhalen en overleveringen. Ook koesteren zij de grofst bijgeloovige begrippen omtrent natuurlijke verschijnselen, zoo als aardbevingen, uitbarsting van vulkanen, zons- en maansverduisteringen enz. Ieder zal het gevoelen, dat een goed volksonderwijs ook zoo moet ingerigt zijn, dat het hen van zulke bijgeloovigheden en andere, daaruit geboren, verlosse.

De verdere uitbreiding van dit onderwijs in de geschiedenis, aardrijkskunde en natuurkunde voor meerbegaafden en leerlustigen of voor hen, die door hunne geboorte vermoedelijk later tot aanzienlijke betrekkingen zullen geroepen worden, behoort, meenen wij, ook tot dat der reeds genoemde hoogere school. Nevens meer uitvoerig en bepaald aardrijkskundig onderwijs zou daar dan ook dat in de algemeene

geschiedenis, vooral die der volkeren, met welke de Javanen vroeger en later in aanraking kwamen, moeten gegeven worden.

9. Onderwijs in de gezondheidsleer en gymnastiek.

Een goed ingerigt volksonderwijs behartigt evenzeer de ligchaams- als de zielsontwikkeling der kinderen, en daarom moeten ook de gezondheidsleer en gymnastiek in dat der Javanen opgenomen worden, als krachtige middelen nevens andere om hen van hunne traagheid naar ligchaam en ziel te genezen.

Wie zal het betwijfelen, dat de gymnastiek, moge zij ook op zeer vele scholen gemist worden, allernoodzakelijkst is voor de kinderen? Gelijk de zintuigen en vermogens der ziel, behoeven ook de leden en krachten des ligchaams oefening en ontwikkeling, en voorzeker zoo ergens dan in Indië, in de tropische landen, waar zooveel zich vereenigt om het ligchaam te verzwakken en het tot trage rust te doen neigen. Daar vooral is het noodig, dat de krachten, gespierdheid en vlugheid van ligchaam en leden door regelmatige en bij opklimming voortgezette oefening ontwikkeld en vermeerderd worden. De gymnastieke oefeningen op de militaire pupillenschool te Kedong-Kebo hebben tot belangrijke gunstige gevolgen voor de ligchaams- en krachtsontwikkeling der kinderen geleid; deze zijn daardoor geheel andere jongens, krachtiger, vlugger en werkzamer geworden dan zulks van eene gewone huisselijke opvoeding te verwachten ware geweest. Hoogst wenschelijk en noodzakelijk is daarom ook de gymnastiek voor de scholen der Javaansche jeugd. Te meer nog gevoelen wij dit, als wij denken aan den landbouw en het werk waartoe de Javanen later verpligt zijn.

In het belang des ligchaams, tot voorkoming van vele ziekten, en niet minder in het belang der zedelijkheid, behoort ook de gezondheidsleer tot het volksonderwijs. Gelijk de gymnastiek van ontwikkelenden, is deze van behoedenden aard. Alles wat de gezondheid schaden of de ontwikkeling

des ligchaams verhinderen kan, tracht zij te verwijderen: onreinheid, snoeperij, onwetenheid, verwaarloozing des ligchaams, onzedelijkheid en zoo vele andere ondeugden meer als maar al te algemeen onder de Javanen heerschen en veelvuldige oorzaken van ziekten zijn. Zij wijst hare nadeelige, dikwerf doodelijke gevolgen aan, leert wat kinderen moeten betrachten om hunne gezondheid te bewaren, waarschuwt tegen de bedriegerijen en gevaren der kwakzalverij. Dit laatste is vooral daarom zoo noodzakelijk voor den Javaan, omdat al zijne doekons of zoogenaamde docteressen onkundigen en dikwijls bijgeloovige bedriegsters zijn.

Worden daarom gymnastiek en gezondheidsleer bij de genoemde vakken van onderwijs der Javanen gevoegd, dan zullen ook voorzeker de ligchamelijke en verstandelijke ontwikkeling der kinderen eenen gelijken tred houden.

10. De leerwijze moet verstandelijk enz. zijn.

Wij zeiden met het oog op het voorheerschende onnadenkende, werktuigelijke en trage bestaan der Javanen: dan alleen zal men in de verstandelijke vorming der kinderen naar wensch slagen, indien men er in alles naar streeft om het nadenken dier kinderen te ontwikkelen, hun oordeel te scherpen; indien dat onderwijs verstandelijk wordt gegeven, dat is, zoo eenvoudig geleidelijk voortgaande en aanschouwelijk mogelijk, met voorbeelden en vergelijkingen, aan hunnen aanschouwingskring, aan de hen omringende en bekende wereld ontleend. Wij gaven die leerwijze reeds in enkele trekken aan. Bij alles wat de onderwijzer de kinderen laat lezen, wat hij hen verhaalt of zij moeten uitwerken, hoede hij zich voor iederen sleur van werktuigelijk onderrigt evenzeer als voor afgetrokken redeneringen. Is de eerste als de dood van alle verstandelijke ontwikkeling; de laatsten worden zonder eenig nut, als boven de bevatting der kinderen, in den wind gesproken. Hij trachte daarentegen zooveel mogelijk door kinderlijk eenvoudige, levendige en aanschouwelijke

voorstelling de aandacht te boeijen, het nadenken op te wekken, vragen uit te lokken, de kinderen te doen begrijpen en wel verstaan, en eene duidelijke voorstelling van het geleerde te geven. Levendig moet zijne leerwijze zijn, vol van voorbeelden, ophelderingen en vergelijkingen uit het dagelijksch leven. Hij dale af tot den lagen kring waarin de kindergeest zich beweegt, denkt en wil; hij ga uit van het standpunt waarop zij zich nog bevinden, tevens langzaam en geleidelijk voortgaande, hunnen ontwikkelingsgang niet dwingende, maar volgende. Zijne leerwijze zij verder aanschouwelijk; hij ga van de zaak tot het teeken, van het zigtbare tot het onzigtbare, en nimmer omgekeerd. Hij doe daarom de jonge kinderen de voorwerpen zelven of hunne afbeeldingen, ook die van verschillende handelingen, zelven aanschouwen of aanwijzen, om daarbij door gesprekken hun verstand en oordeel te oefenen. Hij bezige daarom ook de aanschouwingsoefeningen, de vormleer, die tevens tot aanvankelijke teekenoefeningen kunnen strekken, en wier doel is „om door onderscheidene stoffelijke „ligchamen, teerlingen, kantzuilen, kogels, rollen, kegels enz. „de verschillende soorten van vakken en lijnen, hunne za„menvoeging, enz. aan den leerling door aanschouwing te „doen kennen en af te teekenen; alzoo de vorming en ontwik„keling van het aanschouwings- en voorstellingsvermogen, „van het vermogen van nabootsing en overbrenging der „voorgestelde of waargenomene vormen op een vak, van het „gevoel van het regelmatige, welstandige en bevallige in de „vormen." Verder moet hij, zeiden wij, er steeds op bedacht zijn om de voorbeelden, ophelderingen en vergelijkingen aan den aanschouwingskring der kinderen, aan de hun bekende en omringende wereld te ontleenen, om, steeds langs dien weg van het bekende tot het onbekende overgaande, hen met hetgeen daar buiten ligt bekend te maken. Hij doe hen steeds opzien naar hunnen hemel, rondzien op hunne aarde; hij beroepe zich iedermaal op hunne ondervinding, op hunnen vreugd of smart, op hun werk of uitspanning, op hun

huis of veld of dagelijksch leven. Zulk eene leerwijze is de eenig ware voor het volk; daarmede alleen kan men ook hopen er in te slagen om den tragen Javaan te doen ontwaken, opstaan en steeds vaardiger voortgaan op den weg van veelzijdige verstandsontwikkeling. Daardoor zal hij er ook toe gebragt worden om meer en meer in te zien, dat het den mensch onwaardig is de gewoonte, de adat, vaak schadelijk en verderfelijk in hare strekking, steeds te blijven volgen, alleen daarom, omdat zij nu eenmaal gewoonte, adat, is. Daardoor zal hij het ook meer en meer beseffen hoe dwaas en schuldig tevens het is, om niets te willen weten boven, niets anders te willen doen dan hetgeen zijne voorvaderen wisten en deden, om het oude, dat kwaad is, niet te willen laten varen en daarvoor het nieuwe te volgen, hetgeen de gezonde rede en de voorlichting van wijzeren hem als beter deden kennen. Dan zal hij dat alles in zijn eigen belang, in dat van zijn gezin en volk steeds meer leeren begrijpen en betrachten en zullen binnen weinige tientallen van jaren meer veranderingen ten goede in zijn land en onder zijn volk plaats vinden dan dit tot heden, hoewel ook na een verloop van eeuwen, kon geschieden.

11. Het onderwijs moet ook de aesthetische ontwikkeling der kinderen beoogen.

Wij toonden in eenige bijzonderheden aan hoe het aesthetisch gevoel, de zin voor het schoone en welstandige, grootelijks onder de Javanen geheel vervormd is. De wilde, teugellooze verbeelding in den oosterling, steeds magtig voorheerschende, door grove onkunde en schromelijk bijgeloof gedurende zoo vele eeuwen gevoed en vermeerderd, een blind volgen en roemen van alles wat de Javanen van hunne voorvaderen overnamen, zijn de oorzaken daarvan. Zal het onderwijs tegen dat alles zijn gerigt, dat met goed gevolg bestrijden en zoo hunne verbeelding gezuiverd, en

aan de leiding der rede onderworpen worden, dan moet de onderwijzer steeds trachten om de kinderen door gesprekken, opmerkingen, vergelijking en voorbeelden het ware van het valsche, het schoone van het misvormde, het welstandige van het onbehagelijke te doen onderkennen en de eersten boven de laatsten te doen beminnen.

12. Het onderwijs moet ook de kinderen zedelijk opvoeden.

Boven de ligchamelijke, verstandelijke en aesthetische ontwikkeling moet het volksonderwijs ongetwijfeld de zedelijke opvoeding der kinderen als de voornaamste beschouwen. De mensch toch, die, zonder eenige warmte en diepte des gevoels, niet zedelijk opgevoed en ontwikkeld daar heen leeft, hoe bestaat hij? Wij aanschouwen hem in den Javaan zoo treurig als naar waarheid geteekend. Hij kan evenmin gelukkig worden als zijne waarachtige bestemming vervullen. Hij zal ontrouw bevonden worden aan zijne eerste verpligtingen, aan zijne innigste levensbetrekkingen. Zonder die zedelijke opvoeding houdt alle andere onderwijs ook aanstonds op middel te zijn tot waarachtige vorming. Zij toch is het juist, welke den mensch den wil en de krachten schenkt om zijne vermogens en kundigheden, door onderwijs opgedaan, nuttig en goed aan te wenden; zij is het, welke dien wil en die krachten iedermaal meer verhoogt, veredelt, heiligt. De mensch, slechts verstandig en niet zedelijk opgevoed, wordt een koud redewezen; de onkundige, tevens zedelijk verwaarloosd, zinkt meer en meer tot het ruwe dierlijke en booze weg. Men zie en hoore slechts onder de volkeren van Europa, onder die van dezen Archipel, van Java, om dit door tallooze voorbeelden maar al te treurig bevestigd te vinden. In het zoogenaamde volks- of godsdienstig onderwijs der Javanen worden de elementen voor zedelijke opvoeding gemist. Hetgeen hunne priesters alzoo verzuimen en de Javanen

toch boven alles behoeven, eene zedelijke opvoeding, moeten hunne aanstaande onderwijzers hen noodwendig geven. Zij moeten dit met al den ernst en de liefde, met al de krachten en vermogens, hun gegeven, behartigen; zij moeten het zedelijk gevoel, in de kinderen door de schuld der ouders onderdrukt of ingesluimerd of misvormd, weder verlevendigen, opwekken, leiden, ontwikkelen. Liefde tot ouders, broeders, zusters, betrekkingen, alle menschen; liefde tot waarheid en deugd; gehoorzaamheid en dankbaarheid aan en vertrouwen op hunne meerderen en weldoeners; matigheid en eerlijkheid; spaarzaamheid en mildheid; hulpvaardigheid en vergevensgezindheid; naarstigheid en vlijt, en zoo vele andere deugden nog, die het huisselijk, maatschappelijk en burgerlijk leven versieren, de welvaart en het geluk van enkelen en van velen bevestigen en doen bloeijen, moeten zij in hen aankweeken, ontwikkelen en daarbij nadrukkelijk waarschuwen tegen zoo vele ondeugden als onder de Javanen heerschen, hare beoefening belemmeren of ten eenenmale verijdelen.

Hoe dat zedelijk onderwijs moet gegeven worden? Wij willen daarvoor geen vaste tijden en uren gesteld hebben; nog minder vragen wij daarvoor voorlezingen of eene zedeles, in afgeronde bepalingen en hoogwijze redeneringen vervat; zelfs geen boekjes, behalve voor de meestgevorderden. Neen, wij meenen dat de onderwijzer dan geheel vruchteloos en boven de bevatting der kinderen zou spreken en leeren. Maar gelijk wij dit voor de tot hiertoe genoemde vakken van onderwijs reeds eischten, zoo moet hetzelve daarin ook vooral levendig, kinderlijk, eenvoudig, aanschouwelijk zijn. Het moet een onderwijs van het hart tot het hart zijn als van eenen braven vader tot zijne kinderen, vol van liefde, welwillenheid en warme belangstelling gegeven. Iedere gepaste gelegenheid moet daartoe zorgvuldig worden aangewend: nu eene overtreding, dan een gelezen lesje of gevoerd gesprek. Op eenen anderen tijd weder kan die aanleiding uit eenig voorval, goed of kwaad, in de dessa of in den omtrek geschied, of uit de be-

trekkingen der kinderen tot hunne ouders en onderwijzers worden ontleend. Zoo opene de onderwijzer het hart der kinderen, ontwikkele en vorme hij hun zedelijk gevoel, en zij zullen steeds dieper en met meerdere warmte gevoelen, en naarmate zij hunne pligten en betrekkingen beter willen leeren kennen, zullen zij die ook meer beminnen, zal liefde hen ook meer dringen om die te vervullen.

13. Godsdienstig onderwijs moet de grondslag der zedelijke opvoeding zijn.

Zal men er in slagen om den Javaan zedelijk op te voeden, dan moet aan zijn zedelijk onderwijs een godsdienstig onderwijs ten grondslag worden gelegd — zonder godsdienst geen deugd. Dit is zoo waar als duidelijk en niet te betwisten. Wat toch kan men van den mensch verwachten, die de eerste natuurlijke gevoelens van eerbied, dankbaarheid, gehoorzaamheid, liefde en vertrouwen, aan zijnen schepper, wetgever, verzorger en weldoener verschuldigd, vergeet en verzaakt? Kan hij deugdzaam bestaan, die deze inspraken van het hart verloochent? Kan hij getrouw zijn aan menschen, dankbaar jegens zijne weldoeners, gehoorzaam aan zijne overheden? Kan hij gevoel hebben voor regt en pligt, die ongevoelig is voor die stemmen der godsdienst in den mensch? Neen: hij, die niet weet of gevoelt wat het zegt God te beminnen en te eerbiedigen, Hem te gehoorzamen en te danken, zich aan Hem te onderwerpen, op Hem te vertrouwen, kan ook niet zedelijk goed bestaan, kan ook geene deugd beoefenen. Hij moge misschien instinctmatig goed bestaan, niet slecht zijn, omdat hij daartoe geen aanleg of neiging heeft, of wel goed zijn, omdat zijn belang het medebrengt en geene aanleiding ten kwade gegeven wordt; maar zulk eene deugd, indien men haar dien naam wil geven, is toch wel eene zeer schrale en dorre, eene niets beteekenende, daar zij

beginselen mist en, onzuiver en zonder karakter, niets anders dan schijndeugd is. Wij behoeven slechts onder de Javanen rond te zien, om allerwege de treurige bevestiging daarvan in hun leven te aanschouwen. Zij missen godsdienst; gemis van godsdienstig gevoel is de groote oorzaak van hun verdorven zedelijken toestand. In dat gemis moet het volksonderwijs voorzien, volgens dezelfde leerwijze als wij voor het zedekundig onderrigt aangaven. Het moet beiden vereenigd geven, het zedelijke steeds gebouwd op het godsdienstige, daaruit afgeleid, daardoor iedermaal bekrachtigd en aangedrongen. Het moet hun diepe en waarachtige gevoelens van eerbied, dank, vertrouwen, liefde, gehoorzaamheid jegens God als Heer van hemel en aarde inboezemen. Het moet hen gedurig en met aandrang en toepasselijk spreken van Hem, den almagtigen, alwetenden, heiligen, regtvaardigen, liefdevollen, barmhartigen en voorzienigen Vader; ook van eeuwigheid, opstandig en oordeel, welke iederen mensch wachten; ook van een leven, zalig of onzalig, naardat de mensch hier heeft geleefd, hetzij goed of kwaad. Het moet hen vooral het booze en schuldige van het kwade, van de zonde, in hen en anderen doen gevoelen, niet slechts omdat het gepleegd wordt jegens een God, die heilig en regtvaardig is; maar ook tegen een God, zoo vol zegenende en ontfermende liefde jegens den schuldigen mensch; zoo leedgevoel over hunne zonden, vurig verlangen naar vergeving en verbetering en den geest des waarachtigen gebeds in hen opwekken om wijsheid en kracht van boven. Hunne priesters, hunne godsdienst leeren dit niet; daarom moeten hunne aanstaande onderwijzers dit doen. Verzuimen, verzaken ook zij dit — men zal den Javaan dan slechts beschaven om hem beschaafd te doen zondigen, om hem bedekt, verfijnd, listig en geslepen het kwade te leeren bedrijven.

Zoo hebben wij dan stof en vorm, omvang en leerwijze van het door ons bedoelde en noodig geachte in het volks-

onderwijs van den Javaan, zal het goed zijn, in eenige beschouwingen behandeld. Uitvoeriger hadden wij kunnen zijn — immers, wij spraken van onderwerpen, welke ieder voor zich van grooten omvang zijn. Het gegevene moge echter voldoende geacht worden; ja wij zouden meenen bij meerdere uitvoerigheid niet in den geest der bedoeling van de prijsvraag te antwoorden.

III.

Wij betwijfelen het niet, dat velen hunne verschillende bedenkingen en misschien groote bezwaren zullen hebben tegen het volksonderwijs voor den Javaan, zoo als het door ons nuttig en noodzakelijk wordt geacht. Er zullen er zijn, die zeggen: maar gij hebt ganschelijk vergeten daarin het onderwijs der Nederduitsche taal op te nemen, en niets meenen wij toch wordt noodzakelijker vereischt, opdat eenmaal beide volkeren, dezelfde taal sprekende, door dien band, hechter als geene andere kan binden, onafscheidelijk mogen vereenigd worden! Anderen daarentegen zullen niet minder ernstig beweren, dat mijn onderwijs reeds te veel omvat, en, geenszins willende dat nog meer daarin worde opgenomen, zullen zij veeleer verlangen dat een of ander als minder noodzakelijk, ja misschien schadelijk door hen geacht, of wel moeijelijk, zoo niet onmogelijk aan Javanen te onderwijzen, daaruit geweerd worde. Waartoe toch, zeggen zij, een zoo veel omvattend onderwijs voor kinderen van landbouwers? Er zal zich ook te veel in ouders, onderwijzers en scholieren vereenigen, om te verhinderen dat immer zulk een onderwijs op de scholen der Javanen kan gegeven worden, — en, vragen zij verder beducht: meent gij niet dat, zoo men er in slaagde om zulk een onderwijs algemeen te doen worden, de Javaan dan ook spoedig ontevreden zou wezen met zijn eenvoudigen stand, in zijne nederige betrekkingen, ja te verlicht geworden, ons weldra moede zijn, en Nederland niet langen tijd meer over Java heerschen zal? Eindelijk zijn er

nog, die u niet minder beducht tegenvoeren: en gij wilt ook godsdienstig onderwijs op die scholen laten geven, gij Christen, aan kinderen van Mohamedanen? Wat er ook vóór moge zijn, laat daarvan af; men zal uw onderwijs met argwanende oogen aanzien, het niet vertrouwen noch begeeren voor zijne kinderen, daarin niets anders willen zien dan eene zucht tot bekeeren, dan een streven om allengs hunne godsdienst door de uwe te verdringen, hetgeen voorzeker tot de noodlottigste gevolgen voor de rust op Java, voor ons behoud van hetzelve kan voeren. Wilt ge toch godsdienstig onderwijs geven, hoor dan wat anderen voorstellen: verhef den priesterstand; vorm de priesters tot onderwijzers en laat hen verder het volksonderwijs geven en leiden.

Wij willen die aanmerkingen thans nader toetsen en beoordeelen.

Wat de invoering der Nederduitsche taal onder de Javanen betreft, er zijn er, die daarvan veel verwachten. Geen hechter band, zeggen ze, tusschen overheerschers en overheerschten dan de taal der eersten, door de laatsten overgenomen; geen beter middel van verbroedering tusschen beiden, om de laatsten hunnen vijandigen zin tegen de eersten te doen afleggen en daarvoor welwillende gezindheden jegens hen in te boezemen. Zij wijzen daarbij op hetgeen Grieken en Romeinen, Spanjaarden en Portugezen in hunne wingewesten deden. De groote fout hunner bewijsvoering is, dat zij slechts oogen hebben voor de lichte zijde hunner beweringen en de donkere niet opmerken; dat zij slechts op hare gemeende of wezenlijke voordeelen wijzen en niet op de zwarigheden letten, welke hare toepassing ten deele of geheel op Java zouden doen mislukken, noch op de verderfelijke gevolgen, die ook daaruit zouden voortvloeijen.

Het is algemeen erkend, dat zelfs in Europa het eene volk dikwijls moeijelijk en zelden geheel juist de taal van een ander volk leert uitspreken, omdat zij van te harde of te moeijelijke uitspraak is. Hoeveel grooter echter is het

verschil van uitspraak tusschen de noordelijke Europesche talen, waartoe ook de onze behoort, en de oostersche. Het spraakorgaan van den oosterling, gedurende een verloop van zoo vele eeuwen gevormd door en gewend aan de uitspraak zijner zacht- en zoetluidende talen, is daardoor grootendeels, zoo niet geheel, ongeschikt voor de harde, volle en als hoekige vormen van de uitspraak der westersche talen. Dagelijksche voorbeelden van verschillende woorden, door de Javanen van ons overgenomen, wijzen dit alom aan. De Javaan zou het Nederduitsch altijd zeer gebrekkig blijven uitspreken. Ik sprak vaak met twee Javanen, beiden in hooge betrekking geplaatst, beiden ook mannen vol van leerlust. De een ging als kind naar Holland en was daar verscheidene jaren op eene kostschool; de ander genoot gedurende geruimen tijd onderwijs op eene der gouvernementsscholen. Beiden echter spreken het Nederduitsch zoo stijf en gebrekkig als foutief, en dat na een onderrigt en bij gedurige oefening, zoo als niet ligt ook bij een onder de Javanen ingevoerd onderwijs in het Nederduitsch aan anderen zou kunnen ten deel vallen. Nu spreek ik nog niet van het moeijelijke der spel- en taalregels onzer taal, noch van haar geheel van het Javaansch verschillend karakter, noch van de verschillende zamenvoeging der woorden. Nu vraag ik ook nog niet, vanwaar de onderwijzers te verkrijgen. Immers, zij zouden Nederlanders moeten zijn, die de Javanen de Nederlandsche taal leerden spreken, schrijven en verstaan? Men hoore ook slechts het inlandsch kind van Java onze taal spreken of leze zijne brieven en opstellen daarin, om zich te overtuigen hoe zelfs de afstammelingen van Nederlanders op Java, te midden van hun volk en omgevingen geboren en opgevoed, slechts weinigen uitgezonderd, hunne moedertaal in weêrwil van schoolonderrigt toch nog altijd meer of min gebrekkig spreken en verstaan. Te meer nog moeten wij daarom beseffen, dat het onderwijs der Nederlandsche taal voor de Javanen tot geene, althans weinige gevolgen zou leiden. Geen taal uit het wes-

ten kan inheemsch worden onder de volkeren van het oosten. Bovendien is het nog geheel iets anders of een volk eene ontwikkelde taal heeft, waarmede zijne zeden en denkwijze, zijne maatschappelijke instellingen en rangen zoo geheel een zijn geworden, als de Javaansche, zoodat men moeijelijk eene tweede taal zal vinden, haar daarin gelijk, — of dat die taal nog in hare eerste ontwikkelingsperioden verkeert, in zoo vele dialecten als het land in districten is verdeeld, of, gelijk op verscheidene eilanden van onzen Archipel, als het negorijen telt. Kon daardoor de Maleische taal, de lingua franca van het oosten, eene tweede worden op die eilanden, ja meer of min de moedertaal verdringen en zoo goed als algemeen gesproken te worden; de op Java gegevene omstandigheden laten de invoering eener tweede taal daarom niet toe, ja zouden ligtelijk verzet en tegenstand doen geboren worden. Dat toch willende, komt men een volk aan zijn leven, en het kan, ja moet vroeger of later oorzaak worden van strijd en omkeering in den staat. Men moet zelfs den schijn vermijden om een volk, in het bezit van zulk eene taal als de Javaansche, daarvoor of daarnevens eene andere te geven. Zou zulk een pogen, in stede van den band naauwer toe te halen, die kunnen losmaken; nog meer is dit te vreezen, als wij in het oog houden, dat de Javaansche taal alles in zich vereenigt om het onderscheid van stand en rang onder de Javanen en tevens hen bij hun volgzaam en onderworpen karakter te bewaren, terwijl de onze met hare westersche begrippen dit ligtelijk en ontijdig zou kunnen verstoren. Wat sommigen, hoewel ook zoo geheel ten onregte, wel eens van het onderwijs in het algemeen voor den Javaan vreezen, dat dit hem tot ontijdige en voor hem en voor zijne beheerschers gevaarlijke ontwikkeling moet voeren, zou men niet zonder grond van zulk eene — gesteld voor een oogenblik ze ware mogelijk — invoering van het Nederduitsch onder hen kunnen vreezen. Zoo vele geschriften en boeken van gevaarlijke en verderfelijke strekking als in onze taal gevonden

worden zouden hen dan in handen komen, om, als noodzakelijk gevolg der lezing, ook hen de verderfelijke zaden van zoo vele ondeugden als die elders deden ontkiemen en magtig worden in het hart te strooijen. Geenszins echter willen wij hiermede geacht worden te wenschen, dat hen, die daartoe lust, aanleg en gelegenheid hebben, het aanleeren der Nederlandsche of andere talen verboden worde. Dit zal immers groot nut voor hen hebben, indien ze althans leerden in die talen met keuze en den geest des onderscheids te lezen. Wij ontkennen slechts de mogelijkheid en noodzakelijkheid van haar onderwijs op de volksscholen en vreezen nadeelige gevolgen van hare algemeene en daardoor ligtelijk gedwongen invoering op Java. Een hechter band dan in de gegeven omstandigheden onze taal is, zal dan voorzeker gelegd worden, wanneer de Javanen meer en meer leeren inzien en waardeeren, dat een vaderlijk bestuur hun waarachtig welzijn bedoelt; en daartoe moet een goed ingerigt volksonderwijs hen voorzeker brengen.

Wat de tweede aangevoerde bedenking aangaat, sommigen achten het door ons aangeprezen onderwijs te hoog, te veel omvattend voor kinderen van landbouwers, die gelijk hunne vaders landbouwers moeten worden. Maar wat vragen wij dan? Onderwijs in het lezen en verstaan van hunne moedertaal en tevens van die taal, welke reeds sedert eeuwen op Java het burgerregt heeft verkregen, ook met die der Javanen naauw is verwant en voor zoo velen hunner, ook om ons, die dagelijks met hen omgaan, noodzakelijk is; daarbij nog dat in het schrijven, de beginselen der rekenkunde, het gezang en iets, voor zoo ver dit noodig is, tot bestrijding van de groote onkunde en het schromelijk bijgeloof onder hen — van de aardrijks-, geschied- en natuurkunde, terwijl wij er eindelijk ernstig op aandringen, dat men gelijkelijk de zorg voor ligchaam en ziel der kinderen behartige, om hen niet slechts tot verstandige en nijvere,

maar ook tot deugdzame en godsdienstige menschen te vormen. Waarlijk, wij weten niet in welk opzigt wij onze eischen iets minder zouden mogen stellen; wel weten wij echter, dat er zijn, die de Javanen gaarne alle onderwijs zouden willen onthouden, die er althans nimmer over spreken zullen. Het is alsof de Javanen in hun oog veroordeeld zijn om eene uitzondering te maken op alle andere volkeren, om verstoken te blijven van beschaving en opvoeding, om slechts als last- en werkdieren te blijven dienen. Wil men niet tot zulke bevooroordeelden behooren, maar beseffen wat de Javanen zoo noodzakelijk in hun volksonderwijs behoeven, dan zal men ons ook met overtuiging en van ganscher harte toestemmen, dat wij niets meer dan het hoognoodzakelijke vroegen.

Neen, wij vragen niets meer voor het volksonderwijs van den Javaan dan wij voor hem, zoon van een landbouwer, weder bestemd om landbouwer te worden, mogten eischen; wij vragen alleen wat hij voor zijnen stand behoeft. Wij konden ook niets eischen boven hetgeen bepaald voor hem noodzakelijk is, omdat wij zelven maar al te zeer overtuigd zijn van het schadelijke van een volksonderwijs, te hoog opgevoerd voor de aanstaande bestemming en levensbetrekkingen der kinderen, die daarvan gebruik maken; omdat wij te vaak door aanschouwing en treffende berigten gewezen werden op de noodlottige gevolgen van eene wijsheid boven stand en betrekkingen, zoowel voor den persoon zelven als voor zijn gezin en voor den staat. Daarom ook verheffen wij hier reeds bij voorraad onze stem tegen allen, die vroeger of later dit voor den Javaan zouden willen eischen. Daarom roepen wij dezulken nu reeds toe: gij zult daardoor hunne maatschappelijke betrekkingen geweld aandoen, den vrede uit de harten bannen, het geluk uit de huizen, de rust der huisgezinnen en van den staat verstoren, lediggang en armoede doen ontstaan; gij zult daardoor boosheid en ellende over het land uitstorten.

Maar, zeggen anderen, men zal er geenszins zoo gemak-

kelijk in slagen om uw voorgesteld volksonderwijs over Java algemeen in te voeren; bezwaren en moeijelijkheden van verschillenden aard zullen zich daartegen verheffen; zoo deze de invoering ook niet geheel verhinderen, zullen zij die toch zeer belemmeren en ook de beste pogingen slechts tot gebrekkige gevolgen laten komen. Hooren wij wat zij, die zoo spreken, bedoelen. Hier zullen het de onderwijzers zijn, of te weinigen in getal, of niet genoegzaam voor hun ambt geschikt, of zelven te zeer met de gebreken van hun volk behebt; daar de ouders, ingenomen tegen al wat nieuw is, zonder eenig besef van het nut en de hooge waarde van het onderwijs voor hunne kinderen, ook niet willende, dat hunne kinderen wijzer zullen worden dan zij zelven zijn. Ook de tegenstand der priesters, die in hun belang het volk gaarne onwetend laten, zal er bij komen. Of het is gemis aan de noodige schoolboeken en behoeften; of het zijn de kinderen zelven, die uit de school blijven om hunne ouders te huis of op het veld behulpzaam te zijn, zoo geen onwil en traagheid daarvan de oorzaken zijn. Zoo vele en nog meer bezwaren kunnen gemaakt, zoo vele en nog meer belemmeringen kunnen verwacht worden. Wat zullen wij daarop antwoorden? Wij verwachtten die bezwaren, dien tegenstand; zij stonden van den beginne ons voor den geest. Doch, vragen wij tevens, had niet ieder volksonderwijzer, bij de invoering van het onderwijs, met soortgelijke bezwaren te worstelen, met zulke moeijelijkheden te kampen, en, mogten die de vestiging, verbreiding en bedoelde nuttige strekking daarvan ook voor langeren of korten tijd vertragen, konden zij die daarom ook verijdelen? En gebeurde het niet, dat, ook bij de grootste moeijelijkheden, bij den hoogsten tegenstand, dat onderwijs zich, hier vroeger daar later, toch vestigde en gezegend bleef ontwikkelen? Zoo zal het ook op Java gaan. Moeijelijkheden en tegenstand zullen zich verheffen; maar om allengs overwonnen te worden. Men zal zich in menige verwachting teleurgesteld zien; maar om, daardoor geleerd, betere maatregelen te nemen, en het

volksonderwijs zal zich intusschen, hier met meer, daar met minder voorspoed, vestigen en uitbreiden. Daarom handelt hij, die daarvan aanstonds den besten uitslag verwacht, even dwaas als hij, die, omdat hij het daarmede niet dadelijk bekroond ziet, nu, ontmoedigd, het zou willen laten varen. Het is echter ook waar, dat velen gaarne vele bezwaren tegen dat onderwijs willen zien, welke slechts in hunne verbeelding bestaan, althans meer schijn dan wezen hebben. Doch wat tegenstand het ook moge ondervinden; in stede van den waarachtigen menschenvriend te ontmoedigen en te doen terugtreden, zal die een spoorslag te meer zijn om met verdubbelden ijver naar de bereiking van het schoone doel te streven: de beschaving en veredeling van den Javaan, van zijn evenmensch, nog half barbaar, wiens lot en toekomst God aan Nederland toevertrouwde.

Nog blijft de vraag: wat geldt de bewering van sommigen, dat het onderwijs den Javaan slechts verlichten zal om ons weldra moede te zijn en Nederlands gezag over Java te vernietigen; dat de beschaving hem en ons zou verderven? Waarlijk, geene geringe tegenwerping, waarop wij wel mogen letten. Doch zulke noodlottige gevolgen zou de beschaving na zich slepen? „Maar: zie slechts om u heen", dus vervolgen zij, „hoor slechts wat ze u melden, de bladen van den dag; hoe vooral de laatste jaren der geschiedenis rijk zijn aan droevige bewijzen alom in Europa om ons beweren te bevestigen. Ja, beschaaft gij den Javaan; gij verderft hem en u met hem". Wij begrijpen u, die zoo spreekt. Gij spreekt waarheid en onwaarheid, en omdat gij den geest des onderscheids mist, daarom verwart gij beiden en wijst gij ons op noodlottige gevolgen, waar wij gezegende vruchten kunnen verwachten. Ja, er is eene zoogenaamde beschaving, die verderft. Wij deden haar reeds kennen. Zij is die eenzijdige, welke den mensch slechts verstandelijk en niet zedelijk ontwikkelt. En wat wij van deze reeds zeiden, herhalen wij hier met hoogen ernst: zij doet den mensch of een koud redewezen of een denkende booswicht

worden. Maar willen ook wij zulk eene beschaving voor Java? Hebben wij het dan niet met duidelijke en nadrukkelijke woorden gezegd, geene andere beschaving te willen dan de eenig waarachtige, welke niet slechts het verstand verlicht, maar ook het hart veredelt, de verbeelding zuivert, den wil ten goede buigt; welke met de vermogens des ligchaams en des verstands den mensch ook den wil en de kracht schenkt, om die tot heil van zich zelf en zijnen naaste, tot bevordering van huisselijk geluk en maatschappelijke welvaart en tot eer van God aan te wenden? Voorzeker, hij, die in de laatste de eerste ziet, ziet ook in den dag den nacht, in het leven den dood; hij, die van de laatste de noodlottige gevolgen der eerste vreest, vreest ook van het voedende graan giftig onkruid te zullen oogsten of van de hand des onschuldigen kinds den dolksteek des verraders te ontvangen.

Overgaande tot eene derde geopperde bedenking tegen het door ons aangeprezene, hebben wij het volksonderwijs nog in betrekking tot de godsdienst te beschouwen. „Zoo gij in het volksonderwijs", zeggen wederom anderen, „ook godsdienstig onderrigt opneemt, dan zullen de Javanen het niet vertrouwen, daarin slechts eene zucht tot bekeering zien, een streven om allengs hunne godsdienst door de onze te vervangen".

Wij deden genoegzaam uitkomen, dat wij evenmin voor het godsdienstig als zedelijk onderwijs bepaalde tijden of uren, evenmin eenig stelselmatig onderrigt verlangden; dat beiden èn vereenigd èn occasioneel moeten zijn, iedermaal uit de gelegenheid geboren, zoo dikwijls als gesprek of lezing of voorvallen daartoe gepaste aanleiding geven; dat beiden geen afgezonderd bestanddeel van het onderwijs zullen zijn; maar dat dit, daarmede als het ware doortrokken, in elk opzigt er naar streven moet om de kinderen zedelijk-godsdienstig te ontwikkelen. Wij zeiden ook niet, dat wij daarin of Mohamedaansche of Christelijke dogma's wilden opnemen; maar noemden die waarheden en pligten, welke geacht kun-

nen worden gemeenschappelijk aan Christendom en Mohamedanisme eigen te zijn. Is toch het laatste in vele opzigten een tak van het eerste; dan kweeke men zorgvuldig alle goede looten aan, die het nog draagt en doe ze met nieuwe kracht, met nieuw leven opschieten. Staan beiden, hoe ook in de bijzondere dogma's elkander tegenovergesteld, in vele waarheden en pligten elkander ook vriendelijk ter zijde; men ontwikkele die waarheden, dringe op de beoefening dier pligten aan en bewege zoo den Javaan tot zuivere en naauwgezette pligtsbetrachting jegens God, zich zelf en den naaste. Is den Javaan, Mohamedaan, door de wet vrijheid van godsdienst verzekerd; dan hebben wij ook geene vrijheid om onze godsdienst op zijne volksschool aan zijne kinderen te laten onderwijzen noch om hen die op te dringen. Zijn wij echte Christenen; dan gevoelen wij ook geheel dat het onze pligt is om hen een godsdienstig onderwijs te geven, dat tot het Christendom voert, zonder dat het hun geloof beleedigt. En dit zullen wij doen, wanneer wij hen een godsdienstig-zedelijk onderwijs geven, gelijk wij dat in eenige trekken beschreven. Wij moeten nog opmerken, dat de onderwijzers Javanen zullen zijn, genoegzaam bekwaam en ontwikkeld, zonder daarom nog van godsdienst veranderd te zijn. Hierdoor voorzeker moeten alle twijfel en argwaan bij de ouders worden weggenomen, zoo zij die mogten koesteren omtrent de bedoelingen van het volksonderwijs tegen hunne godsdienst.

Zij, die willen dat wij hen in hunne eigene godsdienst onderwijzen, dat wij hen goede priesters zullen geven en door deze doen onderwijzen, weten niet wat zij begeeren. Toonen zij daardoor reeds aanstonds van welken geest zij zijn, op hoe weinig prijs zij het Christelijk geloof stellen: ja, leggen zij daarmede de verklaring af van onverschilligheid omtrent hunne godsdienst; zij willen ook, dat wij de Javanen in hunne dwalingen, meer dan zij er immer uit zich zelven aan hechten, zullen versterken, dat wij hen in eene valsche godsdienst, die zij nog maar gebrekkig kennen, ge-

heel zullen onderwijzen en hen zoo ten eenenmale als den weg afsnijden om tot de kennis en aanneming van de alleen ware godsdienst te kunnen komen. Maar zoo onwaardig als deze leer is uit een christelijk oogpunt, zoo verderfelijk is zij tevens in staatkundig opzigt. Die meent met haar de belangen van zijn vaderland te dienen; die meent als goed burger, als trouw onderdaan zulk een raad te moeten geven: hij vergist zich zeer, hij is daarmede evenzeer de verrader van zijn vaderland als van zijne godsdienst. Omdat de ware geest van het Mohamedanisme de Javanen nimmer heeft bezield, althans heden in hen is uitgedoofd, daarom zijn zij onderworpen en volgzame onderdanen. Herleefde echter die geest in hen, bezielde hen die; zij zouden aanstonds ophouden zulke onderdanen te zijn en als fanatieke haters tegenover ons staan; zij zouden meenen, dat eer en pligt en godsdienst hen opriepen ten heiligen krijg tot in den dood tegen ons; zij zouden geen belastingen meer opbrengen aan hunne beheerschers noch voor hen werken, maar hen met opstand, roof en moord wederstaan, waar en zoo dikwerf zij dit slechts konden. Wat deed de padries van Sumatra jaren lang de rust en welvaart der bovenlanden verstoren, het land verwoesten, de dorpen verbranden, gruwelen plegen? Wat deed hen jaren lang met de uiterste inspanning hunner krachten onze duizende strijders weêrstaan, hen soms overwinnen, vaak den zege betwisten en hunne dapperste pogingen verijdelen? Immers, dat zij ophielden slechte Muzelmannen te zijn, dat zij geloovige Islamieten waren geworden? Maar wanneer nu het opgewekte Mohamedanisme zoo gevaarlijk en noodlottig voor ons gezag in deze landen kan worden: ja, wanneer het reeds op Sumatra en ook enkele malen op Java gebleken is, dat het de bevolking van stille, vreedzame, onderworpen en volgzame onderdanen in fanatieke, rustelooze, doodelijk hatende vijanden kan veranderen; moeten wij hen dan geene verraders der belangen van Nederland op Java noemen, die zeggen: "geeft zijne bewoners priesters, die hen hunne gods-

dienst goed leeren kennen en betrachten"? »Maar", zeggen zij, die dat willen, hierop misschien, »wij kunnen geene priesters noch Mohamedanisme voor de Javanen in dien zin bedoelen; wij wenschen hen die in geheel liberalen zin te geven". Doch daarmede zullen zij evenmin den Javaan als ons kunnen bedriegen. Zij willen toch een goed Mohamedanisme in dezelfde beteekenis als zij ons ook van een goed Christendom spreken; een Mohamedanisme, dat den geest des Christendoms loochent, zijne hoofdwaarheden verwerpt, zijne geboden minacht, hetzelve geheel vijandig tegenover staat en tot volslagen ongeloof met al zijne noodlottige gevolgen voert. Zij spelen een zoo ongelukkig als kinderachtig spel met woorden, waarom wij hen niet verder behoeven te wederleggen.

IV.

Wij willen nu behandelen wat tot het schoolwezen, zijn vorm en orde betrekking heeft. Eerst zullen wij spreken over het schoolgebouw, de meubelen en de plaats; daarna over den schooltijd, den toon, de tucht en de behoeften; eindelijk over den ouderdom, de classificatie, de bevordering en de betaling der schoolkinderen.

Het schoolgebouw.

Wij verlangen daarvoor geen steenen, zelfs geen houten gebouw. Gelijk de Javanen in bamboe-hutten wonen, kunnen ook hunne kinderen in een bamboe-gebouw onderwezen worden. Het langgar-gebouw kan ons zelfs tot model dienen. Hoog en ruim genoeg voor het getal kinderen opgetrokken, met een vloer van bamboe-latten, anderhalf of twee voeten boven den grond verheven, van voren met een genoegzaam overhangend dak om de warmte te weren en slechts door nederhangende kree's afgesloten, ter zijde en zoo noodig ok van achteren, met opslaande klepramen voor licht en lucht, ogelooven wij dat daarmede den kinderen een voldoend school-

gebouw zal gegeven zijn. Zoo weinig kostbaar en niet bezwarend voor de bevolking, zal het bovendien, naar den vorm van de langgar het oude behoudende, hierdoor aan de bevolking ligtelijk meer bevallen en haar te eerder uitlokken om de kinderen derwaarts te zenden. Het kan echter noodig zijn, dat men hiervan afwijke en pandoppo's of andere gebouwen op sommige plaatsen verkieze. Daarin moet natuurlijk met plaats en gelegenheid te rade worden gegaan. Wij geven dit model slechts aan, als naar onze meening het meest voor algemeen gebruik geschikt en het minst kostbaar en ongetwijfeld ook het meest in den geest der Javanen.

De schoolmeubelen.

Nog minder dan het gebouw kunnen de schoolmeubelen onze Europesche vormen dragen. Zijn wij gewoon ons van stoelen en banken te bedienen; de Javanen zetten zich met de beenen gekruist vóór het ligchaam op den vlakken grond of een daarop uitgespreid matje neder. De aanzienlijkste Javaan, de regent zoowel als zijn schrijver, zit op den grond, vóór zijn lagen schrijflessenaar; afwijkingen daarvan zijn uitzonderingen. Wij zouden daarom geheel in strijd met de Javaansche adat handelen, bovendien ook tot onnoodige kosten aanraden en den kinderen, daaraan ongewoon, het zitten in de school, zoo niet pijnlijk, althans lastig maken, indien wij voor hen de banken onzer scholen wenschten. Men late hen, gelijk zij dit te huis en overal gewoon zijn, ook in de school vóór lage lange tafels of lessenaars op hunne wijze nederzitten. Zóó, gemakkelijk en als te huis zittende, zal dit al ligt een gunstigen invloed op hun schoolgaan en leeren uitoefenen.

De plaats van het schoolgebouw.

Dat het gebouw zoo mogelijk op een eenigzins rijzend

en ruim terrein, vrij van moerassen of poelen, welke dikwijls in de desa's worden gevonden, alzoo op eene gezonde, luchtige en ook stille plek moet geplaatst worden, zal ieder aanstonds toestemmen.

De schooltijd.

Het is algemeen bekend, dat in ons vaderland en elders de belangen van vele ouders en die hunner kinderen op de school vaak geheel in strijd zijn met elkander, en dat gewoonlijk de laatsten aan de eersten, zoo niet geheel, dan toch grootendeels worden opgeofferd. Landbouwers, werklieden, behoeftigen, menschen van minderen stand bezigen of behoeven gewoonlijk reeds vroegtijdig de hulp van hunne kinderen in huis of bij hun werk. Hierdoor moeten velen hunner òf de school te vroeg verlaten òf die dikwijls verzuimen. Dit zal men ook algemeen op Java zien gebeuren, indien men er niet op bedacht is en daartegen geen maatregelen neemt. Zoo ergens, dan moeten vooral de kinderen der Javanen van jongs af hunne ouders in vele zaken behulpzaam zijn. Immers, niet slechts beschouwt de Javaan zijne kinderen gelijk zijne vrouw als dienstbaren en acht hij het vooral daarom een grooten huwelijkszegen vele kinderen te bezitten, omdat zij weldra in het werk kunnen deelen en het later geheel van hem overnemen; maar ook is zijn huis en akkerwerk vaak van dien aard, dat hij daarbij zeer dikwerf de hulp zijner kinderen niet ontberen kan. Die algemeen heerschende gewoonte, die behoeften, niet maar zoo in eens te veranderen of op te heffen, maken het daarom, meenen wij, in het belang van het onderwijs noodzakelijk, dat dit de ouders zoo weinig mogelijk van de hulp hunner kinderen versteke. In de langgar's wordt gewoonlijk des morgens van zes tot acht of negen uur en 's avonds na zonsondergang nog twee of meer uren onderwijs gegeven. Den ganschen dag zijn de kinderen alzoo vrij en ter beschikking hunner ouders: eene regeling, ongetwijfeld het noodzakelijk gevolg

der omstandigheden, welke wij daarom voor het aanstaande onderwijs of geheel of gewijzigd, dienen te volgen, ja, welke wij moeten volgen, om geene groote schade voor, zoo niet algeheel mislukken van dat onderwijs te vreezen, en welke wij ook kunnen volgen, daar het voorgestelde onderwijs niet van dien omvang is, of de kinderen kunnen daarin binnen drie of vier jaren, gedurende die morgen- en avonduren, bij leerlust en vlijtige opkomst, genoegzame vorderingen maken. Niets echter zou verhinderen, dat kinderen, die ook over dag ter school konden komen, alsdan ook onderwijs konden ontvangen.

De schooltoon.

Hoe zeer orde in de school de grondslag is van elk goed onderwijs, hoe dit met haar staat of valt, beseft ieder; ook welk eenen beslissenden gunstigen invloed het op de volgende jaren en het volgend gedrag der kinderen uitoefent, indien zij in de school aan orde, netheid en gedurige werkzaamheid worden gewend. De school is te beschouwen als de kleine maatschappij, waarin de kinderen voor de groote maatschappij, die hen daarna wacht, gevormd worden. Hebben zij in de eerste geleerd, dat alles met orde geschieden en men zijne uren vlijtig en werkzaam besteden moet; dan zullen zij dit ook in de volgende, tot groot voordeel voor zich, de hunnen en den staat, blijven volgen. Zoo niet, dan missen zij de eerste en vóór alles noodige vereischten om ook maar eenigzins wezenlijk voordeel van het vroeger geleerde te kunnen verwachten. Daarom achten wij het zeer noodig voor de school, dat daarin de orde zoo streng en ernstig als mild en liefdevol gehandhaafd worde. Iedere zaak erlange hare plaats; ieder werk geschiede op zijn tijd. Is de onderwijzer met een gedeelte zijner leerlingen vóór het bord of met andere werkzaamheden bezig; dan zorge hij steeds dat het andere gedeelte nimmer ledig zitte, maar ook bepaald werk hebbe. Te laat schoolkomen, wegblijven

of eenig verzuim van welken aard ook mogen nimmer door de vingers gezien worden. Stilte moet in de school heerschen en een tafel van werkzaamheden zoowel den leerlingen als den onderwijzer doen weten welke de werkzaamheden voor iederen dag en voor ieder uur zijn. Of die stilte en stipte orde echter zoo aanstonds in de scholen der Javanen zijn in te voeren en te handhaven, is eene vraag, welke wij niet zoo bevestigend durven beantwoorden; wij hopen en verwachten het echter, als dit onderwijzers en leerlingen steeds nadrukkelijk wordt voorgehouden en zij, door tijd en voordeel geleerd, meer en meer de overtuiging van hare nuttigheid en noodzakelijkheid zullen erlangen. Gelijk de bejaarden in de mesdjids, zijn ook de kinderen in de langgars gewoon overluid te lezen. Een geraas, dikwerf oorverdoovend en dat alle aandacht schijnt te moeten vernietigen, komt den binnentredende vaak uit de langgars en mesdjids tegen. Men zal dit niet in eens bij de kinderen kunnen veranderen; het is gewoonte geworden. Lange tijd zal er misschien moeten verloopen vóór dat zij geheel is afgelegd, ook om de onderwijzers naauwgezet te doen zijn in voorgang en handhaving der orde en de leerlingen in de nakoming daarvan; orde en vlijtige werkzaamheid toch moeten geenszins bij de Javanen gezocht worden. Dit houde men in het oog en tevens dat men zeker langs eenen geleidelijken weg van overgang en door ernst en liefde tot een goed einde zal komen, maar dat niet zal bereiken, indien men aanstonds alles met geweld wil dwingen en veranderen.

De schooltucht of straffen.

Moet de schooltucht door ligchamelijke kastijdingen gehandhaafd worden? In vroegere jaren betwijfelde men dit niet en achtte men deze even noodzakelijk als zij algemeen aangewend werden. Thans echter is men even juist als algemeen van geheel tegenovergesteld gevoelen en wil men ze uit de scholen geweerd houden. Ongetwijfeld zijn die

straffen de beste, ja de eenig doelmatige, welke als gevolgen uit de overtredingen zelven voortvloeijen. Maar wie zal daaronder ligchamelijke kastijdingen rekenen? Wat verband toch bestaat er tusschen plak, lederen riempjes en stok en de overtreding of het verzuim van den scholier? Bovendien: hoe doen zij den onderwijzer als een vijand, althans als een harden regter tegenover den leerling voorkomen; hoe geven zij hem ook eene magt in handen, waarvan hij een zoo ongelukkig als willekeurig misbruik kan maken en vaak maakte; hoe doen zij den leerling wel sidderen voor zijn onderwijzer en zich in den vervolge voor het bedrijven van openbaar kwaad wachten — maar hoe bannen zij ook de liefde tot dien onderwijzer uit het hart en kunnen hem geenszins van het kwade genezen, ja, doen hem vaak daarin nog meer verharden. Welke onaangenaamheden moeten ook daaruit niet iedermaal, tot schade van het onderwijs, tusschen ouders en onderwijzers voortvloeijen! Waarlijk, te veel vereenigt zich om ons bepaald te doen wenschen, dat alle ligchamelijke kastijdingen uit de school geweerd worden, ook het rietje uit de hand van den onderwijzer, naar hetwelk de Javaansche priester of goeroe zoo gaarne grijpt, om er den leerling gevoelig mede op de vingers te treffen. Straffen zijn echter noodzakelijk in de scholen; zonder straf geene orde in de school; men zal dat ook in de Javaansche school bewaarheid vinden. Maar welke straffen blijven ons dan over? Die, welke niet slechts algemeen meer doeltreffend dan de genoemde werden bevonden, maar ook als uit den aard der overtredingen voortvloeijen. Tragen, onverschilligen en onwilligen moeten voor korteren of langeren tijd in eene lagere klasse of orde teruggezet worden. Aanteekening der namen van schuldigen in een schandeboek, tepronkstelling met vermelding van het misdrijf op een bord boven het hoofd of op de borst, eene geheel van die der anderen afgezonderde plaats en, in ligtere gevallen van overtreding, onthouding of eene straftaak, zijn allen insgelijks middelen, die, wijsselijk aangewend, niet missen kunnen om

tucht en orde in de school te handhaven en het kwade tegen te gaan; vooral, indien de onderwijzer het de schuldigen steeds doet beseffen, dat hij hen niet uit lust tot straffen noch uit drift kastijdt; dat het integendeel hem smart, door hen genoodzaakt te zijn daartoe te moeten overgaan als de eenige middelen, die hem overblijven om hen tot hunnen pligt te brengen en hun waarachtig welzijn te bevorderen.

De gevallen kunnen echter voorkomen, welke ligchamelijke kastijding noodig maken. Er zijn kinderen, ook onder de Javanen, van zoo bedorven geaardheid, dat de tuchtroede bij hen aangewend moet worden. Men verwijdere dezulken geheel van de school of straffe hen daar buiten met medeweten en in overeenstemming met de ouders.

De belooningen.

Tot in de laatste jaren had men er veel mede op, om den schoolkinderen, op daartoe bepaalde dagen van prijsuitdeeling, belooningen, gewoonlijk boekgeschenken, wegens betoond goed gedrag of vlijt in het leeren uit te reiken. Men is echter meer en meer tot de overtuiging gekomen, dat zij even weinig doelmatig, ja, zoo ongepast zijn om de goeden te beloonen als ligchamelijke kastijding om de kwaden te straffen. Men loopt daarop, ook met de beste bedoelingen en de meeste regtvaardigheid, groot gevaar van onregtvaardig te zijn; om bovendien de beloonden door prikkeling van hunne eer- en belangzucht te bederven, daarbij de niet beloonden te ontmoedigen en, evenzeer als in de eersten, ook in hen schadelijke hartstogten op te wekken en te voeden. De rijke ondervinding van zoo velen moge ons hier eene waarschuwende stem zijn, welke evenzeer alle soortgelijke belooningen als de genoemde straffen van de Javaansche scholen doe weren. Daarentegen moeten de eersten zoowel als de laatsten als van zelf uit het gedrag en het leeren der kinderen voortvloeijen, als het ware de natuurlijke ge-

volgen daarvan zijn. Dat zij daarom bestaan in bevordering naar eene hoogere orde of klasse, in de betuiging der tevredenheid, goedkeuring en liefde van den onderwijzer; dat hij hen iedermaal door vergelijking van hunne kennis en gedrag van vroeger en later doe inzien en gevoelen waarom hij hen lief heeft, hoe zij vorderden, om, zoo tot verderen ijver aangespoord, als met zich zelf te leeren wedijveren. Aanteekening in een eereboek of uitreiking van eerekaartjes op het oogenblik zelf als zij zich door bijzonder goed gedrag of buitengewonen ijver onderscheiden, zouden ook eene doelmatige belooning kunnen zijn.

De schoolbehoeften.

De kinderen der scholen van Amboina en omliggende eilanden ontvangen bij sommige gelegenheden papier, pen en inkt van het gouvernement; maar, niet genoegzaam voor het gebruik, zijn die schoolbehoeften op Amboina bovendien of niet in den handel of zoo duur, dat de ouders ze voor hunne kinderen niet kunnen koopen. Deze schrijven daarom met onbereide of door hen gebrekkig bereide pennen en eigen gemaakte inkt op plankjes van eene houtsoort, bijzonder zacht en niet ongeschikt om er met eene losse hand op te leeren schrijven. Dit schrift laat zich gemakkelijk met een eenigzins scherp blad weder uitwisschen. Wordt die houtsoort op Java gevonden of is zij daar in te voeren; dan waren ook daarmede aan de kinderen der Javanen, bij gebrek aan geld om zich papier aan te schaffen, goedkoope, duurzame en geschikte schrijfplankjes voor school- en huisgebuik gegeven. Met krijt op een bord of met de griffel op de lei zouden zij zich aanvankelijk ook kunnen oefenen, om later, bij verdere ontwikkeling, zich van papier en pen te kunnen bedienen. Wij spreken toch van deze zoo goedkoope schoolbehoeften geenszins, om de kinderen der Javanen hierbij te bepalen; maar opdat zij reeds aanstonds iets zouden hebben, in geval hunne ouders de middelen niet bezitten

om betere voor hen te koopen. Het spreekt van zelf dat de noodige schoolborden, letterkasten, rekenmachines, leestafels, landkaarten en verdere behoeften in iedere school moeten gevonden worden.

De schoolboeken.

Door het Nederlandsch-Indisch gouvernement zijn reeds verscheidene Javaansche, Maleische en Soendasche lees- en leerboekjes uitgegeven, en het zal met de uitgave van verder noodige schoolboeken voortgaan. Het reeds gegevene mag ons borg zijn, dat de Javaansche scholen binnen het tijdsverloop van eenige jaren van een genoegzaam aantal doelmatige leer- en leesboekjes zullen voorzien zijn, te meer omdat wij het niet betwijfelen, dat voortgaande zich steeds meer belangstellende deskundigen gaarne zullen verledigen, om de ijverige pogingen van het gouvernement te ondersteunen, om ook hunne kennis en talenten aan het volksonderwijs der Javanen in het zamenstellen van boekjes of boeken ten dienste daarvan te wijden. Het spreekt van zelf, dat wij hier het oog hebben op boekjes en boeken, die naar de leerwijze, voor den Javaan noodzakelijk geacht, zullen ingerigt zijn en tegelijk ook alle vakken, door ons in dit onderwijs opgenomen, omvatten zullen.

De ouderdom der schoolkinderen.

Op welken ouderdom de kinderen ter school zullen toegelaten worden of die mogen verlaten? Wij meenen dat het moeijelijk is en ook verkeerd zou zijn zoowel voor het eerste als het laatste een bepaalden ouderdom vast te stellen. Een en ander toch hangt minder van de jaren dan van den aanleg de ontwikkeling en de vorderingen der kinderen af. Er zullen er op hun achtste, negende en tiende jaar, nog ouderen en ook jongeren, op de school komen. Trouw en vlijtig van het onderwijs gebruik makende, zullen zij na vier of vijf jaren,

sommigen waarschijnlijk binnen korteren tijd, in zoo ver onderwezen zijn, dat zij de school kunnen verlaten. De jongens moeten echter, zoo mogelijk, niet ouder zijn dan dertien jaren; dan toch zijn zij op Java geene kinderen meer en behooren daarom niet in de school, waar beide geslachten worden onderwezen; dan kunnen zij ook voldoende voor hunne behoefte geleerd hebben en worden zij reeds tot menig werk geroepen, waartoe zij de morgenuren behoeven. De meisjes zouden des noods nog iets vroeger de school kunnen verlaten. Niemand meene echter, dat wij hiermede ook maar eenigzins in den geest der oosterlingen spreken, die zeggen, dat de vrouw geen onderwijs en geene opvoeding behoeft, en hare opvoeding daarom zoo geheel verwaarloozen. Hare zoo algeheele verwaarloozing, is deze toch niet de droevige oorzaak, dat de vrouw in het Oosten haren man niet als vrouw en gelijke ter zijde staat, maar dat hij haar als zijne dienstbare, ja als zijne slavin beneden zich acht? Zou het niet gebeuren, indien men slechts de jongens en niet de meisjes genoegzaam op de volksschool onderwees, dat de stand der vrouw op Java daardoor nog steeds minder en lager werd? En wat ook van de volgende geslachten, bij de beste en uitgebreidste pogingen van een volksonderwijs, te verwachten, indien men het noodzakelijkste verwaarloosde: de vorming en opvoeding der meisjes tot goede moeders?

De schoolverdeeling, classificatie, bevordering en het examen.

Hoeveel ook tegen de gemengde scholen, waar jongens en meisjes te gelijk onderwijs ontvangen, is in te brengen; men zal er toch wel vooreerst, enkele gevallen uitgezonderd, niet aan kunnen denken om beiden in afzonderlijke scholen te scheiden. Maar in ééne school tot het onderwijs vereenigd, spreekt het van zelf, dat hierdoor reeds aanstonds eene hoofdverdeeling der school in jongens en meisjes noodzakelijk wordt vereischt. Het is moeijelijk en ook hier niet noodig om de classificatie der school reeds vooraf te be-

palen. Meenen wij echter dat zich gedurende een tijd van vier jaren de eenigzins trouwe en vlijtige scholieren genoegzaam zullen bekwamen; dan zouden wij ook voor ieder jaar een cursus van onderwijs, eene klasse kunnen stellen, uit welke de vlijtige leerling aan het einde des jaars naar de volgende overging als belooning voor zijnen ijver, terwijl de trage moest achterblijven. Door wie deze bevordering, op denzelfden voet voor alle scholen te stellen, geschieden moest, alsmede door wie en in hoe ver jaarlijksche examens gehouden moesten worden, moet, even als de verdeeling der school en hare classificatie, door later te ontwerpen reglementen bepaald worden.

De schoolbetaling.

Kinderen van door het gouvernement genoegzaam bezoldigde hoofden of ambtenaren zouden, ieder naar hunne klasse, in de termen van betaling moeten vallen. Van de duizende kinderen der landbouwers echter kan die onmogelijk, althans zeer moeijelijk gevergd worden. Dat zij, die betalen kunnen, ook betalen; maar aan den anderen kant achten wij het ook weder in het belang van het onderwijs goed en noodzakelijk, de ontvangen schoolgelden te doen strekken den kinderen van dezulken onder hen, die minder bedeeld zijn, schoolbehoeften en boeken te verschaffen. Immers, benevens onverschilligheid of onwil der ouders, zal voorzeker ook behoeftigheid van velen oorzaak zijn, dat hunne kinderen daarvan niet genoegzaam voorzien zijn en hierdoor verhinderd worden om, ook bij den besten aanleg en meesten ijver, geregeld en voldoende partij van het onderwijs te trekken.

Het getal scholen.

Vraagt iemand, hoeveel scholen noodig zouden zijn — het antwoord is gereed: in iedere eenigzins aanzienlijke dessa of

voor iedere vereeniging van doekoeans, waar een veertigtal schoolkinderen bij elkander kunnen gebragt worden, is voorzeker ook eene school noodig. Wij beseffen echter ten volle hoeveel zich, in de gegeven omstandigheden, tegen de oprigting van zooveel duizende scholen op Java vereenigt, om die niet dan van eene nog ver verwijderde toekomst te verwachten. Men heeft thans aangevangen om op de hoofdplaatsen van verschillende residentien en assistent-residentien de eerste scholen te openen; wij betwijfelen het niet, dat men er nu ook spoedig toe zal overgaan om eene school aan ieder der verschillende regentschappen, waarin de residentien zijn onderverdeeld, te geven; daarna ook aan ieder district, onderdeel van het regentschap, om, zoo steeds voortgaande, eindelijk in aller behoeften te voorzien. Bleef men zich toch bij de enkele scholen, tot heden op eenige hoofdplaatsen opgerigt, bepalen; dan zou het onderwijs onmogelijk een volksonderwijs kunnen genoemd worden; dan zou het slechts een bijzonder onderwijs blijven, alleen voor de kinderen van enkele bevoorregten, op de hoofdplaatsen woonachtig, gegeven.

Zoo hebben wij ook hier weder over schoolvorm en orde, gelijk vroeger over den omvang van het onderwijs en de leerwijze, onze opmerkingen en beschouwingen in eenige algemeene trekken gegeven. Wij zouden meenen ook hier niet in den geest der prijsvraag te antwoorden, indien wij daarover uitvoeriger werden; immers, het geheel kan eerst later in zijne verdere bijzonderheden en gedetailleerde ontwikkeling door verschillende reglementen bepaald worden.

V.

Wij willen thans ons gevoelen uitbrengen over hetgeen wij als vervolg op het volksonderwijs noodzakelijk achten, èn om het blijvende vruchten te doen dragen, èn in het be-

lang der maatschappelijke betrekkingen, door de scholieren eenmaal te vervullen.

Voorbereidende scholen.

Het nut der voorbereidende of bewaarscholen van kleine kinderen is algemeen erkend. Zoo ergens, zijn zij voorzeker op Java nuttig en noodzakelijk. Konden de kinderen van hun tweede tot hun zevende of achtste jaar, waarop zij naar de volksschool zouden gaan, in eene goed ingerigte bewaarschool geplaatst, bewaakt en aanvankelijk ontwikkeld worden; voor hoeveel verkeerde en hoogst schadelijke begrippen en indrukken, die zij nu onvermijdelijk in de ouderlijke woning opdoen en mede naar de school brengen, zouden zij dan niet bewaard blijven; hoeveel ware daarmede dan niet reeds gewonnen. Vroegen wij hier echter bewaarscholen nevens de volksscholen, men zou ons niet ten onregte kunnen tegenvoeren: „maar wat wilt gij toch? Verlangt gij daar, waar tot heden nog niets was, aanstonds alles — ook dat reeds, wat nog slechts alleen op enkele plaatsen der meest beschaafde landen van Europa wordt gevonden, waar maatschappijen, genootschappen, ja, zoovelen moesten zamenwerken om, na lang en ijverig pogen en worstelen tegen vele bezwaren en belemmeringen, eerst sedert korten tijd in de verkrijging daarvan te slagen? Gij eischt te veel! Hoeveel tijd toch zal er nog moeten verloopen, hoe ver zijn wij er nog af, dat het volksonderwijs, door u gewenscht, algemeen en goed over Java zal gegeven worden; hoeveel krachten, die nu nog sluimeren, hoeveel middelen, nu nog niet voorhanden, zullen nog moeten zamenwerken, om daartoe te geraken; — en gij begeert daarnevens nu ook reeds voorbereidende scholen! Waar ze te vinden, aan wie de leiding en het beheer dier bewaarscholen kan toevertrouwd worden; waar zooveel meer nog, voor zulke inrigtingen noodzakelijk vereischt, om te verwachten dat zij eenigzins aan haar doel zullen beantwoorden?" Wij kunnen

de juistheid dier opmerkingen niet ontkennen en, hoezeer wij ze ook voor Java wenschen, hoe noodzakelijk de bewaarscholen daar ook zijn, meenen wij echter ook, dat wij die eerst in volgende jaren van de gezegende werking van het volksonderwijs kunnen verwachten. Maar dan geve men ze ook aan Java; dan verzuime men niet daartoe iedere goede gelegenheid aanstonds aan te wenden.

Herhalingscholen.

Niet minder noodzakelijk dan bewaarscholen zijn herhalingscholen. Vormen en leiden de eersten de kinderen op om met vrucht van het onderwijs op de volksschool gebruik te maken; de laatsten bewaren hen om het geleerde te vergeten, wijzen en leeren hen tevens dat onderwijs nuttig voor het dagelijksch leven en het werk, waartoe zij allengs worden geroepen, aan te wenden. Het hooge nut en de noodzakelijkheid dier herhalingscholen behoeven wij niet te betoogen; anderen vóór ons hebben dit reeds voldoende gedaan, en bij eenig nadenken beseft ieder het aanstonds. Immers, de ervaring leert alom en in alles dat gelijk oefening het geleerde meer en meer in ons geheugen bevestigt en ons verstand verheldert, evenzeer gebrek aan onderhouding van het geleerde dit allengs geheel doet vergeten. Wat men elders zag en nog dagelijks ziet gebeuren, wat een ieder maar al te goed uit eigen ondervinding weet, zal men ook moeten vreezen van het onderwijs op de volksscholen der Javanen: de kinderen, die verlatende en nu geheel van de gelegenheid tot herinnering en herhaling van het daar geleerde verstoken, zullen weldra veel daarvan vergeten en tijd en vlijt vergeefs daaraan besteed hebben en alzoo de goede verwachting daarvan voor hunne beschaving grootendeels teleurstellen.

Maar zijn die herhalingscholen in de thans gegeven omstandigheden misschien niet even moeijelijk en onmogelijk als de bewaarscholen op te rigten? Het is ons een waar ge-

noegen te kunnen verzekeren, dat wij die moeijelijkheid of onmogelijkheid geenszins kunnen inzien. Zij kunnen niet slechts aanstonds worden opgerigt om zoodra noodig te dienen, maar ook zonder meerdere onkosten of noodzakelijke vermeerdering van personeel. De onderwijzer der kinderschool kan ook onderwijzer der herhalingschool zijn. Hetzelfde gebouw, dezelfde middelen en behoeften kunnen voor beiden strekken. Deze herhalingschool, bestemd om bij zoo velen als dit zouden verlangen, na het verlaten der school, op bepaalde tijden en gelegenheden, de hoofdsom van het vroeger geleerde in het geheugen terug te roepen, zoo te doen beklijven en uit te breiden, kon des zondags avonds, wanneer de andere school gesloten is, ook des woensdags avonds — waarom dan die avond voor de kinderschool moet vervallen — geopend zijn. Gevoegelijk zouden de onderwijzers der kinderscholen, ieder in zijne desa, de leiding en het onderwijs van die school daarom op zich kunnen nemen, omdat zij er toch slechts meer zamengevat hun gewoon onderwijs aan vroegere discipelen hadden te herhalen en de uren daartoe zonder bezwaar voor de kinderschool gevonden zijn.

Hooger onderwijs.

Velen zullen misschien bij dit woord vreemd opzien; wij haasten ons daarom het te verklaren. Wij bedoelen een onderwijs, hooger dan dat door ons voor de volksschool, voor de kinderen der volksklasse van landbouwers, kleinhandelaars, visschers of handwerkslieden voorgesteld; een onderwijs, zooveel hooger dan het volksonderwijs als noodig zal zijn voor die kinderen, welke op lateren leeftijd zullen geroepen worden tot de vervulling van min of meer gewigtige betrekkingen onder hun volk. Vele zijn die betrekkingen. Denken wij slechts aan de onderscheidene regentschappen in iedere residentie, aan wier hoofd of regent toch het bijzondere beheer, in de meeste takken door den

resident of niet of moeijelijk na te gaan en te leiden, over eene bevolking van soms honderdduizend zielen is toevertrouwd; aan den patih, die hem ter zijde staat en als tweeden regent is te beschouwen; aan de menigte van wedono's, districtshoofden, met hetzelfde gezag onder den regent over verscheidene, sommigen over vele duizenden, bekleed! Wij zwijgen nu nog van de djaksa's en vele andere zoo belangrijke betrekkingen onder de Javanen, als die der onderdistricts- en dorpshoofden en der verschillende mantri's. Behoeven mannen, tot zulke ambten geroepen, gouverneurs van provinciën of hare onderdeelen, met zoo groot een gezag bekleed, en ook die mindere hoofden geene hoogere kennis en kundigheden dan die, welke op de scholen van lager onderwijs slechts te verkrijgen zijn? Regenten, regters en hoofden, aan welke het lot, het regt en de bezitting, ja dikwijls het leven van zoo velen is toevertrouwd, moeten niet slechts goede, maar ook bekwame mannen zijn. Daarover is dan ook maar ééne stem onder hen, die meer in onmiddelijke betrekking met de hoofden staan, bij de ondervinding hoe velen hunner dikwerf alles te wenschen overlaten voor de goede vervulling hunner ambtsbetrekkingen, te meer nog tegenwoordig, nu eene vermeerdering van werkzaamheden en administratiën, eene meer zamengestelde dienst, eene nieuwe wetgeving en andere omstandigheden ook zooveel meer bekwaamheden en talenten bij de hoofden eischen dan dit in vroegere jaren het geval kon zijn. Zoo er niet aanstonds vele van zoodanige scholen kunnen opgerigt worden; men zal er toch toe moeten overgaan om twee of drie dier inrigtingen, later door meer te volgen, aan wier hoofd Europeanen zouden moeten staan, aan Java te geven, genoegzaam voldoende om, althans voorloopig, in de zoo dringende behoefte te voorzien. En: wat daar moet onderwezen worden? Ongetwijfeld diende daar verdere uitbreiding gegeven te worden aan de verschillende vakken van onderwijs, op de volksscholen onderwezen, gelijk wij dit reeds vroeger ter plaatse hebben aangegeven, terwijl verder het ambt, later

door den leerling te vervullen, van zelf reeds aangeeft wat dat hooger of meerder onderwijs voor hem dan nog noodzakelijk zou moeten bevatten. Regtsgeleerdheid, staatkunde, staathuishoudkunde en welke kennis meer hij later nuttig zou kunnen toepassen om zijn ambt naar eisch waar te nemen, moesten dan ook, voor zoo ver dit kon en noodig was, bij dat onderwijs gevoegd worden.

Klerkenscholen.

Wij moeten hier ook nog spreken van een onderwijs, dat, hoewel niet algemeen, toch voor velen noodzakelijk is. Men zal steeds Javanen behoeven om behulpzaam en dienstbaar te zijn bij de vele en verschillende gouvernementsbureaux en bij de bijzondere inrigtingen van handel, nijverheid en landbouw. Deze behoefte wordt overal en dagelijks meer gevoeld, ja, wij mogen het niet betwijfelen, dat zij ook niet weinig heeft bijgedragen om, althans in enkele hoofdplaatsen van residentien, scholen op te rigten en krachtdadige maatregelen te nemen, en dat dit den grondslag van een volksonderwijs voor den Javaan heeft gelegd. Om geschikte klerken of schrijvers op kantoren te worden, moeten de kinderen iets meer dan op de volksscholen geleerd hebben. Zij moeten dan bedreven zijn in het opmaken van officiële staten, het schrijven van brieven, rapporten of wat dies meer zij. Ook hierin zou de schoolonderwijzer op enkele van de daguren, die hem overblijven, in het dan ledig staande schoolgebouw, kunnen onderrigten.

Dit brengt ons als van zelf op eene andere soort van scholen, niet te vergeten: op landbouw- en industriescholen.

Landbouwscholen.

De algemeene bestemming van den Javaan is landbouwer te worden. Vreedzame, gelukkige bestemming, welke hem

ook voor vele afwijkingen en gevaren kan bewaren, waaraan ieder andere betrekking of werk zoo ligt blootstelt! Deze zijne bestemming moet ons steeds voor den geest staan, opdat wij nimmer met overdreven eischen voor zijn onderwijs optreden, noch datgene daarin verlangen wat voor het kind bij zijn aanstaand bedrijf of niet noodig of niet bepaald nuttig is. Daarom wenschen wij ook dat het onderwijs tot opleiding van klerken, zoo even genoemd, bepaaldelijk van het algemeen schoolonderwijs gescheiden blijve; daarom ook dat de onderwijzer op de school steeds trachte om den lust en de liefde voor den landbouw op te wekken en te vermeerderen door de kinderen iedermaal op het noodzakelijke, waardige, vrije en gelukkige daarvan te wijzen. Daartoe ook achten wij landbouwscholen zeer dienstig en noodzakelijk. Deze zullen tevens — hetgeen voorzeker ieder zal toestemmen — tot eene geleidelijke ontwikkeling en verbetering van den landbouw der Javanen voeren, welke hij nog zoozeer behoeft. Niemand meene, dat wij hier met te hooge eischen komen en landbouwscholen vragen, zoo wetenschappelijk geordend en volmaakt als die hier en daar in de beschaafde landen van Europa gevonden worden; wij verlangen die dan eerst voor Java, wanneer zij kunnen gegeven worden. Doch om daartoe te komen, zal men moeten aanvangen. Men verwaarlooze, versmade daarom de reeds gegevene beginselen noch middelen niet, maar vereenige, vermeerdere, wende die reeds aanstonds ten algemeenen nutte aan.

Waar, hoe en wanneer dat landbouwkundig onderwijs moet gegeven worden, laat zich hier moeijelijk behandelen. Zulke scholen zijn bepaald noodzakelijk voor den Javaan, en, als vervolg op het schoolonderwijs, moet daar, gelijk van zelf spreekt, over bemesting en bevochtiging van den grond, over bosch- en akkerbouw, over de producten voor de buiten- en binnenlandsche markt, ook over voeding, vetweiding, stalling van vee of wat tot den veestapel behoort gesproken worden. Voorts dient daar het onderwijs onder de leiding en het bestuur van bekwame Europeanen te

staan, en het tevens zoo spoedig dit kan, zoo algemeen mogelijk te worden.

Industriescholen.

Het is niet noodig aan te toonen, dat de Javaan voor zijn eigen behoeften ook handwerkslieden en kunstwerkers in verschillende vakken behoeft. Men weet ook hoeveel duizende werklieden het Nederlandsche gouvernement behoeft voor het burgerlijke en militaire bouwdepartement, insgelijks voor de vele vaak groote werken van den waterstaat enz., vooral te Soerabaja met zijne uitgebreide inrigtingen van stoomwezen, scheepsbouw, nijverheid, artillerie en genie. Wij allen weten ook hoeveel de Javaansche werkman en kunstwerker, in weêrwil zijner verdiensten, in vele opzigten toch nog voor zijne ontwikkeling en kunde behoeft, en tevens hoe die meerdere ontwikkeling en kunde hem niet alleen meer vaardig en geschikt voor zijn werk zullen doen worden, maar ook hem en anderen zijn handwerk meer zullen doen achten. Daardoor zal zijn stand ook tot die waardige hoogte opgevoerd worden, waarop deze onder de verschillende maatschappelijke betrekkingen billijke aanspraak mag maken, en zal men tevens mogen verwachten, dat meer en meer het thans nog alom gevoelde gebrek aan genoegzaam bedrevene ambachtslieden en kunstwerkers zal opgeheven worden.

Voorzeker, niets zou deze zoo schoone als noodzakelijke toekomst meer bevorderen en verzekeren dan industriescholen. Men hechte hier weder niet te zeer aan het woord. Wij verlangen van het oogenblik niets meer dan dit kan geven; maar dit dan ook ongetwijfeld en wederom als een vervolg op de volksschool voor hen, die zulks zullen behoeven, zoowel in het algemeene en gouvernementsbelang als in dat van hen zelven. Soerabaja zou het eerst in aanmerking komen, boven iedere andere plaats, voor zoodanige inrigting. Dáár toch vereenigen zich de meeste ambachten en kunsten. Dáár behoeft men dagelijks vele honderden, wel-

ke die uitoefenen. Dáár zijn ook reeds de meest ontwikkelden en hierdoor voor verdere nog noodige vorming de meest geschikten. Dáár ook worden tevens de mannen gevonden, die het beheer, de leiding en het onderwijs van zulke scholen op zich zouden willen en kunnen nemen. Van uit Soerabaja zouden zich dan vertakkingen naar de verschillende plaatsen, waar dit noodig werd bevonden, kunnen verbreiden. Het onderwijs, daar als uitgangspunt gegeven, zou zooveel mogelijk alle takken moeten omvatten, waartoe rekenkunde, natuurkunde, practische landmeetkunde, situatieteekenen, beginselen der werktuigkunde, regtlijnig teekenen, in verband tot de verschillende ambachten, scheepsbouwkunde en vele andere vakken behooren. Op de andere plaatsen, waar men er in slaagde soortgelijke scholen op te rigten, zouden de bestaande behoeften en gegevene middelen van zelf het onderwijs wijzigen en bepalen.

Volksboeken.

Wij zeiden vroeger: aan hen, die de school verlaten, moeten voortdurend boeken en boekjes in handen worden gegeven, om door lezing later den kring hunner kennis en beschaving uit te breiden. Men zal er daarom steeds op bedacht moeten zijn om niet slechts school-, maar ook volksboeken voor Java te doen schrijven, opdat den Javanen daarin eene litteratuur worde gegeven, welke hunne thans bestaande langzamerhand zal verdringen of zuiveren en die hen tevens meer en meer verstandelijk en godsdienstig-zedelijk zal beschaven.

VI.

Kweekschool voor onderwijzers.

Voorzeker vraagt menig lezer, waar men onder de Javanen de onderwijzers zal vinden voor zulk een volksonderwijs als

wij voor hen verlangden. Misschien hier of daar een enkele — overigens moeten zij nog gevormd worden. Te Soerakarta is reeds eene kweekschool voor onderwijzers onder den inlander op Java opgerigt. Wij lazen boven de verslagen van hare werkzaamheden en ook het berigt, dat reeds enkele onderwijzers gevormd van daar zijn uitgegaan en aan het hoofd eener school geplaatst. Wij kunnen hier volstaan met den lezer daarheen te verwijzen.

Vereischten in de onderwijzers.

En is ons in die school nu geen zekere waarborg gegeven, dat daar steeds meer onderwijzers zullen gevormd worden, geschikt en bekwaam voor een volksonderwijs als wij tot heden in algemeene trekken deden kennen? Immers, wij zouden meenen de bedoelingen des gouvernements met de kweekschool van Soerakarta ten eenenmale te miskennen, indien wij dit niet zekerlijk meer en meer daarvan verwachtten? Van daar zullen steeds meer jongelingen uitgaan, doordrongen van hunne hooge roeping, om hervormers van hun volk te worden; jongelieden, niet slechts toegerust met de noodige kundigheden, maar ook godsdienstig-zedelijk gevormd; niet slechts geleerd om de kinderen verstandelijk te onderwijzen, maar ook om den ganschen mensch in hen te ontwikkelen; die hen niet slechts zullen leeren lezen, schrijven, en rekenen, maar ook hun bijgeloof en wanbegrippen bestrijden en vernietigen; die hen niet slechts zullen leeren denken en oordeelen, maar ook doen gevoelen, doen leven voor waarheid en deugd, liefde tot God en menschen.

Vooreerst werden vijftien kweekelingen op de school geplaatst. Dit getal werd later vermeerderd, en zeker zal men het voortgaande doen vermeerderen. De behoeften van het volksonderwijs van den Javaan maken dit dringend noodzakelijk. Spoedig hopen wij te hooren, dat dit getal is verdubbeld, verveelvoud, en ook dat hier en daar nog eene secundaire kweekschool werd opgerigt.

Reglementen van tucht en toezigt voor de onderwijzers.

Op de kweekschool zullen de jongelingen onder een dagelijksch en naauwlettend toezigt staan. Maar hoe zal het zijn als zij de kweekschool verlaten en aan het hoofd eener school geplaatst worden? Zullen zij dan misschien zoo vrij zijn als zij op de kweekschool gebonden waren? Dit ware een even gevaarlijke als plotselinge overgang, waarvan men voor velen zou moeten vreezen, dat zij in veel te kort kwamen en hun pligt verwaarloosden; van allen, dat zij niet werden wat zij konden en beloofden te worden. Wetten en bepalingen, leiding en toezigt alleen kunnen bewerken dat het schoolhouden en schoolgaan onafgebroken geschiede; dat de school op de bepaalde uren aanvange en niet vóór den bepaalden tijd eindige; dat het onderwijs geregeld worde gegeven; dat noch te strenge tucht, noch te laffe toegevenheid, noch eenige onbillijke voorrang van den een boven den ander de zaak van het onderwijs schade; dat de onderwijzer zich niet aan eenig pligtverzuim, wangedrag of overtreding schuldig make, zonder strenge teregtwijzing, berisping en des noods ontzetting van zijn ambt en verwijdering uit de desa.

Hoewel wij hier in geene verdere bijzonderheden wenschen te treden, kunnen wij ons toch niet weêrhouden nog op enkele te wijzen, welke der aandacht niet mogen ontgaan bij de zamenstelling van een reglement van tucht of toezigt over de onderwijzers. Het kan ligt gebeuren, dat onderwijzers zich, wegens hunne meerdere kennis, boven de desabewoners, ook boven hunne hoofden of in hun ambt te veel zouden willen laten gelden en daardoor aanleiding geven tot twist, tot verstoring der rust of wel tot ondermijning van het dorpsgezag; dat zij zich verledigen om eene soort van procureurs of rekestenschrijvers te worden of, gelijk de priesters dit gewoonlijk doen, ook eenigen handel bij de hand nemen of sawahs willen bezitten. Dat alles zou niet slechts in strijd zijn met hun ambt en verpligtingen,

maar ook tot nadeel zoowel voor het onderwijs als voor het algemeen belang. Bepalingen en wetten moeten gegeven worden om, waar zulk een kwaad, dat onvermijdelijk tot grooter kwaad zou leiden, zich openbaarde, dat aanstonds in de beginselen tegen te gaan en uit te roeijen. De onderwijzers moeten en mogen alleen onderwijzers zijn.

Het gedrag der onderwijzers in en buiten de school.

Wij beschouwen de volksschool, gelijk zij moet beschouwd worden, als eene kweekplaats voor eene echt menschelijke, zedelijk-godsdienstige vorming, als de kleine maatschappij, waarin de kinderen moeten worden voorbereid om eenmaal hunne verschillende betrekkingen in de groote maatschappij des werkelijken levens goed en getrouw te kunnen vervullen. Daartoe moet de onderwijzer de kinderen opleiden, niet alleen door zijn woorden en onderwijs, maar ook door zijn voorbeeld en gedrag. Wat toch baten onderwijs en woorden, indien gedrag en wandel daarmede in strijd zijn? Kan de onderwijzer dan eenige vrucht van de eersten verwachten; zullen zij dan niet in den wind gesproken zijn? Immers, zijne woorden en vermaningen kunnen de kinderen de liefde niet doen betrachten, indien hij zelf hen niet gul, vriendelijk en liefdevol behandelt, maar hen met hardheid en norschheid onderwijst; noch hen de orde doen beminnen, als hij zelf die iedermaal verbreekt; noch hen tot nederigheid stemmen, als hij zelf zich waanwijs en hoogmoedig betoont; noch hen deugdzaam doen worden, als hij zelf niet zedelijk goed bestaat; noch hen een levendig gevoel voor hetgeen waar is en goed, edel en verheven, inboezemen, indien dit hem zelven niet bezielt. Zoo hangt niet slechts veel, maar de gansche vorming van het kind van het voorbeeld en het gedrag des onderwijzers af. Niet alleen neemt het kind, in zijne eerste jaren, iets van de hoedanigheden over van hen, met wie het dagelijks verkeert, die over hetzelve zijn gesteld; maar zijn karakter wordt door de indrukken, die het van

dan die eener desa; die op de hoofdplaats van een regentschap zou om dezelfde reden weder hooger zijn dan die van het district, en boven allen zou die op de hoofdplaats der residentie de eerste zijn. Het zou doelmatig zijn de classificatie der scholen met die der onderwijzers te vereenigen, zoodat een eerste rang werd vereischt voor hem, die aan het hoofd der residentieschool stond, een tweede voor die van het regentschap en zoo verder afdalende.

Vóór de organisatie van het onderwijs in Nederland, toen de stof van onderrigt engere grenzen had dan thans, waren de onderwijzers slechts in twee klassen verdeeld. Misschien dat ook deze classificatie boven die in vier klassen in den aanvang meer passend geacht zal worden voor de Javaansche onderwijzers, in welk geval die der eerste klassen dan in aanmerking zouden moeten komen voor de residentie- of regentschapsschool, en die der tweede voor de scholen der districten en desa's.

Dat met de verhooging in rang en school ook eene tractementsverhooging moet gepaard gaan, volgt uit den aard der zaak. Niemand echter zal van ons verlangen, dat wij die tractementen bepalen, evenmin als de pensioenen of toelagen, aan verdienstelijke onderwijzers op hun ouden dag te geven.

Maatschappelijke stand van den onderwijzer.

Moet aan de eene zijde gewaakt worden dat de onderwijzers getrouw blijven aan ambt en pligt, die nimmer verwaarloozen, zich met niets daarbuiten inlaten, noch eenigen inbreuk maken, hoedanig ook, op de gestelde orde van zaken — aan den anderen kant moet niet minder worden toegezien, dat hen een rang overeenkomstig hun gewigtig en verdienstelijk ambt, in het maatschappelijk leven der Javanen verzekerd zij, dat zij van alle onheusche bejegening der ouders of misbruik van gezag der hoofden gevrijwaard blijven.

Hoogste schoolbestuur of beheer.

Gaat het onderwijs der Javanen van het gouvernement uit, zal dit de kosten daarvan dragen; dan behoort ook het beheer en de verdere leiding steeds aan de regering.

Hoofdcommissie van onderwijs voor de Javaansche volksscholen.

Gelijk voor het onderwijs der Europeanen, zal ook voor dat der Javanen eene hoofdcommissie als adviserend en voorlichtend ligchaam noodig zijn. Beiden moeten gescheiden zijn; want, mogen ook beiden de belangen van het onderwijs behartigen: dat onderwijs is voor ieder op zich zelf van zoo grooten omvang, daarbij onderling in vele opzigten zoo geheel verschillende, dat eene vereeniging van beider bestuur in een ligchaam èn zeer moeijelijk zijn èn tot schade van beiden kon leiden. Bovendien zal men in de hoofdcommissie van dat der Javanen ook Javanen behoeven, die natuurlijk geheel misplaatst zouden wezen in die van onderwijs voor Europeanen. Javanen van erkende geschiktheid zullen in de eerste zitting moeten nemen, niet slechts daarom, omdat zij er aanspraak op mogen maken om de belangen van het onderwijs hunner landgenooten mede te behartigen en eene uitsluiting van hen een even ongunstigen als hunne opname een gunstigen indruk op de bevolking zal maken; maar ook omdat men hunne voorlichtingen bepaaldelijk zal behoeven. Moeijelijkheden van verschillenden aard kunnen voorkomen; onverschilligheid, onwil, traagheid, tegenstand, van wie dan ook, zullen nu hier dan daar te bestrijden zijn; het onderwijs kan ook soms eene wijziging of vermeerdering behoeven. Javanen zijn ongetwijfeld meer vertrouwd met het karakter hunner landgenooten, hunne zienswijze, behoeften en eischen, dan dit immer een Europeaan kan worden. Zij zullen dan de mannen moeten zijn om met hun kennis en raad de hoofdcommissie den

weg en de middelen aan te wijzen om het gebrekkige te herstellen en de kwestien tot een goed einde te brengen.

De subcommissien van onderwijs.

Voor het plaatselijk en dagelijksch toezigt en beheer moeten subcommissien op de hoofdplaatsen der verschillende residentien de hoofdcommissie ter zijde staan. Wij meenen dat alle leden daarvan, onder den resident als president met zijnen secretaris als secretaris, Javanen moeten zijn. Bij verdere uitbreiding van het onderwijs zouden ook subcommissien voor de regentschappen en districten, wegens te verre verwijdering der scholen van de hoofdplaatsen, moeten benoemd worden. Gelijk het Europeesch bestuur door Javanen op Javanen werkt, zoo moet dit ook met het onderwijs gaan. Daarom moeten nevens de onderwijzers ook de leden der subcommissien Javanen zijn. Dat echter de controleurs daarin ook stemming en leiding hadden, zou billijk en goed zijn. Het onderwijs, hoewel altijd van het gouvernement uitgaande, daardoor bestuurd en geleid, zal zoo doende eenen nationalen vorm erlangen, die, zoo deze of gene het in verdenking mogt willen brengen, van zelf iedere verdenking spoedig zal doen verdwijnen en daarin steeds meer vertrouwen zal doen stellen. De ouders zullen dan de kinderen te gereeder ter school zenden en, zoo zij achterlijk mogten blijven, daartoe, buiten den Europeaan om — in zulke gevallen ligtelijk mistrouwd — door hunne eigene landgenooten kunnen opgewekt en aangespoord worden.

Tijd der jaarlijksche examens en bevordering der kinderen.

Het jaarlijksch examen en de bevordering der kinderen naar eene hoogere klasse waren voorzeker het meest in den geest der Javanen te houden op Moeloed, een echt nationalen en algemeen gevierden, althans herdachten dag op Java.

De departementen: tot Nut van 't Algemeen op Java en het volksonderwijs.

De verdiensten van de maatschappij: tot Nut van 't Algemeen in Nederland omtrent het schoolwezen aldaar zijn groot, moeten erkend en geroemd worden. Aan hare ijverige en onafgebroken werkzaamheden heeft het toch vooral zijnen tegenwoordigen bloei te danken. Ook tot deze gewesten heeft zij reeds de oogen gewend en hare aanvankelijke goede pogingen uitgestrekt. Verschillende departementen werden ook reeds op Java onder den invloed van haren nimmer verflaauwenden ijver opgerigt. Deze, van haren geest doordrongen en in hare voetstappen wenschende te treden, beschouwen het ook als hunne schoonste roeping om zich de zaak van het volksonderwijs der Javanen aan te trekken, om die naar hunne krachten te bevorderen. Wij twijfelen niet of het gouvernement zal dit gaarne zien, ja, dit zelfs als geheel in den geest van zijne goede bedoelingen om het onderwijs der Javanen spoedig zoo algemeen mogelijk te doen worden, verlangen en bevorderen. Wij gelooven ook dat krachtdadige medewerking der verschillende departementen op Java zeer noodig is, omdat daar nog zooveel, ja, alles moet gedaan worden voor eene bevolking van tien millioen zielen. Hoeveel scholen behoeft Java niet! Wanneer zal de tijd daar zijn dat men zeggen kan: thans zijn zij aan Java gegeven? Mogen die departementen daarom vooral al hunne krachten vereenigen om, zooveel zij slechts vermogen, goede onderwijzers te vormen, vele scholen op te rigten en zoo, in vereeniging met een gouvernement, dat reeds zoo schoon is aangevangen en voortgegaan, het onderwijs van Java's bevolking behartigen.

VERKLARENDE WOORDENLIJST.

Adat,	gebruik.
Aloe,	houten stamper voor de lesong.
Atap,	de gedroogde bladeren van den kiraiboom, welke men bezigt om de daken te dekken.
Balé,	eene breede bank, van bamboe gemaakt, welke tot rust- en zitplaats te gelijk wordt gebezigd.
Desa,	dorp.
Dhalang,	wajangvertooner.
Dinding,	in de zon gedroogd vleesch.
Doekoean,	gehucht.
Epok,	siri-bak.
Gambier,	koekjes, uit de bladeren van zeker struikgewas bereid en door de inwoners van den Archipel met de betel gekaauwd.
Gamelan,	vereeniging van de verschillende muzijkinstrumenten der Javanen.
Goeroe,	onderwijzer.
Hadji,	naam van den Mohamedaan, die eenen pelgrimstogt naar Mekka heeft gedaan.
Hageng,	groot.
Kali,	rivier.
Kiai,	titel van een bejaard man.
Klappers,	kokosnoten.
Lajang,	een manuscript fragment, inhoudende de eene of andere geschiedenis.

Lesong,	rijstblok, waarin de padi door het stampen met den aloe ontbolsterd wordt.
Mesdjid,	tempel.
Loemboeng,	padi-schuur.
Minta doewit,	ik vraag duiten.
Modin,	dorpspriester.
Moeloet,	Mohamad's geboortefeest.
Padi,	ongebolsterde rijst.
Pagger,	heining, heg.
Pajong,	zonnescherm.
Palita,	lamp.
Panakawan,	volgeling van eenen prins of regent.
Panghoeloe,	hoofdpriester.
Pasangan's,	letters.
Perdjoko's,	jongelieden.
Raden-ajoe,	titel van eene vorstendochter.
Ronggeng,	publieke danseres.
Sandangan,	klinkers.
Santri,	leerling of kweekeling uit de pasantrian; ook de naam van leken, die de vormen van hunne godsdienst naauwgezet nakomen.
Sawah,	natte rijstvelden.
Tikar,	een gevlochten mat.
Tjarakkan,	spel- en leesboek.
Waktoe sembahjang,	de vastgestelde dagelijksche bidtijden.
Wajang,	tooneelvoorstelling met geschilderde poppen achter een verlicht katoenen scherm.
Warong,	inlandsche kraam.
Wedono,	districtshoofd.